

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Darbo teisės katedra

Evelinos Kriauzaitės
IV kurso, darbo teisės
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

**ASMENS POREIKIŲ ATSPINDĖJIMO
LR SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖJE PROBLEMA**

Vadovas: lekt. dr. Jurij Maculevič

Recenzentas: as. Simona Cirtautaitė-Kaminskienė

Vilnius 2007

TURINYS

	Psl.
IŽANGA	3
1. ASMENS POREIKIŲ SAMPRATA IR JŲ ATSPINDĖJIMO REIKŠMĖ SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖJE.	6
2. ASMENS POREIKIŲ ATSPINDĖJIMAS IR PROBLEMOS VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO SISTEMOJE.	14
2.1. Pensijų socialinis draudimas.	19
2.2. Ligos ir motinystės socialinis draudimas.	35
2.3. Nedarbo socialinis draudimas.	41
2.4. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas.	42
2.5. Sveikatos draudimas.	44
3. ASMENS POREIKIŲ ATSPINDĖJIMAS IR PROBLEMOS SOCIALINĖS PARAMOS SISTEMOJE.	46
3.1. Piniginė socialinė parama.	48
3.2. Socialinės paslaugos.	56
4. ASMENS POREIKIAI IR SPECIALIOSIOS (PAPILDOMOS) IŠMOKOS.	67
4.1. Asmens poreikių realizavimas valstybinių pensijų sistemoje.	67
IŠVADOS	72
SANTRAUKA	73
SUMMARY	74
LITERATŪROS SĄRAŠAS	75

IŽANGA

Asmens poreikiai, kaip individo funkcionavimo integrali dalis ar visuomenės varomoji jėga plačiai nagrinėjami medicinos, psichologijos, sociologijos moksluose. Asmens poreikių tenkinimas glaudžiai susijęs ir su teisės mokslų sritimi, nes individo poreikiai yra realiausias kriterijus kuriant žmogaus teisių sistemą. Socialinės apsaugos kontekste, asmens poreikiai suprantami kaip visuomenėje nusistovėjusio gyvenimo lygio reikmė.

LR Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją Lietuvos Respublika yra socialiai orientuota, t.y. turinti užtikrinti gyventojų socialinę gerovę. Valstybės socialinė orientacija atsispindi įvairiose Konstitucijos nuostatose, įtvirtinančiose žmogaus ekonomines, kultūrinės ir socialines teises, visuomenės ir valstybės santykius, socialinės paramos ir socialinės apsaugos pagrindus. Konstitucijos 52 ir 53 straipsniuose valstybei nustatytas įpareigojimas laiduoti „<...> piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais“ bei „<...> medicinos pagalbą ir paslaugas, žmogui susirgus“. Tai reiškia, kad efektyvi socialinę riziką patyrusių asmenų apsauga yra vienas svarbiausių socialinės apsaugos ir visos socialinės sistemos uždavinių. Valstybė turi vykdyti piliečių gerovės politiką, mažinti galimų socialinių krizių rizikos veiksnius.

Motyvus, paskatinęs gilintis į magistro darbo temą yra jos *aktualumas*. Tema aktuali todėl, kad kiekvienas žmogus kuriame nors savo gyvenimo etape yra, arba susiklosčius tam tikroms aplinkybėms, gali tapti įvairių socialinės apsaugos santykių subjektu, patirti socialinę riziką ir tapti priklausomu nuo valstybės nustatytų garantijų. Visuomeniniams santykiams, reguliuojamiems socialinės apsaugos teisės šakos normomis, būdingas imperatyvusis teisinio reguliavimo metodas. Socialinės rizikos atvejai, kurie lemia teisės į socialinę apsaugą atsiradimą, nustatyti įstatymu; įstatymu taip pat nustatoma socialinės paramos apimtis bei išmokų dydis, kuris negali būti reguliuojamas santykių dalyvių nuožiūra. Kitais tariant, asmens poreikiai, kurie neįtvirtinti socialinės apsaugos teisės normose, negali būti ir tenkinami. Taigi, asmens poreikių tenkinimo prasme yra labai svarbu, kokiais kriterijais įstatymo leidėjas vadovaujasi atspindėdamas juos socialinės apsaugos teisėje.

Socialinio, ekonominio bei politinio gyvenimo pokyčiai skatina naujų poreikių atsiradimą, jų kaitą. Įstatymų leidėjas privalo tuos poreikius laiku pastebėti ir užfiksuoti socialinę apsaugą reglamentuojančiuose teisės aktuose. Socialinės apsaugos teisės normos turi adekvačiai atspindėti socialinės apsaugos santykių vystymąsi ir užtikrinti objektyvius, realius žmonių poreikius; be to, socialinė apsauga yra alimentarinio pobūdžio, todėl teisės normos

neturėtų reglamentuoti nesančių, neaktualių poreikių tenkinimo. Tai ignoruojant, kyla socialinės dezintegracijos grėsmė.

Kitas motyvas yra temos *naujumas*. Paprastai asmens poreikių ir jų tenkinimo, realizavimo socialinės apsaugos teisėje klausimai paliečiami apskritai nagrinėjant valstybės socialinę politiką ir jos tendencijas, šalies socialinės apsaugos modelį, valstybės pripažįstamas socialines rizikas ir teikiamą pagalbą joms esant.

Klausimus, susijusius su asmens poreikių atspindėjimu ir problemomis pensinio aprūpinimo srityje nagrinėjo R. Lazutka „Pensijų sistemų raida Lietuvoje“¹, D. Bernotas ir A. Guogis monografijoje „Socialinės politikos modeliai: dekomodifikacijos ir savarankiškai dirbančiųjų problemos“² nagrinėjo Lietuvos socialinės gerovės modelį ir jo trūkumus, A. Guogis „Globalizacijos poveikis socialinei apsaugai ir socialinei atskirčiai“³ socialiai pažeidžiamų asmenų problemas, L. Žalimienė „Socialinės paslaugos“⁴ asmens poreikių tenkinimo problemas ir perspektyvas socialinių paslaugų srityje ir kt.

Asmens kaip individo ir asmenybės, įvairių asmenų grupių objektyvių poreikių pažinimas gali padėti pagrindus nuosekliam socialinės politikos formavimui ir planavimui, kurio visame kontekste būtų atsižvelgiama į svarbius asmenims ir jų grupėms aspektus.

Magistro darbe pateikiama asmens poreikių atspindėjimo ir problemų analizė gali būti naudinga tiek socialinės apsaugos teisės subjektams, Lietuvos Respublikos institucijoms, susijusiomis su asmenų socialinės apsaugos poreikių tenkinimu, tiek Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjui.

Tema „Asmens poreikių atspindėjimo LR socialinės apsaugos teisėje problema“ yra pakankamai plati, todėl reikalinga tinkamai parinkti nagrinėjimo tikslus, dalyką bei metodus.

Nagrinėjimo *tikslas* yra išsiaiškinti, kiek realiai egzistuojantys asmenų poreikiai yra atspindimi ir realizuojami Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos teisėje.

Šio tikslo siekiama nagrinėjimo *dalyku* pasirinkus asmens poreikių atspindėjimo Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos teisės aktuose problemas. Vieningas nagrinėjimo dalykas gali būti skaidomas į keletą sudedamųjų dalių:

- 1) Asmens, tarp jų socialinio saugumo, poreikių samprata.
- 2) Asmens poreikių atspindėjimas ir realizavimas teisinėje bazėje, reglamentuojančioje atskiras socialinės apsaugos schemas.

---

¹ LAZUTKA R. Pensijų sistemų raida Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla. 2007.T.18. Nr.2.

² BERNOTAS D., GUOGIS A., *Socialinės politikos modeliai: dekomodifikacijos ir savarankiškai dirbančiųjų problemos*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.

³ GUOGIS A. *Globalizacijos poveikis socialinei apsaugai ir socialinei atskirčiai*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007-10-27]. Prieiga per internetą: <http://www.ceeol.com/aspx/get.document.aspx?logid=58.d>.

⁴ ŽALIMIENĖ L., *Socialinės paslaugos*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija. 2003.

Atsižvelgiant į magistro darbo temą, nagrinėjimo dalykas atskleidžiamas keturiuose dalyse.

Pirmoje magistro darbo dalyje apžvelgiama asmens poreikių samprata ir jų pažinimo svarba, siekiant juos tiksliau atspindėti socialinės apsaugos teisėje. Asmens poreikių pažinimas ir supratimas leidžia suvokti pačią žmogaus teisių prigimtį, jų formavimąsi ir sistemą, leidžia numatyti socialinės saugos prioritetus.

Antroje magistro darbo dalyje analizuojamas asmens poreikių atspindėjimas ir jo problemos LR valstybinio socialinio draudimo teisinėje bazėje.

Trečioje magistro darbo dalyje analizuojamas asmens poreikių atspindėjimas ir jo problemos LR socialinės paramos teisinėje bazėje.

Ketvirta magistro darbo dalis skirta aptarti specialiųjų (papildomų) išmokų sistemai ir su jomis susijusioms problemoms.

Tiriant magistro darbo dalyką ir siekiant nagrinėjimo tikslų išanalizuoti tarptautiniai dokumentai, Lietuvos Respublikos bei užsienio valstybių teisės aktai, teisinė literatūra.

Tyrimų metodika. Tiriant asmens poreikių atspindėjimo Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos teisėje problemas bei formuluojant šio darbo išvadas buvo remiamasi sisteminiu, loginiu, istoriniu, lyginamuoju ir teleologiniu (arba teisės akto leidėjo ketinimo) tyrimo metodais.

Sisteminio metodo naudojimo būtinybę lėmė sisteminė asmens poreikių prigimtis. Pavyzdžiui, suvokti asmens poreikio sampratos problematiką galima tik pasitelkus psichologijos mokslo žinias.

Istorinio metodo pagalba atskleidžiama, kaip kito vienos ar kito santykio reglamentavimas (pavyzdžiui, valstybės draudžiamų socialiniu draudimu asmenų aprėpties plėtimas arba „Sodros lubų“ įteisinimai ir atšaukimai).

Lyginamasis tyrimo metodas naudojamas lyginant, kaip analogiški santykiai reglamentuojami Lietuvos ir užsienio šalių įstatymuose (pavyzdžiui, lyginamos išankstinės senatvės pensijos teikimo sąlygos).

Teleologinis (įstatymų leidėjo ketinimų ir tikslų) metodas leido daryti išvadas dėl tam tikrų teisės normų turinio ir, atsižvelgiant į jų tikslus, taikymo.

Turinio analizės ir loginis metodai būtini atskleidžiant bet kokio mokslinio tiriamojo darbo tikslus, aiškinantis teisės normų turinį, pateikiant išvadas ir apibendrinimus.

1. ASMENS POREIKIŲ SAMPRATA IR JŲ ATSPINDĖJIMO REIKŠMĖ SOCIALINĖS APSAUGOS TEISĖJE

Asmens poreikiai yra psichologijos, psichofiziologijos mokslų tyrimo objektas. Medicinos, biologijos mokslai tiksliai nusako, ko reikia žmogaus organizmui, psichologijos mokslai nusako psichikos būklę, antropologijos, genetikos mokslai, kokie mūsų veiksmai būtinai turi būti atliekami. Daugumą poreikių žmogus gali įgyvendinti tik gyvendamas visuomenėje, todėl labai svarbu, kad visuomenė būtų pajėgi skatinti žmogaus poreikių įgyvendinimą.

Poreikių tenkinimas glaudžiai susijęs su kitų mokslų, tarp jų ir teisės mokslo sritimi. Individo poreikiai yra realiausias kriterijus kuriant žmogaus teisių sistemą. Apibrėžiant poreikį, galima: 1) paaiškinti žmogaus siekį gyventi visuomenėje (pavyzdžiui, poreikis materialiai apsirūpinti formuoja ekonominius santykius); 2) suvokti bendrąsias aplinkybes, sukuriančias žmogaus teises.

Poreikis apibūdinamas kaip reikmė, ko nors reikiamybė, būtinumas. Tai tam tikras nepriteklis, kuris stumia individą tą poreikį patenkinti. Poreikis nėra tas pats kas noras, pageidavimas, reikalavimas. Asmens norai ne visada gali būti nulemti poreikių, nes dažnai galim norėti to, ko mums nereikia. Norai yra subjektyvios asmens būsenos, o poreikiai yra tam tikri objektyvūs faktai susiję su žmogaus psichobiologine prigimtimi.

Mokslinėje literatūroje poreikio sąvoka egzistuoja turėdama mažiausiai tris reikšmes:

1) kaip išorinio aplinkos objekto, būtino normaliai gyvenimo veiklai; 2) kaip psichikos būsenos, atspindinčios kažko trūkumą, ir 3) kaip fundamentalioms asmenybės savybėms, lemiančioms jos santykius su pasauliu, įvardyti.¹ Socialinės apsaugos kontekste, poreikiai suprantami kaip visuomenėje nusistovėjusio vartojimo lygio reikmė². Poreikis visuomet yra determinuotas kultūros, gamtos bei socialinės aplinkos.

Ch. Towle teigia, kad asmenys būtų motyvuoti siekti socialinių tikslų, būtini tokie elementai: fizinė gerovė (maistas, pastogė, sveikatos priežiūra); galimybė vystytis emocionaliai ir protiškai; santykiai su kitais žmonėmis; dvasinių poreikių patenkinimas.³ C. Alderfer išskiria tris poreikių lygius. Tai egzistencijos poreikiai (materialiniai ir fiziniai); sąveikos poreikiai (santykiyje su kitais žmonėmis); augimo poreikiai (poreikiai pakeisti save ir aplinką). Vienu metu gali pasireikšti keli poreikiai. Be to, patenkinant poreikius, gali

¹ Plačiau: JUODAITIS A., *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiauliai: ŠU leidykla, 2004, p.23.

² ANGELE S., DOBRAVOLSKAS A., KEINYS S., MURAUŠKIENĖ L., SKALAITĖ R., STEINMEYER H., *Socialinės apsaugos terminų žodynas*. Vilnius: Sveikatos ekonomikos centras, 1999. p. 65.

³ JOHNSON L. C., *Socialinio darbo praktika*: Vilnius: Spauda. 2003, p. 53.

pasireikšti ne tiktai progreso, bet ir regreso procesas tada, kai nepatenkinęs aukštesniojo lygio poreikių, individas savo visas pastangas nukreipia žemesnio lygio poreikiams patenkinti.¹ Abrahamo Maslow (1970) poreikių hierarchijos, kitaip dar žinomos kaip A. Maslow poreikių piramidė², apačioje yra *fiziologiniai*, arba biologiniai, poreikiai, kurie apima visas būtinas žmogaus funkcionavimo ir gyvenimo sąlygas, tokie kaip poreikis maisto, vandens, pastogės. Šių poreikių patenkinimas yra asmens kaip biologinės būtybės egzistavimo sąlyga. Nepatenkinus žmogaus fiziologinių poreikių, aukštesnio lygio poreikiai nebus aktualūs. Kitaip tariant, jei žmogaus gyvenime visko itin smarkiai trūksta, pagrindinė jo motyvacija bus fiziologiniai, o ne kokie kiti poreikiai. Žmogaus organizmo, kurį valdo koks nors poreikis, savybė yra ta, kad pasikeičia ir visa jo ateities filosofija. Nuolat alkanam individui Utopija paprasčiausiai gali būti ta vieta, kur daug maisto.³ Tik tuomet, kai fiziologiniai poreikiai patenkinami, kyla *saugumo* poreikiai (poreikis jausti, kad pasaulis yra tvarkingas ir numatomas, jausti saugumą ir pastovumą, būti laisvam nuo baimės, nerimo; struktūros, įstatymų, užtarimo poreikis). Pirmapradis saugumo poreikis - išvengti skausmo ir fizinės žalos. Žmogui tampa aktuali politinė situacija, kuri garantuotų saugumo pojūtį. Saugumo poreikius regime ir tada, kai susiduriame su tokiais reiškiniais, kaip visuotinis troškimas turėti nuolatinį ir saugų darbą, taupomąją sąskaitą, įsigyti įvairių rūšių draudimą. Tai puikiai iliustruoja keleto pastarųjų metų tendencijos. Nerealizuotas poreikis įgyti ekonominių stabilumą daugelį Lietuvos gyventojų paskatino emigruoti iš šalies. Dėl skurdžių atlyginimų ir masinės emigracijos, Lietuvoje pradėjo trūkti darbuotojų, ypač kvalifikuotų specialistų. Jeigu dar prieš 3 - 4 metus, esant aukštam nedarbo lygiui, klestėjo atlyginimų mokėjimas „vokeliuose“, nes žmonėms buvo svarbiau turėti darbą ir užsidirbti tam, kad galėtų patenkinti būtiniausius poreikius; šiai dienai vis labiau darbuotojus motyvuoja ne tik didelis atlyginimas, bet socialinės garantijos, kurias gali užtikrinti darbdavys. Jei fiziologiniai ir saugumo poreikiai palyginti gerai patenkinti, pasireikš priklausymo ir meilės poreikiai (poreikis mylėti ir būti mylimam, priklausyti ir būti priimtam, išvengti vienatvės ir vienišumo), kitaip tariant, *socialiniai poreikiai*. Vėliau pasireiškia *pagarbos* (savigarbos, laimėjimų, išmanymo ir savarankiškumo, pripažinimo ir kitų pagarbos) poreikis ir *saviraiškos* poreikis, t.y. poreikis įgyvendinti savo unikalias galimybes.

Pagal žmogaus vystymosi sampratą, žmogaus poreikiai rodo žmonių vystymąsi fiziškai, kognityviai, socialiai, emocionaliai ir dvasiškai per visą gyvenimo ciklą. Sekant vystymosi teoriją, tam tikrame žmogaus gyvenimo etape (kūdikystėje, vaikystėje, jaunystėje, suaugusiojo amžiuje, senatvėje) vyrauja tam tikri poreikiai, be to, tam tikrame amžiaus tarpsnyje, yra

---

¹ Ten pat, p. 54.

² MASLOW A. H., Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa. 2006, p. 66.

³ Ten pat, p.680.

būtinoms tam tikroms vystymosi sąlygoms.¹ Atliepti į individo poreikius reikėtų nustatyti vystymąsi, kokio tikimasi tam tikru gyvenimo etapu, bet kuris yra nepasiekiamas, t.y. tam tikri praeityje nepatenkinti poreikiai atliepia dabartiniam individo socialiniam funkcionavimui. Pavyzdžiui, skurdusio ir socialiai apleisto vaiko asmeninių ir socialinių kompetencijų trūkumas vėliau neigiamai atsiliepia jam adaptuojantis visuomenėje, integruojantis į darbo rinką. Pagrindiniai žmogaus poreikiai yra tarpusavy glaudžiai susieti, ir gana sudėtinga juos suskaldyti į grupes. Vieni poreikiai gali virsti kitais (pavyzdžiui, nepatenkinti psichologiniai poreikiai gali virsti fiziniais ir atvirkščiai).

Atsakas į poreikį yra reikiamų sąlygų, kurios skatintų progresyvų vystymąsi, suteikimas, ir sąlygų, kurios gali blokuoti vystymąsi, pašalinimas. Šios sąlygos labiausiai priklauso nuo socialinės individų ir jų aplinkos sąveikos.² Kiekvienoje demokratinėje visuomenėje reiškiasi tarsi apibendrintas individo poreikio lygis, siekiant užtikrinti pusiausvyrą tarp individo ir visuomenės interesų. Jeigu pagrindiniai poreikiai netenkinami, prasideda dezintegracija (tiek individuali, tiek kolektyvinė, tiek socialinė) ir gilėja socialinė atskirtis. Socialinė dezintegracija yra nepakankamo žmogaus poreikio tenkinimo tam tikroje istorinėje situacijoje indikatorius.³ Pagrindinių poreikių analizė yra kaip būdas išvengti socialinės dezintegracijos.

Saugumo poreikių struktūroje ypač svarbus asmens poreikis socialiniam saugumui, kuris „išreiškia bendromis visuomenės pastangomis pasiektą garantuoto saugumo būseną nepriklausomai nuo gyvenime pasitaikančios rizikos“⁴. Asmens poreikių patenkinimui reikalingos tam tikros pajamos; dažniausias pajamų šaltinis – darbas. Jei dėl įvairių priežasčių žmonės negali patenkinti poreikių dirbdami, tinkamą gyvenimo lygį visiems gyventojams privalo užtikrinti valstybė.⁵ Šiuo metu demokratinėse valstybėse vyrauja „socialinės gerovės valstybės“ koncepcija. Gerovės valstybė – tokia, kurioje laiduojama žmonių gerovė ir rūpinamasi visapusiška gyventojų apsauga, įskaitant valstybės išmokas ir paslaugas. Gerovės valstybės koncepcija remiasi principu, kad visuomenė privalo solidariai rūpintis savo nariais, kuriems nepavyksta adaptuotis prie greitai besikeičiančių gyvenimo aplinkybių, užimtumo siekimu, galimybe visiems naudotis švietimo ir sveikatos apsaugos paslaugomis, socialinio draudimo užtikrinimu senatvės, ligos, nedarbo, neįgalumo atvejais, minimalaus pragyvenimo lygio užtikrinimu, kad būtų išvengta skurdo ir socialinės atskirties. Demokratinė valstybė, vykdydama socialinę politiką, stengiasi tenkinti gyventojų poreikius teisinių priemonių pagalba. Tam tikslui sukurta socialinės apsaugos sistema, kaip valstybės nustatytų socialinių

---

¹ Plačiau ERIKSON E. H. Vaikystė ir visuomenė. Vilnius: Katalikų pasaulis. 2004.

² MASLOW A. H., Motyvacija ir asmenybė. Vilnius: Apostrofa. 2006, p. 680.

³ PUMPUTIS A. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija ir jos įgyvendinimo mechanizmas. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000. p.10.

⁴ TIAŽKIJUS V., Darbo teisė: teorija ir praktika. Vilnius: Justicija, 2005. p.149.

⁵ VAIŠVILA A., Teisinės ir socialinės valstybės santykis. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 01 15]. Prieiga per internetą: <<http://www.lsd.lt/documents/A.VaisvilaGerovesvalstybered2.doc>>

ekonominių priemonių visuma, teikianti reikalingų pragyvenimui lėšų ir paslaugų tiems gyventojams, kurie negali dėl įstatymuose numatytų priežasčių patys apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra aprūpinti nepakankamai.

Valstybė neprisiima ir netgi objektyviai negali prisiimti atsakomybės už visų aplinkybių, kurios kelia žmogui pavojų, padarinius. Valstybė imasi socialinės apsaugos priemonių esant tam tikroms aplinkybėms, socialinės rizikos veiksniams. Aplinkybė pripažįstama socialinės rizikos veiksniu siekiant užkirsti kelią tokioms aplinkybėms atsirasti, o joms atsiradus – panaikinti ar sušvelninti jų poveikį.

Socialinė rizika apibrėžiama kaip „materialinės padėties pablogėjimo tikimybė dėl darbo pajamų praradimo esant svarbioms objektyvioms socialinėms priežastims, taip pat dėl papildomų išlaidų išlaikant vaikus ir kitus pagalbos reikalingus šeimos narius, arba dėl medicininių ar socialinių paslaugų poreikio tenkinimo“¹. Taigi, pagrindinis socialinės rizikos požymis yra asmens materialinės padėties pablogėjimo tikimybė. 102 – oje Tarptautinės darbo organizacijos konvencijoje nurodomi tokie socialinių išmokų atvejai, susiję su socialine rizika: medicininė priežiūra, kompensacija susirgus, invalidumo pensija, maitintojo netekimo pensija, nedarbo pašalpa, senatvės pensija, piniginė išmoka nelaimingo atsitikimo darbe atveju, pašalpa šeimai, motinystės pašalpa. Iš šių socialinių išmokų schemas galima išskirti pagrindinius socialinės rizikos atvejus: medicininę priežiūrą, ligą, invalidumą, mirtį, nedarbą, senatvę, susižalojimą darbe, šeimos rūpesčius, motinystę. Nedarbo atveju žmonės, kurie pajamas užsitikrina iš apmokamo darbo, bet jo netekę arba negalėdami susirasti, tampa priklausomi nuo kompensuojamųjų pajamų. Nedarbas kelia grėsmę tiek pavienio žmogaus egzistavimui, tiek daro poveikį visai visuomeninei aplinkai, kuri priklauso nuo darbo turėjimo. Socialinės teisės funkcijose, susijusiose su nedarbo problemos sprendimu yra parama bedarbiui tam tikrą laiką mokant pašalpą, išlaikant jį profesinio mokymo metu, rūpinantis darbo vietų išsaugojimu ir pan. Esant nepritekliui, socialinės apsaugos teisės funkcijos yra garantuoti būtina pragyvenimą teikiant paslaugas ir skiriant pinigines išmokas. Įstatymais ir poįstatyminiais aktais nustatoma, koks yra minimalus gyvenimo lygis, tenkinantis pačius būtinausius poreikius. Žmogui susirgus, tapus nedarbingam ir dėl to praradus visas ar dalį pajamų, socialinės apsaugos funkcija yra kompensuoti pajamas, t.y. suteikti pašalpą nedarbingumo atveju. Šiuo atveju teikiamų paslaugų funkcijos yra palengvinti arba sušvelninti nedarbingumo būseną skiriant slaugą, medicininę rehabilitaciją, visiškai ar iš dalies kompensuoti prarastas pajamas, stengtis sudaryti nedarbingiems žmonėms sąlygas dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Senatvės rizika remiasi prielaida, kad žmogus dėl senyvo amžiaus nebegali užsidirbti pakankamai lėšų pragyvenimui. Tokiu atveju socialinės apsaugos teisės

---

¹ МАЧУЛСКАЯ Е. Е., ГОРБАЧЕВА Ж. А. *Право социального обеспечения*. Москва, 2000. С.3.

funkcija būtų garantuoti, kad bus kompensuojamos pajamos tam tikrus kriterijus atitinkantiems asmenims arba užtikrinamas minimalūs pragyvenimo lygis šių kriterijų neatitinkantiems. Socialinės rizikos atvejų sąrašas kiekvienoje atskiroje valstybėje gali būti papildytas pagal kilusius socialinės saugos poreikius, pavyzdžiui, nepritekliaus rizikos atveju. Dažniausiai naujai kylantys socialinės saugos poreikiai (poreikiai apsaugoti žmones nuo gresiančių pavojų) nepapildo socialinės rizikos veiksnių sąrašo ir patenka į jau egzistuojančius socialinės rizikos veiksnys. Tais atvejais, kai socialinės saugos poreikis yra ypač ryškus arba specifinis, jis pripažįstamas kaip naujas socialinės rizikos veiksnys, bet, kaip pažymi J. Tartilas, dažnai tai susiję su įstatymų leidžiamųjų institucijų problemomis, patiriamomis darant įtaką viešajai nuomonei ir žiniasklaidai.¹ Bet kuriuo atveju statymų leidėjas turi suvaidinti svarbų vaidmenį, kadangi socialinės rizikos pripažinimas labai priklauso nuo tiksliai ir aiškiai suformuluotų įstatymų ir poįstatyminių aktų, numatančių įstatymo įgyvendinimo būdus ir priemones.²

Ypatingo dėmesio reikalaujanti nauja socialinės rizikos rūšis yra vaikų skurdas, kurio atveju, kaip ir vienišų motinų, skaičius Europos Sąjungoje vis didėja.³ Skurdas apskritai yra viena iš aktualiausių problemų, su kuria susiduria ne tik Lietuvos, bet ir išsivysčiusių pasaulio šalių gyventojai. 1984 m. Europos Taryba skurstančiuosius apibūdino kaip asmenis (šeimas ar jų grupes), kurie dėl materialinių, kultūrinių ir socialinių išteklių ribotumo nepajėgia užsitikrinti minimalaus toje šalyje nustatyto gyvenimo lygio. Vaikų skurdas, labiau nei pagyvenusiujų, turi ilgalaikių neigiamų pasekmių, nes dažnai vaikų skurdo rezultatas yra prastesnis išsilavinimas, prastesni pažintiniai įgūdžiai, maža alga, didelė nedarbo tikimybė. Kitaip tariant, naujojo tipo socialinė rizika, su kuria susiduriama šeimoje ir darbo rinkoje, atitenka jaunimui ir jaunoms šeimoms, o tai rodo, kad socialinės rizikos grupėms vis dažniau priklauso ne tik pagyvenusieji, bet ir jaunimas. Nepakankamų išteklių pragyvenimui rizika Lietuvoje yra pagrindinis emigracijos veiksnys.

Skurdo lygio ir apskritai tam tikro gyvenimo lygio nustatymas yra probleminis klausimas. Europos Tarybos vykdyto Žmogaus orumo ir socialinės atskirties projekto metu parengtas „trijų „A“ standartas“, kuris grindžiamas pamatine nuostata, kad valstybinis aprūpinimas turi kaip galint labiau atitikti saugumo ir visuotinumą kriterijus. Tai reiškia: 1) pakankamumą (angl. –*adequacy*) – minimalus siūlomas standartas turi būti pakankamai aukštas ir aprėpti didelę poreikių turinčių gyventojų dalį; 2) prieinamumą (angl.-*accessibility*) – galimybes naudotis socialinėmis teisėmis reglamentuojančios nuostatos turi būti paprastesnės, turi būti

¹ TARTILAS, J. *Socialinės saugos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. p.17.

² PIETERS, D., *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas.1998.p. 47.

³ HEMERIJCK, A. Pusiau suverenių Europos socialinės gerovės valstybių ir ES vaidmens kaita. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007-01-22]. Prieiga per internetą:

<http://www.seti.lt/?_nm_mid=TX13d0xEQXNNQ3d3&_nm_lid=0&session=no>

aiškios nustatymo procedūros ir užtikrinamas visapusiškas nuostatų įgyvendinimas; 3) įperkamumas (angl.-*affordability*) – asmenų ir šeimų galimybės įsigyti prekių ir paslaugų, o jų teikimo išlaidos turi būti politikos prioritetas.¹

Sparčiai senėjanti Lietuvos visuomenė irgi tampa svarbia šių dienų aktualija. Didėjantis pagyvenusių ir senų žmonių skaičius skatina išsamiau pažvelgti į gyventojų senėjimo pasekmes, keičiančias visuomenės demografinę ir socialinę struktūrą, turinčią įtakos šeimos instituto pokyčiams, taip pat – socialinės apsaugos bei sveikatos priežiūros sritims. Kuo vyresnis žmogus, tuo didesnė sunkios negalios rizika, dėl kurios reikalinga parama kasdienėje veikloje.²

Didelio laipsnio neįgalumas dažniausiai susijęs su priklausomybe nuo aplinkinių. Pastaraisiais metais tradicinis supratimas, kad senų žmonių priežiūra ir globa yra artimų žmonių pareiga, sparčiai kinta dėl įvairių veiksnių: šeimos narių vaidmenų pokyčių, staigių visuomeninės ekonomikos pokyčių, ribojančių šeimos narių pajėgumą globoti. L. Žalimienės teigimu, ilgalaikės globos ir slaugos koncepcija tampa vis aktualesnė šiuolaikinių valstybių socialinėje politikoje, siekiant garantuoti reabilitacines, medicininės ir palaikomojo paslaugas seniems žmonėms; stacionarią globą ir slaugą, slaugą bei globą namuose ir bendruomenines paslaugas³. Kaip pažymi D. Pieters, būtina asmenų, nepajėgiančių tvarkytis savarankiškai, priežiūra daugelyje šalių yra neatidėliotino pripažinimo socialinės rizikos veiksniu pavyzdys. Nors tokius poreikius turintys asmenys patenka į schemas, susijusias darbingumo netekimu ar senatve, sveikatos priežiūros ar šeimos pašalpomis ar į socialinės paramos schemas, tačiau reikia sudaryti sąlygas suteikti tinkamą socialinę apsaugą sparčiai didėjančiai grupei senyvo amžiaus žmonių, kurių galimybės pasirūpinti savimi smarkiai sumažėjusios, nors kartais nesusijusios su liga ar nelaimingu atsitikimu.⁴ Šios priežiūros sąnaudos padengiamos tradicinio socialinio draudimo lėšomis ir naujos draudimo rūšies - už aptarnavimą sename amžiuje, o taip pat per papildomą finansavimą per valstybės ir savivaldybių biudžetus.⁵

Pati valstybė nustato aplinkybes, kurioms esant ji įsipareigoja teikti pagalbą. Šie įsipareigojimai įtvirtinti pagrindiniame šalies įstatyme, kituose įstatymuose ir poįstatyminiuose aktuose, tarptautiniuose dokumentuose. LR Konstitucijos 52 straipsnyje įtvirtinta, kad “valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais“, o

¹ *Socialinių teisių prieinamumas Europoje*. Vilnius, 2003, p. 56.

² LESAUSKAITĖ, V., MACIJAUŠKIENĖ, J. Biologinio senėjimo socialinės pasekmės. Iš: Večkienė N. (red.). *Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos*. Kaunas, 2000. p.45.

³ ŽALIMIENĖ, L., *Socialinės paslaugos*. Vilnius: VU specialiosios psichologijos laboratorija, 2003. p. 18

⁴ PIETERS, D., *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas.1998.p. 47.

⁵ ГРИГОРЬЕВА, А., приоритеты социальной политики: пожилые люди. *Социология и социальная антропология*. С-Петербург, 2005, т. VIII, No. 3. с.134.

53 straipsnyje laiduojama medicinos pagalba ir paslaugos žmogui susirgus, 48 straipsnyje įtvirtinama teisė į socialinę apsaugą nedarbo atveju, 39 straipsnis numato socialinę paramą šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, o dirbančioms motinoms – mokamas atostogas iki gimdymo ir po jo, palankias darbo sąlygas ir kitas lengvatas. Šių Konstitucijos straipsnių nuostatos iš esmės atitinka Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, Europos pataisytoje socialinėje chartijoje įtvirtintus žmogaus teisių į socialinę apsaugą standartus.¹ Konstitucijos nuostatos realizuojamos įstatymais bei poįstatyminiais aktais.

Socialinę politiką ir socialinę apsaugą efektyvia galima laikyti tuomet, jei ji susitelkusi į rezultatus, t.y., ar po gyvenimiškų rizikų – ligos, nedidelio neįgalumo, bedarbystės, įkalinimo, buvusios benamystės ir pan. pasireiškimų, taip pat taikytų socialinės apsaugos priemonių (reabilitacijos, socialinių pašalpų ir pan. gavimo) buvę atskirtieji išsėina iš globalizacijos ar joje lieka.²

Socialinės apsaugos teisinis reguliavimas yra sudėtingas procesas. Socialinio, ekonominio bei politinio gyvenimo pokyčiai skatina naujų poreikių atsiradimą, jų kaitą. Įstatymų leidėjas privalo tuos poreikius laiku pastebėti ir užfiksuoti, atspindėti socialinę apsaugą reglamentuojančiuose teisės aktuose. Socialinės apsaugos teisės normos turi adekvačiai atspindėti socialinės apsaugos santykių vystymąsi ir užtikrinti objektyvius, realius žmonių poreikius. Be to, socialinė apsauga yra alimentarinio pobūdžio, teisės normos neturėtų reglamentuoti neesančių, neaktualių poreikių tenkinimo.

Asmens poreikiai socialinės apsaugos teisėje gali būti atspindimi trejopai:

1) realiai egzistuojantys poreikiai įstatymo leidėjo laiku pastebimi ir įteisinami galiojančiose teisės normose;

2) poreikiai egzistuoja, bet galiojančioje teisėje dėl įvairių priežasčių neatspindimi. Viena iš priežasčių – poreikiai vienai ar kitai socialinei sričiai nėra objektyviai ir sistemiškai tiriami. Būna, kad įstatymų leidėjas vilkina reikiamų normų priėmimą, nes poreikio patenkinimas pareikalautų didelių biudžeto išlaidų. Tokiu pavyzdžiu galėtų būti įstatymas dėl išankstinių pensijų, priimtas tik 2004 metais, kai priešpensinio amžiaus asmenų nedarbo problema jau nebebuvo tokia aktuali dėl šio amžiaus žmonių suaktyvėjimo išsirutpinant invalidumo pensijas bei padidėjusios jaunimo emigracijos Lietuvai įstojus į ES. Nors tai prieštarauja socialinės apsaugos depolitizacijos principui, Lietuvos įstatymų leidėjas neretai rezonansinius klausimus, kuriais didinamos socialinės garantijos, pradeda spręsti tik prieš artėjančius rinkimus (pavyzdžiu gali būti sprendimai dėl visos pensijos mokėjimo dirbantiems pensininkams arba šiomis dienomis sprendžiami motinystės (tėvystės) pašalpų klausimai);

¹ LR Konstitucijos komentaras (I dalis). Ats. red. K. Jovaišas. - Vilnius: Teisės institutas, 2000., p.

² GUOGIS A. *Globalizacijos poveikis socialinei apsaugai ir socialinei atskirtčiai*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007-10-27]. Prieiga per internetą: <<http://www.ceeol.com/asp/get.document.aspx?logid=58.d.>>

3) yra realizuojami visuomenei nelabai aktualūs poreikiai. Kitaip tariant, įstatymų leidėjas tam tikrais atvejais vadovaujasi ne objektyviais asmenų poreikių rodikliais, o tam tikrų visuomenės grupių – politinių partijų ar atskirų įtakingų profesijų atstovų - interesais. Taip socialinėje apsaugoje pasireiškia „klientelizmas“¹, kuris reiškia didelį lobistinių, šeimos, pažinčių vaidmenį. Toks reguliavimas neįneša skaidrumo į visuomeninius santykius bei pažeidžia socialinio teisingumo principus. Lietuvoje toks pavyzdys yra „nusipelniusioms“ socialinėms grupėms prieinamos papildomos valstybinės pensijos (mokslininkų, teisėjų, jėgos struktūrų) bei kitos pažinčių bei dėl didelio spaudimo valdžiai suteikiamos lengvatų. Kaip pažymi Guogis ir kiti², svarbiausiu klientelizmo generatoriumi tampa politinės partijos, kurios dažnai savo veikloje vadovaujasi ne ideologiniais-programiniais skirtumais, o grupiniais-klaniniais interesais. Klientelistiniai ryšiai labiausiai pasireiškia, siekiant pritaikyti įstatymų leidybą siauriems interesams. Kaip to neigiamas padarinys atsiranda žymi socialinė diferenciacija.

Kiekviena šalis turi savo socialinės apsaugos modelius, struktūra bei principus. Lietuvos socialinės apsaugos sistemą sudaro valstybinis socialinis draudimas ir socialinė parama. Valstybinės socialinės apsaugos dalis taip pat yra įstatymais patvirtintos valstybinės programos, kuriomis siekiama užtikrinti lėšų ir paslaugų teikimą socialinės apsaugos tikslais,³ pavyzdžiui, Vyriausybės nutarimais tvirtinamos skurdo ir socialinės atskirties mažinimo priemonės, Vaiko gerovės valstybės politikos strategija, Nacionalinė senėjimo pasekmių įveikimo strategija ir pan.

Socialinio draudimo sistemoje pensijas ir kitas išmokas iš valstybinio socialinio draudimo biudžeto gauna tie asmenys, kurie yra draudžiami privalomuoju valstybiniu socialiniu draudimu arba patys draudžiasi savanoriškuoju socialiniu draudimu. Socialinės paramos sistemoje pašalpas iš valstybės ar savivaldybių biudžetų gauna asmenys, kurie dėl tam tikrų objektyvių priežasčių negali gauti išmokų iš socialinio draudimo fondo biudžeto.

---

¹ *Klientelizmas* – tai socialinių mainų įvairiomis paslaugomis forma biurokratinių ar politinių valdžios institucijų viduje. Čia tarp stipresniųjų (patrono) ir silpnesniųjų (kliento) susiklosto tarpusavio priklausomybė: stipresni rūpinasi silpnesniais, o pastarieji už tai atsilygina.

² GUOGIS A., BERNOTAS D., Ūselis D., *Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą*. Vilnius: Eugrimas, 2000, p.133-134

³ *LR Konstitucijos komentaras (I dalis)*. Ats. red. K. Jovaišas. -Vilnius: Teisės institutas, 2000., p.474.

2. ASMENS POREIKIŲ ATSPINDĖJIMAS IR PROBLEMOS VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO SISTEMOJE

Socialinis draudimas sudaro didžiausią socialinės apsaugos sistemos dalį. Jis apima didelę dalį Lietuvos gyventojų, o daugiau nei ketvirtadalis gauna jo mokamas išmokas. Socialinio draudimo sistemos pagrindinis tikslas yra garantuoti pajamas apdraustiesiems netekus darbingumo dėl ligos, motinystės, senatvės, invalidumo ar kitais Valstybinio socialinio draudimo įstatyme numatytais atvejais. Socialiniu draudimu visiškai ar iš dalies kompensuojamos apdraustiesiems asmenims ir įstatymų nustatytais atvejais jų šeimų nariams dėl draudiminių įvykių (socialinės rizikos) prarastos darbo pajamos arba apmokamos papildomos išlaidos.¹ Socialiniu draudimu apsidraudę asmenys, patekę į socialinės rizikos situaciją, be papildomo lėšų tikrinimo turi teisę gauti atitinkamą socialinio draudimo išmoką. Tuo socialinio draudimo sistema skiriasi nuo socialinės paramos sistemos, kurioje asmuo, pretenduojantis gauti socialinę paramą, turi būti pasirengęs turto bei pajamų patikrinimui, kaip jo pragyvenimo lygis atitinka reikalavimus tokiai paramai gauti.²

Valstybinį socialinį draudimą reglamentuoja LR Valstybinio socialinio draudimo, LR Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymas, LR Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymas³, tai pat atskiras socialinio draudimo rūšis reglamentuojantys įstatymai ir poįstatyminiai aktai. Valstybinio socialinio draudimo biudžetas yra savarankiškas, atskirtas nuo valstybės biudžeto, jo lėšos negali būti naudojamos kitiems tikslams, išskyrus Valstybinio socialinio draudimo įstatyme numatytus atvejus.

Valstybinio socialinio draudimo sistema remiasi kartų solidarumo ir einamojo finansavimo principais. Tai reiškia, kad dirbantys asmenys, kurie moka socialinio draudimo įmokas į valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą, garantuoja pajamas tiems, kurie dėl įstatymais numatytų socialinių rizikų negali patys užsidirbti pragyvenimui reikalingų lėšų. Surinktos valstybinio socialinio draudimo įmokos paskirstomos numatytų socialinio draudimo išmokų gavėjams. Valstybinis socialinis draudimas yra dviejų formų: privalomas ir savanoriškas. Socialinio draudimo atveju solidarumo sistemų nariai privalomai ar savanoriškai moka draudimo įmokas arba kiti sumoka už juos, todėl patyrus socialinę riziką, turi galimybę gauti socialinę išmoką. Valstybinio socialinio draudimo įstatymas numato tokias socialinio draudimo rūšis:

---

¹ Valstybinio socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 17-447.

² MIMBERG U.S., ANGELE S., HEINE W., *Socialinė apsauga: tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra*. Vilnius, 1998.p.

³ Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymas. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 91-3190.

- 1) pensijų socialinis draudimas; 2) ligos, motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės), profesinės reabilitacijos draudimas; 3) nedarbo socialinis draudimas, kai draudžiama nedarbo išmokoms; 4) nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas; 5) sveikatos draudimas, kai draudžiama sveikatos priežiūros paslaugoms ir kompensacijoms.

Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2007 metų rodiklių patvirtinimo įstatymu nustatytas bendras socialinio draudimo įmokų 34 % tarifas (31 % iš kurių tenka darbdaviui ir 3 % darbuotojui) ir jo paskirstymas atskiroms socialinio draudimo rūšims. Pensijų draudimui tenka didžiausia dalis 26,2 % (23,7% ir 2,5 %), ligos ir motinystės draudimui 3,3 % (2,8% ir 0,5 %), nedarbo draudimui 1,2 %, sveikatos draudimui 3%, nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų draudimui (0,28 – 1 %).¹

Valstybinis socialinis draudimas yra dviejų formų: privalomasis ir savanoriškas.

Kalbant apie valstybinio socialinio draudimo aprėptį, ne visos gyventojų grupės draudžiamos visoms socialinio draudimo rūšims. Privalomuoju socialiniu draudimu *visoms draudimo rūšims* draudžiami valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnyje nurodyti asmenys: dirbantys pagal darbo sutartis pas juridinius ar fizinius asmenis, kandidatai į notarus (asesoriai), taip pat darbo užmokestį gaunantys asmenys ir einantys narystės pagrindu renkamasias pareigas renkamose organizacijose, skiriami į apygardų, miestų, rajonų, apylinkių rinkimų ir referendumo komisijas ir gaunantys darbo užmokestį asmenys; valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatyme ir Valstybės tarnybos įstatyme nurodyti valstybės politikai, teisėjai, valstybės pareigūnai, valstybės tarnautojai (išskyrus pareigūnus ir karius), taip pat gaunantys darbo užmokestį Seimo, Seimo Pirmininko, Respublikos Prezidento ar Ministro Pirmininko skiriami į pareigas asmenys.

Pensijų ir nedarbo socialiniu draudimu privalomai draudžiami vidaus tarnybos sistemos pareigūnai, Valstybės saugumo departamento sistemos, Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bei jam pavaldžių įstaigų ir įmonių pareigūnai; krašto apsaugos sistemos profesinės karo tarnybos kariai ir civilinę krašto apsaugos tarnybą atliekantys statutiniai tarnautojai; valstybės tarnautojų ir profesinės karo tarnybos karių sutuoktiniai, gyvenantys užsienyje kartu su perkeltu valstybės tarnautoju ar kariu, nesukakę senatvės pensijos amžiaus ir neturintys susijusių su darbo santykiais pajamų (draudžiami nuo valstybės tarnautojo ar profesinės tarnybos kario 0,5 pareiginės algos); LR kariuomenės privalomosios tarnybos kariai ir asmenys, atliekantys alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą. Nuo 2008 metų sausio 1 dienos pensijų ir nedarbo socialiniu draudimu bus draudžiami ir šeimos pasirinkimu vienas iš tėvų (įtėvių) arba asmuo,

---

¹ Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2007 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 141-5398.

nustatyta tvarka paskirtas vaiko globėju, auginantys vaiką iki trejų metų. (kaip ir kariai, pastarieji draudžiami valstybės lėšomis skaičiuojant pensijų ir nedarbo socialinio draudimo įmokas nuo Vyriausybės patvirtintos minimalios mėnesinės algos). Šiuo metu minėti asmenys draudžiami pensijų socialiniu draudimu tik pagrindinei pensijos daliai.

Pensijų socialiniu draudimu pagrindinei ir papildomai pensijos dalims draudžiami savarankiškai dirbantys asmenys, papildomai daliai – jei jų pajamos viršija nustatytus dydžius (įmokas moka patys arba draudėjai). Užsiimantys individualia veikla asmenys, turintys meno kūrėjo statusą, kai jų pajamų metinė suma yra mažesnė nei nustatyta, turi teisę mokėti dalį socialinio draudimo įmokos socialinio draudimo pagrindinei pensijos daliai, o kita nustatyta socialinio draudimo įmokos dalis socialinio draudimo pagrindinei pensijos daliai dengiama valstybės lėšomis.

Pensijų socialiniu draudimu tik pagrindinei pensijos daliai privalomai draudžiami: asmenys, kurie vykdo individualią veiklą turėdami verslo liudijimą (įmokas moka patys); valstybės lėšomis draudžiami tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų dvasininkai ir tik vienuolyne dirbantys vienuoliai; nesukakęs senatvės pensijos amžiaus vienas iš neįgalaus asmens, kuriam nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis, tėvų (įtėvių) arba asmuo, nustatyta tvarka paskirtas šio neįgalaus asmens globėju ar rūpintoju, slaugantis namuose nurodytą neįgalų (ar visiškos negalios invalidą asmenį, pripažintą tokiu iki 2005 m. liepos 1 d.).

Tik nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu privalomai draudžiami: profesinių mokyklų mokiniai, aukštesniųjų ir aukštųjų mokyklų studentai bei asmenys, teritorinių darbo biržų siūsti profesiniam mokymui ar profesinei reabilitacijai, – jų profesinės veiklos praktikos įstaigoje ar įmonėje metu (jie draudžiami valstybės lėšomis, skaičiuojant draudimo įmokas nuo Vyriausybės patvirtintos minimalios mėnesinės algos); gaunantys darbo užmokestį asmenys, esantys socialinės bei psichologinės reabilitacijos įstaigose bei nuteistieji laisvės atėmimu, kai dirba (už šiuos asmenis draudimo įmokas privalo mokėti draudėjai) .

Nuo įstatymo priėmimo 1991 metais, buvo plečiamas socialiniu draudimu privalomai draudžiamų asmenų kategorijų sąrašas. Tuo siekiama įtraukti kuo daugiau gyventojų į socialinio draudimo sistemą ir tuo pačiu užtikrinti jiems socialinio draudimo teisių išsaugojimą, kuris taptų ypač svarbus ateityje, sulaukus pensinio amžiaus.

Kai kurios dirbančių asmenų grupės, pvz., dirbantys pagal autorines sutartis, nėra draudžiami privalomuoju socialiniu draudimu. Autorinėmis sutartimis, siekiant sumažinti mokamus mokesčius ir išvengti socialinio draudimo įmokų, nevengiama įforminti santykių, atitinkančių darbo santykių požymius. Todėl iškyla šių asmenų socialinės apsaugos problema, nes socialinės rizikos atvejais – susirgus, sulaukus senatvės – jie neturės teisės gauti išmokų iš

VSDF biudžeto. Tokie asmenys, norėdami įgyti teisę į išmoką socialinės rizikos atveju, gali draustis valstybiniu savanoriškuoju socialiniu draudimu. Be to, Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos valstybės narės nuolatiniai gyventojai, ne jaunesni kaip 16 metų, taip pat gali savanoriškai draustis pensijų socialiniu draudimu pagrindinei ar pagrindinei ir papildomai pensijos dalims bei ligos ir motinystės socialiniu draudimu ligos ir motinystės pašalpoms tuo laiku, kai jie nėra privalomai draudžiami šių rūšių socialiniu draudimu, arba įstatymų nustatyta tvarka privalomai draudžiami (draudžiasi) pensijų socialiniu draudimu tik pagrindinei pensijos daliai.

„Sodros lubų“ problema. Pagrindinė socialinio draudimo lėšų dalis yra surenkama iš draudimo sistemoje dalyvaujančių dirbančiųjų ir jų darbdavių. Valstybinio socialinio draudimo įmokos mokamos nuo asmeniui priskaičiuoto darbo užmokesčio. Taigi, kuo didesnis priskaičiuojamas darbo užmokestis, atitinkamai tuo daugiau žmogus sumoka socialinio draudimo įmokų. Gerėjant „Sodros“ situacijai, šiuo metu vėl kilo diskusijos dėl vadinamųjų „Sodros lubų“, kad didelius darbo užmokesčius gaunantiems asmenims būtų ribojamas uždarbio dydis, nuo kurio mokamos valstybinio socialinio draudimo įmokos. Pasiūlymų argumentai tokie: geriems specialistams, kurie dabar emigruoja iš Lietuvos, toks modelis leistų mokėti didelius atlyginimus ir sulaikytų protų nutekėjimą, leistų pagerinti verslo konkurencingumą, viršutinės įmokų ribos nustatymas sąlygotų darbo apmokėjimo žingsnį iš šešėlio bei visų kategorijų „popierinio“ atlyginimo augimą. Reguluojant „Sodros“ įmokų „lubas“ darbdaviui nereikėtų atlyginimą pagal darbo sutartį keisti dividendais, autoriniais atlyginimais ar kitokiomis pajamomis, nuo kurių „Sodros“ įmokos apskritai neimamos. Reikėtų paminėti ir tai, kad „Sodra“ šiandien jau turi nustačiusi išmokų „lubas“ – įmokos, kurios imamos nuo atlyginimo, viršijančio vidutinį mėnesinį atlyginimą daugiau nei penkis kartus, nebedaro įtakos būsimam pensijos dydžiui. Kita nuomone, įteisinus „lubas“ išloštų tik kelios bendrovės, o valstybinio socialinio draudimo biudžetas netektų šimtų milijonų litų pajamų, ir tai didintų socialinę atskirtį tarp dideles ir mažas pajamas gaunančių darbuotojų.

Bandymai įvesti „Sodros“ „lubas“ jau vyko 1995 ir 1999 metais. Nuo 1995-ųjų, siekiant skatinti papildomų socialinio draudimo sistemų (tarp jų ir privačių ar profesinių) steigimą, įsigaliojo įstatymo pataisa, pagal kurią samdomą darbą dirbančių asmenų įmokos buvo priskaičiuojamos tik nuo atlyginimo dalies, neviršijančios 3 vidutinių šalies atlyginimų. Tačiau privačioms ar profesinėms sistemoms susikurti nesukurtas įstatyminis pagrindas, be to, trūko žmonių ir įmonių, pajėgiančių be privalomojo, apmokėti dar ir papildomą draudimą, todėl po pusmečio draudimo „lubos“ buvo panaikintos. 1999 metais vėl įsigaliojo apribojimas (tai pačiais metais ir atšauktas), pagal kurį įmokos nebebuvo mokamos nuo didesnio kaip 3,5 Lietuvos vidurkiai uždarbio. Tuometinio apribojimo tikslas buvo sudaryti sąlygas didelius

atlyginimus gaunantiems darbuotojams dalį lėšų panaudoti įmokoms į nevalstybinius pensijų fondus. Tačiau apribojimas buvo pernelyg skubotas: pensijų fondų įstatymo priėmimas užtruko, o lėšų, kurios kompensuotų prarastas socialinio draudimo pajamas, neatsirado. Dėl šios priežasties socialinio draudimo fondo pajamos buvo apie 130 milijonų per metus mažesnės, ir dar labiau pasunkino finansinę „Sodros“ būklę.¹ Paskutinis valstybinio socialinio draudimo 7 straipsnio 1 dalies pakeitimo projektas, siūlantis nustatyti, kad socialinio draudimo įmokos skaičiuojamos nuo kiekvienam apdraustajam asmeniui apskaičiuotos darbo užmokesčio sumos, neviršijančios Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės skelbiamo užpraeito mėnesio Lietuvos Respublikos vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio 4 dydžių, nesulaukė Vyriausybės pritarimo, nes priėmus siūlomas nuostatas socialinio draudimo fondo biudžetas netektų pajamų, kurios reikalingos kitiems Vyriausybės įsipareigojimams vykdyti. 2007–2008 metais numatoma nuosekliai didinti vidutinę senatvės pensiją, kad ji 2008 metais būtų ne mažesnė kaip 650 litų per mėnesį; nuosekliai didinti motinystės (tėvystės) pašalpas, iki išmoka pasieks 100 procentų kompensuojamojo darbo užmokesčio; didinti valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo įtaką valstybinės socialinio draudimo pensijos dydžiui; tobulinti našlių ir našlaičių pensijų sistemą; išmokėti neišmokėtas valstybinių socialinio draudimo pensijų sumas dirbusiems šių pensijų gavėjams. Šiems įsipareigojimams įgyvendinti 2007–2008 metais papildomai reikėtų apie 1 mlrd. 636 mln. litų. Be to, apie 90 procentų darbuotojų, kurių darbo užmokestis viršija 4 vidutinių darbo užmokesčių sumą, dalyvauja pensijų kaupime, į pensijų fondus 2007 metais nepatektų apie 45,7 mln. litų, todėl ateityje sumažėtų apdraustiesiems iš pensijų kaupimo bendrovių mokamų išmokų dydžiai.

Mano nuomone, įvertinus nepavykusius bandymus įvesti „Sodros lubas“, nereikėtų atsisakyti socialinio draudimo įmokų nuo didelių atlyginimų, nes, kaip prognozuojama, dabartinis ekonomikos augimas mažės. Tam didelės įtakos turi ir Lietuvos demografinės problemos, jaunimo ir kitų darbingo amžiaus asmenų emigracija, dėl kurios mažėja dirbančiųjų skaičius, o kartu ir įplaukos į Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą. Lietuvoje pasirinktas Bismarko pensijų modelis. Šio modelio dalis yra Sodra, kurios išmokos priklauso nuo darbo rinkos funkcionavimo. Šis modelis gerai veikia, kai gera šalies ūkio padėtis, plečiasi darbo rinka, auga ekonomika. O ekonomikai susidūrus su sunkumais, modelis stringa. Prognozuojama, kad po 2010 metų Valstybinio socialinio draudimo rodikliai prastės.²

---

¹ *Socialinis pranešimas*. 1998. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 1998. P.64.

² GUOGIS A. *Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese: Lietuvos atvejis*. Konferencijos pranešimas 2006 02 25. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007-11-28]. Prieiga per internetą: <http://www.lsd.lt/documents/A.Guogis-Geroves%20valstybe_red.doc>

Kaip kompromisas galėtų būti mažesnis socialinio draudimo tarifas nuo tam tikros atlyginimo sumos, viršijančios vidutinį atlyginimą tiek kartų, kuris nebedaro įtakos būsimam pensijos dydžiui. Tokiu atveju žmones reikėtų detaliai informuoti apie galimas pasekmes (pvz., įskaitų į pensijų fondus sumažėjimą). Kadangi „Sodros“ įmokų mažinimu labiausiai suinteresuoti darbdaviai, taikyti tokį reguliavimą, kad darbdavys, nebemokantis nuo tam tikros darbuotojų atlyginimo dalies „Sodros“ įmokų, turėtų įsipareigojimą daryti darbuotojo naudai atskaitas į profesinių pensijų fondus.

2.1. Pensijų socialinis draudimas

Svarbiausia valstybinio socialinio draudimo dalis yra valstybinio socialinio draudimo pensijų sistema. Valstybinio socialinio draudimo pensijos mokamos iš Valstybinio socialinio draudimo fondo (toliau-VSDF) biudžeto. Lietuvoje valstybinis socialinis pensijų draudimas apima beveik visus gyventojus. Teisę gauti valstybinio socialinio draudimo pensiją turi nuolatiniai LR gyventojai, kurie buvo privalomai draudžiami arba patys draudėsi valstybiniu socialiniu pensijų draudimu ir kitai asmenys, numatyti Valstybinio socialinio draudimo įstatyme ir atitinka kitas šio įstatymo nustatytas sąlygas.

Kuriant valstybinio socialinio draudimo pensijų sistemą Lietuvoje buvo siekiama dviejų tikslų:

- 1) užtikrinti apdraustiesiems nors minimalią apsaugą nuo skurdo senatvėje;
- 2) kompensuoti apdraustiesiems dėl senatvės, neįgalumo, maitintojo netekties prarastas pajamas.

Valstybinių socialinio draudimo pensijų rūšis, jų skyrimo ir mokėjimo tvarką reglamentuoja Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas.¹ Nuo 2005 m. liepos 1 d. nustatytos tokios valstybinės socialinio draudimo pensijos: 1) senatvės; 2) netekto darbingumo; 3) našlių ir našlaičių.

Kol pasibaigs jų mokėjimo terminas arba kol vietoj jų bus paskirtos valstybinės socialinio draudimo senatvės ar netekto darbingumo pensijos, toliau mokamos: maitintojo netekimo pensijos, paskirtos už mirusius iki 1995 m. sausio 1 d. asmenis buvusią iki 1995 m. sausio 1 d. tvarką (toliau – maitintojo netekimo pensijos); ištarnauto laiko pensijos, paskirtos iki 1995 m. sausio 1 d. (toliau – ištarnauto laiko pensijos); ir invalidumo pensijos, paskirtos iki 2005 m. liepos 1 d. (toliau – invalidumo pensijos).

Valstybinę socialinio draudimo pensiją sudaro pagrindinė ir papildoma dalys bei priedas už stažo metus (nuo 2007 metų liepos 1d.)

---

¹ Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 59-1153.

Pagrindinė valstybinės socialinio draudimo pensijos dalis skirta garantuoti minimalų pensinį aprūpinimą asmenims, turintiems šio įstatymo nustatytą būtinąjį valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą ir atitinkantiems kitas šio įstatymo nustatytas sąlygas. Pagrindinės valstybinės socialinio draudimo pensijos dalies dydžio matas yra valstybinė socialinio draudimo bazinė pensija. *Papildoma valstybinės socialinio draudimo pensijos dalis* suteikia papildomą pensinį aprūpinimą asmenims, išvardytiems 2 straipsnio 1 dalies 1–7 punktuose, draustiems valstybiniu socialiniu pensijų draudimu, taip pat 2 straipsnio 1 dalies 8 punkte nurodytiems asmenims, jeigu jie privalomai draudžiasi valstybiniu socialiniu pensijų draudimu papildomai pensijos daliai gauti, atsižvelgiant į šių asmenų draudimo stažą ir draudžiamąsias pajamas, turėtas per draudimo (draudimosi) laikotarpį. *Priedas už stažo metus* (nuo 2007 07 01) suteikia papildomą pensinį aprūpinimą asmenims, įgijusiems didesnę kaip 30 metų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą.

Socialinio draudimo senatvės pensija dažnam pensinio amžiaus žmogui yra vienintelis pragyvenimo šaltinis, Statistikos departamento duomenimis, 2007 m. pradžioje Lietuvoje buvo 587,8 tūkst. senatvės pensininkų (iš jų dirbo 63 tūkst. arba beveik 11 procento).

Senatvės socialinė rizika remiasi prielaida, kad žmogus dėl senyvo amžiaus nebegali užsidirbti pakankamai lėšų. Tuo atveju socialinė apsauga teikia pajamų kompensavimą tiems, kurie pasiekia tam tikrą amžiaus ribą arba tiems, kurie nutraukia savo profesinę veiklą sulaukę tam tikro amžiaus. Lietuvos Respublikoje 2004 metais pradėjus veikti pensijų kaupimui¹ Lietuvos senatvės pensijų sistemą sudaro trys dalys: valstybinis socialinis pensijų draudimas; kaupimas senatvės pensijai iš socialinio draudimo įmokų pasirinktame pensijų fonde ir savanoriškas papildomas kaupimas būsimai pensijai pensijų fonduose ar gyvybės draudimo įmonėse, mokant tam tikro dydžio įmokas.

Socialinio draudimo netekto darbingumo pensiją yra pagrindinis pajamų šaltinis asmenims, kuriems Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo² nustatyta tvarka nustatytas darbingumo lygis ir kurie pripažinti nedarbingais arba iš dalies darbingais. Netekto darbingumo pensijos skiriamos asmenims, kurie darbingumo lygio³ nustatymo dieną turi minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą netekto darbingumo pensijai gauti. Minimalaus ir būtinojo pensijų draudimo stažo reikalavimai netekto darbingumo pensijai gauti priklauso nuo asmens amžiaus. Netekto darbingumo pensija apskaičiuojama pagal tą pačią formulę kaip ir senatvės pensija, pridėdant negalios išiktam asmeniui prie turimo draudimo stažo tiek metų, kiek jam trūksta iki senatvės pensijos amžiaus. Asmenų, pripažintų

¹ Pensijų kaupimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 75-3472.

² Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 83 -2983.

³ **Darbingumo lygis** – asmens pajėgumas įgyvendinti anksčiau įgytą profesinę kompetenciją ar įgyti naują profesinę kompetenciją arba atlikti mažesnės profesinės kompetencijos reikalaujančius darbus.

netekusiais 60-70 procentų darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d.- antros grupės invalidais), netekto darbingumo pensijos dydis toks pats kaip senatvės pensijos dydis. Asmenims, netekusiems 75-100 procentų darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. - pirmos grupės invalidams) pensija apskaičiuojama taip pat, kaip asmenims, netekusiems 60-70 procentų darbingumo, tačiau pagrindinė pensijos dalis lygi 1,5 bazinės pensijos. Asmenims, netekusiems 45-55 procentų darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. - trečios grupės invalidams) pensija apskaičiuojama kaip netekusiems 60-70 procentų darbingumo, o po to mažinama 50 proc. Valstybinė socialinio draudimo netekto darbingumo pensija turintiems teisę gauti šią pensiją asmenims apskaičiuojama sudedant pagrindinę ir papildomą netekto darbingumo pensijos dalis bei priedą už stažo metus. Apskaičiuojant netekto darbingumo pensijos papildomą dalį, nedarbo socialinio draudimo išmokų (iki 2005 m. sausio 1 d. – bedarbio pašalpu) gavimo laikas (8 straipsnio 2 dalies 2 punktas) įskaitomas į valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, o įskaitytu į stažą bedarbystės laikotarpiu gautos nedarbo socialinio draudimo išmokos (iki 2005 m. sausio 1 d. – bedarbio pašalpos) – į asmens draudžiamąsias pajamas, jeigu asmeniui tai naudinga. Sprendimas dėl darbingumo lygio nustatymo priimamas įvertinus medicininius, funkcinus, profesinius ir kitus kriterijus, turinčius įtakos asmens darbingumui bei jo įsidarbinimo galimybėms.¹ Pradėjus taikyti minėtus dokumentus, pasitaiko atveju, kad tiek neįgalūs asmenys, norėdami įsidarbinti, tiek darbdaviai, ketindami priimti į darbą, susiduria su problema, kokį darbą iš tikrųjų darbuotojui galima skirti, nes išvadose būna suformuluota, pavyzdžiui, kad, pavyzdžiui, galima dirbti 6 val., bet negali dirbti nei stovimo, nei sėdimo darbo. Asmenims, kuriems nustatytas darbingumo lygis, taip pat gali būti nustatomas specialiųjų poreikių lygis.²

Valstybinę socialinio draudimo *našlių ar našlaičių* pensija. Valstybinio socialinio draudimo našlių pensijų sistema kėlė nemažą visuomenės nepasitenkinimą, ypač dėl diferencijavimo, kai ši pensija buvo skiriama ir mokama tik tiems našliams, kurie tokiais tapo po 1995 metų, taip pat dėl skirtingų išmokų dydžių, kai skirtingu laiku našliais tapę asmenys gaudavo skirtingo dydžio našlių pensijas. Nuo 2007 metų sausio 1 d. pasikeitė pagrindiniai našlių sistemos pertvarkymo principai – našlių pensijos skiriamos visiems sukakusiems senatvės pensijos amžių našliams, nepriklausomai nuo jų amžiaus sutuoktinio mirties metu, jeigu miręs sutuoktinis buvo įgijęs bent minimalų stažą, įgytą dirbant Lietuvos, ES, Europos ekonominės erdvės įmonėse, įstaigose, organizacijose. Sulygintas pensijų, skiriamų po 2007

---

¹ Socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Sveikatos apsaugos ministro 2005 m. kovo 21 d. Nr. A1-78/V-179 įsakymas Dėl darbingumo lygio nustatymo kriterijų aprašo ir Darbingumo lygio nustatymo tvarkos aprašo patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2005-03-24, Nr. 38-1253.

² Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. kovo 28 d. įsakymu Nr. A1-88 „Dėl specialiųjų poreikių nustatymo ir jų tenkinimo sąlygų bei taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2006 04 04, Nr. 37-1323.

sausio 1 d. dydis, kuris negali būti mažesnis kaip našlių pensijos bazinis dydis (70 lt), o visos jau paskirtos pensijos minėtiems asmenims padidintos iki bazinio dydžio.

Visuomenė ir specialistai išmokas našliams vertina nevienareikšmiškai: siūloma našlių pensijų apskritai nebemokėti, o iš sukauptų pinigų padidinti bendrąsias socialinio draudimo pensijas arba panaudoti našlaičiams remti. Pertvarkant socialinio draudimo našlių pensijų sistemą buvo padaryti žingsniai šia linkme: nuspręsta nebeskirti našlių pensijų asmenims, augintiems arba slaugantiems mirusio asmens nepilnamečius ar neįgalius vaikus. Šiems asmenims skirtą našlių pensijos dalį, kuri sudarė 20 proc. mirusiojo pensijos dalies, skirti mirusiojo vaikams. (Nuo 2007 metų sausio 1 d. vienam vaikui skiriama 50 proc., o dviems ir daugiau vaikams – 100 proc. mirusiam asmeniui priklausiusios (galėjusios priklausyti) pensijos dydžio. Našliai, neturėję su mirusiu sutuoktiniu vaikų, turi teisę gauti našlių pensiją tik tuo atveju, jei nuo santuokos įregistravimo nustatyta tvarka iki sutuoktinio mirties dienos praėjo ne mažiau kaip 5 metai. Jeigu vieno iš sutuoktinių mirtį traktuosime kaip tam tikrą pragyvenimo šaltinio netektį kitam¹, o našlių pensiją – kaip tam tikrą tos netekties kompensaciją, nelabai aišku, kokiu pagrindu įstatymo leidėjas nustato tokį „santuokos stažą“ teisei į našlių pensiją atsirasti (ar ketverius metus susituokę asmenys yra mažiau sutuoktiniai nei susituokę penkerius metus)? Našlių pensijų gavimą apsunkina ir reikalavimas pagrįsti mirusiojo sutuoktinio darbo stažą iki 1991 metų, nes dažnai nėra išlikę dokumentai.

Teisę gauti valstybinę socialinio draudimo *našlaičių pensiją* turi mirusiojo vaikai ir įvaikiai iki 18 metų, taip pat vyresni, jeigu jie pripažinti neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) iki 18 metų ir jeigu jie visą laiką nuo 18 metų sukakties yra nedarbingi ar iš dalies darbingi (invalidai). Mirusiojo posūniai ir podukros, kurie buvo mirusiojo patėvio (pamotės) išlaikomi ir iki jo mirties neturėjo teisės gauti našlaičių pensijos už tėvus, turi teisę gauti valstybinę socialinio draudimo našlaičių pensiją tokiomis pat sąlygomis kaip ir mirusiojo vaikai. Nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, aukštesniųjų, profesinių bei bendrojo lavinimo mokyklų dieninių skyrių studentai ir moksleiviai turi teisę gauti našlaičių pensiją iki šių mokyklų baigimo, bet ne ilgiau, negu kol jiems sukaks 24 metai. Mirusiojo vaikams, turintiems teisę gauti našlaičių pensiją, ši teisė išlieka ir tada, kai juos kas nors įvaikina.

Kadangi senatvės rizika apima didžiausią asmenų skaičių, ir išlaidos senatvės pensijoms yra didžiausios, jų problemas aptarsiu plačiau.

Pagrindinę vietą senatvės apsaugos sistemoje sudaro *piniginės išmokos*. ES išlaidos senatvės pensijoms sudaro vidutiniškai 47,5 proc. visų socialinių išmokų išlaidų. Išlaidos senatvės pensijoms visose ES šalyse viršija kitoms piniginėms išmokoms skirtas lėšas.

---

¹ PIETERS D., *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998. p.67

Valstybinio socialinio draudimo fondo duomenimis, 2006 metais socialinio draudimo pensijų struktūroje senatvės pensijos sudaro didžiausią dalį (55,1 proc.), po jų seka našlių ir našlaičių pensijos (22,2 proc.), netekto darbingumo (invalidumo) pensijos (19,7 proc.). Išankstinės senatvės pensijos sudaro 0,8 proc.

Analizuojant valstybinių socialinio draudimo pensijų skaičių per 2000-2006 metus, ryškėja tam tikros atskirų pensijų rūšių kitimo tendencijos (2.1. 1 lentelė).

2.1. 1 lentelė Vidutinis metinis pensijas gaunančių asmenų skaičius 2000-2006 metais

Pensijos kategorija	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
VSD senatvės pensija	644,5	636,9	625,4	610,8	602,5	595,5	591,0
VSD invalidumo pensija	173,6	181,1	188,0	196,3	202,3	206,4	149,3
VSD netekto darbingumo pensija	..	..	..	..	..	9,8	61,9
VSD našlių ir našlaičių pensija	200,8	211,8	219,1	227,1	233,1	236,6	238,1
VSD maitintojo netekimo pensija (skirtos iki 1995 m.)	33,4	29,5	26,1	22,2	19,3	16,5	14,1
VSD ištarnauto laiko pensija (skirtos iki 1995 m.)	1,8	1,7	1,6	1,5	1,3	1,1	1,1
VSD kompensacija už ypatingas darbo sąlygas	6,3	6,6	7,3	8,3	8,5	8,8	9,0
VSD išankstinė senatvės pensija	..	..	..	..	2,5	5,7	8,1

<http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectVarVal/saveselections.asp>

Dėl laipsniškai didinto pensijos amžiaus, mažėjo mokamų *senatvės pensijų* skaičius. Tačiau didėjo netekto darbingumo (invalidumo) pensijų skaičius. Netekto darbingumo pensijų skaičiaus augimui įtakos turėjo pensinio amžiaus ilginimas, nes vyresnio amžiaus žmonės dažniau serga lėtinėmis ligomis. Invalidumo pensijų didėjimui nemažos įtakos turėjo ir nedarbas. 2000-2005 metais priešpensinio amžiaus asmenų nedarbas buvo labai ryškus, o bedarbio pašalpos labai mažos, todėl žmonės, negalėdami įsidarbinti, siekė gauti netekto darbingumo pensiją, kad turėtų pajamų pragyvenimui. Žymiai išaugo *socialinio draudimo našlių ir našlaičių* pensijų skaičius. Jo padidėjimą lėmė gyventojų nepasitenkinimas dėl našlių pensijų skyrimo sąlygų. Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme buvo įtvirtinta socialinė nelygybė, nes nebuvo mokamos našlių pensijos tiems našliams ir našlėms, kurių sutuoktiniai mirė iki 1995 sausio 1 dienos. 1997 metais priėmus įstatymo pataisą, našlių pensijos pradėtos skirti ir už mirusius iki 1995 metų.

Teisę gauti *valstybinę socialinio draudimo senatvės pensiją* asmuo įgyja, kai jis atitinka visas šias sąlygas: 1) sukanka šio įstatymo nustatyta senatvės pensijos amžių (kuris yra moterims – 60 metų, vyrams – 62 metai ir 6 mėnesiai) ; 2) turi minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, nustatyta senatvės pensijai (15 metų). Būtinasis valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas valstybinei socialinio draudimo senatvės pensijai nuo 1999 m. sausio 1 d. vyrams ir nuo 2004 m. sausio 1 d. moterims yra 30 metų. Įstatymas numato vieną išimtį

dėl amžiaus ir darbo stažo - asmenims, sergantiems hipofiziniu nanizmu senatvės pensijos amžius nustatomas 15 metų mažesnis už, o būtinas ir minimalus draudimo stažas – 10 metų mažesnis nei nurodo bendros normos.

Pagrindinė valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos dalis lygi valstybinei socialinio draudimo bazinei pensijai (nuo 2007 02 01 lygi 266 lt), kai asmuo turi būtinąjį senatvės pensijai valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą. Jei asmuo neturi būtinojo senatvės pensijai valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo, bet turi minimalų stažą senatvės pensijai, pagrindinė valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos dalis apskaičiuojama proporcingai turimam stažui, dauginant bazinę pensiją iš asmens turimo stažo ir dalijant iš būtinojo. Mano manymu, pagrindinė pensijos dalis turėtų būti užtikrinama visiems, turintiems minimalų socialinio draudimo stažą.

Ar nustatytos asmens amžiaus ir darbo stažo ribos atitinka Lietuvos gyventojų poreikius?

Pensinio amžiaus ilginimas. Demografinė padėtis Lietuvoje tokia, kad sparčiai daugėja vyresnio amžiaus žmonių ir mažėja jaunimo. Tokios demografinės padėties tendencijos rodo, kad valstybinio socialinio draudimo sistema, priklausoma nuo dirbančiųjų ir pensijas gaunančiųjų asmenų santykio, nebus pajėgi siekti ilgalaikių socialinės apsaugos tikslų – pasiekti, kad sulaukę pensinio amžiaus asmenys gautų didesnes pajamas. Iki 1995 metų senatvės pensijos amžius moterims buvo nustatytas 55 metai, vyrams – 60 metų. 1995 metų įvykdyta LR pensijų sistemos reforma, kai buvo pereita prie pensijų modelio išmokas siejant su buvusiomis asmens mokėtomis draudimo įmokomis. Išmokos buvo indeksuotos, o senatvės pensijos amžių imta laipsniškai didinti moterims – iki 60 metų, vyrams – iki 62,5 metų. Pensinio amžiaus ilginimu buvo tikimasi sušvelninti blogėjančios demografinės situacijos poveikį valstybinio socialinio draudimo biudžetui. *Pensinio amžiaus* sąvoka yra apibrėžiama valstybių narių nacionaliniuose įstatymuose ar tarptautinėse sutartyse, atsižvelgiant į ES rekomendacijas. Šis amžius gali būti skirtingas, atsižvelgiant į asmens veiklos pobūdį, profesiją, lytį. Dažniausiai ES šalyse pensinis amžius nustatomas remiantis Tarptautinės darbo organizacijos rekomendacijomis, ir sudaro 65 metus. Tokio amžiaus vyrai ir moterys turi teisę išeiti į pensiją Liuksemburge, Nyderlanduose, Portugalijoje, Suomijoje, Ispanijoje. Danijoje, Norvegijoje šis amžius siekia 67 metus; Vengrijoje, Latvijoje, Estijoje – 62 metus. Dažniausiai valstybėse narėse moterų pensinis amžius nustatomas 3-5 metais trumpesnis nei vyrų: Austrijoje, Italijoje, Jungtinėje Karalystėje, Graikijoje (kai pensinio draudimo pradžia iki 1993 metų) - 65 metai vyrams ir 60 metų moterims. Taip pat yra tendencija sulygtinti vyrų ir moterų pensinį amžių: Graikijoje (draudžiamiems po 1993 metų) - 65 metai visiems, Austrijoje moterų pensinis amžius bus prilygintas vyrų amžiui tarp 2024 ir 2033 metų, Jungtinėje Karalystėje - palaipsniui nuo 2010 iki 2020 metų, o Slovėnijoje tarp 2004 ir 2019 metų pasieks 65 metus, Belgijoje – palaipsniui tarp 1997 ir 2009 metų nuo 62 metų susilygins

su vyrų ir taip pat pasieks 65 metus. Pagal Europos socialinės apsaugos kodekso¹ 26 straipsnio 2 p., teisei į senatvės išmoką nustatytas amžius negali būti didesnis kaip 65 metai arba didesnis už tokį amžių, kai šio amžiaus sulaukusių nuolatinių gyventojų skaičius yra ne mažesnis kaip 10 proc. visų iki šio amžiaus esančių gyventojų, vyresnių kaip 15 metų amžiaus, skaičiaus. Europos socialinės apsaugos kodeksą Lietuva pasirašė 2005 m. Ateinančiais metais planuojama jį teikti Seimui ratifikuoti. Statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje, kaip ir kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse, kasmet vis didesnę visuomenės dalį sudaro pagyvenę žmonės. 2006 m. pradžioje 694 tūkst., arba kas penktas (20 proc.), Lietuvos gyventojas buvo sulaukęs 60 metų ir vyresnio amžiaus. Prognozuojama, kad 2050 m. pradžioje kas trečias (35 proc.) Lietuvos gyventojas bus pagyvenęs žmogus. 2006 m. pradžioje, Lietuvoje 65 metų ir vyresnio amžiaus gyventojų dalis, palyginti su bendru gyventojų skaičiumi, sudarė 15,3 procento (2004 m. – 15,0 proc.). Pensinio amžiaus laipsniškas didinimas pagerino dirbančiųjų ir mokančių socialinio draudimo įmokas asmenų ir gaunančiųjų pensija santykį. Tačiau šis efektas neilgalaikis. Prognozuojama, kad iki 2010 metų dirbančių ir pensininkų santykis gerės, bet vėliau jis vėl ims blogėti.²

Dar 2005 metais Vyriausybės patvirtintoje Konvergencijos programoje³ kaip viena priemonių, turinčių sulėtinti dirbančių gyventojų mažėjimą ir mažinti finansinę naštą dirbantiesiems, nurodyta galimybė ateityje sulygtinti moterų ir vyrų pensinį amžių ir pailginti jį iki 65 metų abiem lytims. Nacionalinėje Lisabonos strategijoje⁴ ir Lietuvos konvergencijos 2006 metų programoje⁵ jau nurodyta, kad 2012–2026 metais būtų nuosekliai didinamas išėjimo į pensiją amžius: moterims po 4 mėnesius per metus, vyrams po 2 mėnesius per metus, kol abiejų lyčių asmenų senatvės pensijos amžius 2026 metais pasiektų 65 metus. Ilginant išėjimo į pensiją amžių, rengiamos papildomos užimtumo didinimo priemonės, kurios sudarys galimybę vyresniems asmenims likti aktyviais darbo rinkos nariais.⁶

Tačiau, svarstant pensinio amžiaus ilginimo klausimą, yra viena didelė Lietuvos problema - vidutinės gyventojų gyvenimo trukmės mažėjimas. Lietuvoje vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė 2006 metais buvo: vyrų 65,3 metų, moterų – 77,1 metų. Nuo 2001 metų ji atitinkamai sutrumpėjo 1,5 ir 0,4 metų.⁷ Vidutinės gyventojų trukmės mažėjimą lėmė gyventojų mirtingumo didėjimas. Lietuvos vyrų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė 10 metų, o moterų 4,4 metų trumpesnė negu Europos Sąjungos valstybių narių vidurkis (vyrų – 75,4 metų,

¹ *Pagrindinės Europos Tarybos sutartys*. ET, 2000, P.486.

² *Pensijų reformos Baltoji knyga*, Vilnius, 2000.

³ *Konvergencijos programa. Valstybės žinios*, 2005-01-25, Nr. 11-341.

⁴ *Nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa. Valstybės žinios*, 2005, Nr. 139-5019

⁵ *Dėl Lietuvos konvergencijos 2006 metų programos. Valstybės žinios*, 2006-12-14, Nr. 136-5162.

⁶ *Dėl Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos įgyvendinimo 2005-2013 metų priemonių patvirtinimo. Valstybės žinios*, 2005-01-13, Nr. 5-112

⁷ LR Statistikos departamento duomenys, Prieiga per internetą : <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1296>.

moterų – 81,5 metų). Taigi, jei reikalavimas vyrų amžiui valstybinei socialinio draudimo senatvės pensijai gauti būtų padidintas iki 65 metų, statistinis Lietuvos vyras, turintis būtinąjį draudimo stažą ir sulaukęs tokių metų, pasinaudoti „užtarnauto poilsio“ pinigais tegalėtų kiek daugiau nei tris mėnesius. Tokia perspektyva neatitinka asmenų lūkesčių ir mažintų vyrų motyvaciją mokėti įmokas valstybiniam socialiniam draudimui.

Kitas klausimas – ar vyresnio amžiaus asmenys turi poreikį ir motyvaciją dirbti, grįžti į darbo rinką? Darbo ir socialinių tyrimų instituto 2006 metais atliktas vyresnio amžiaus asmenų užimtumo poreikių tyrimas parodė, kad tarp nedirbančių 60-80 metų ir vyresnių asmenų, užtarnautu poilsiu yra patenkinti ir dirbti neketina 68 procentai. Įsidarbinti norėtų apie penkiolika procentų visų apklaustųjų, iš jų daugiausia asmenų iki 70 metų. Pusę visų norinčiųjų įsidarbinti skatina pinigų stoka, daugiau tarp tokių yra asmenų su žemesniu išsilavinimu. Likusi dalis apklaustųjų nurodo pageidaujantys įsidarbinti ar užsiimti kokia nors veikla, nes turi poreikį bendrauti, nori jaustis naudingais ir visaverčiais visuomenės nariais. Tarp nefinansinių įsidarbinimo motyvų vyrauja socialiniai ir savigarbos bei statuso išlaikymo poreikiai. Analizuojant galimas užimtumo didinimo priemones, kurios turėtų skatinti vyresnius asmenis likti aktyviais darbo rinkos nariais, paaiškėjo, kad nedirbantys vyresni Lietuvos žmonės menkai domisi integracijos į darbo rinką galimybėmis. Pagrindinė mokymosi motyvacija – mokymasis savo malonumui kaip prasmingas laisvalaikio leidimo būdas, suteikiantis papildomų bendravimo ir asmeninio tobulėjimo galimybių.¹

Moterų ir vyrų pensinio amžiaus sulyginimas. Lietuvoje, lyginant su kitomis šalimis, yra ryškus moterų ir vyrų gyvenimo trukmės skirtumas. Kitaip tariant, gaunančių pensiją ir ilgiau gyvenančių pensininkų moterų yra daug daugiau nei analogiško amžiaus pensininkų vyrų. Pavyzdžiui, 65 - 69 metų amžiaus grupėje vyrų ir moterų santykis yra 2 : 3, o 75 - 79 metų grupėje 1 : 2. Tačiau dėl mažesnių už vyrų atlyginimų (2006 metais statistinė moteris uždirbo 17,9 proc. mažiau nei statistinis vyras), laikotarpių, kai neturėjo draudžiamųjų pajamų dėl vaikų auginimo, moterys gauna mažesnę senatvės pensiją, ir daugiau jų skursta. Tokia tendencija išliks ir ateityje: vyrų ir moterų vidutinio atlyginimo atotrūkis didėja (nuo 2005 metų vyro vidutinis mėnesio darbo užmokestis padidėjo 16,8 procentais, moterų 16,4 procento), iš pensijų kaupimo sistemos moterys taip pat gaus mažesnes išmokas nei vyrai.

Kaip minėta aukščiau, valstybės įvairiai sprendžia vyrų ir moterų pensinio amžiaus klausimus, bet yra tendencijos jį ilginti ir sulyginti su vyrų. Trumpesnis moterų pensinis amžius grindžiamas tuo, kad dėl savo psichofiziologinių savybių, moters organizmas yra ne toks atsparus kaip vyro. Kaip pastebi J. Maculevičius, tokia yra pasaulinė praktika, ir ši

---

¹ Profesinio mokymo ir konsultavimo programų poreikio vyresnio amžiaus žmonėms nustatymas (2006). Darbo ir socialinių tyrimų institutas.[interaktyvus].[žiūrėta 2007 07 01]. Prieiga per internetą: <<http://www.dsti.lt/tyrimai.html#m2006>>.

moterų privilegija literatūroje praktiškai nekvestionuojama, tačiau, žvelgiant iš moterų ir vyrų lygybės principo pozicijų, lengvata turėtų būti taikoma tik gimdžiusioms moterims, kurių organizmas patyrė fiziologinių stresų, o negimdžiusios negalėtų pretenduoti į lengvatas, susijusias su pensiniu amžiumi.¹ Mano nuomone, toks reguliavimas gali būti priimtinas tų moterų atžvilgiu, jei negimdyti ir neturėti vaikų yra moters pasirinkimas. Tačiau toks reguliavimas kels moralinio pobūdžio problemų tada, kai moteris trokšta, bet negali turėti savo vaikų. Kita vertus, apsisprendimą turėti vaikų bei faktišką jų gimdymą labai sąlygoja ekonominių ir socialinių lūkesčių realizavimas bei tikėjimas ateitimi (ko dabar Lietuvoje nėra). Tai patvirtina ir atitinkamų tyrimų duomenys.²

Draudimo stažo problemos. Į asmens stažą įskaitomi tik tie laikotarpiai, už kuriuos yra mokėtos socialinio draudimo įmokos. Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo 9 straipsnyje įtvirtinta, jei asmens, kuriam skaičiuojamas valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas, įgytas dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu, uždarbis ir kitos pajamos, nuo kurių buvo įmokėtos ar turėjo būti įmokėtos privalomos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos, per kalendorinius metus yra ne mažesnis už minimalaus darbo užmokesčio per visus mėnesius sumą, tai į stažą įskaitomi visi kalendoriniai metai. Priešingu atveju tų metų stažas laikomas proporcingai mažesniu. Asmens valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas apskaičiuojamas sudedant šio asmens kiekvienų metų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, įgytą dirbant pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu, ir valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, įgytą dirbant savarankiškai. Per kalendorinius metus negali būti įskaityta daugiau kaip vieni valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo metai. Taigi, stažo atžvilgiu yra nustatytos dvi ribos – minimalus atlyginimas, gaunant už kurį mažesnę atlyginimą ir mažiau sumokant socialiniam draudimui, stažas proporcingai mažinamas; ir riba, kad per kalendorinius metus neįskaitoma daugiau nei vieni socialinio draudimo metai.

Pažiūrėkime į tokią stažo užskaitymo tvarką šeimai palankios politikos, kuri dabar yra propaguojama, aspektu. Lietuvoje lanksčias užimtumo formas (dalinį užimtumą, paslankią darbo vietą) numato įstatymai. Pavyzdžiui, Darbo kodeksas leidžia nėščioms moterims, moterims, auginančioms vaikus iki 1 metų, žindančioms motinoms, darbuotojams auginantiems vaiką iki trejų metų arba darbuotojams, auginantiems vieniems vaiką iki 14 metų ar 18 metų, jei vaikas yra neįgalus, reikalauti nustatyti nepilną darbo dieną. Dalinis užimtumas gali būti įvairių formų: sutrumpintos darbo valandos, išdėstytos per visą savaitę, sutrumpintos darbo dienos arba abu šie variantai. Darbas ne visą dieną įstatymiškai neturi

¹ MACULEVIČIUS J., *Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius*. Jurisprudencija, 2004, t. 56(48), p.7.

² MITRIKAS A.A.. Šeima ir vaikai: realijos ir vertinimai. *Sociologija*, 2006, Nr.1 p.69.

įtakos kitoms darbuotojo teisėms (atostogų trukmei, paaukštinimui). Tačiau asmuo, gaudamas minimalų atlyginimą ar kiek didesnes už minimalias pajamas ir norėdamas pasinaudoti lanksčiomis darbo formomis – dirbti ne visą darbo dieną – rizikuoja gauti mažesnę už minimalų atlyginimą, ir atitinkamai dalis darbo stažo per kalendorinius metus jam nebus įskaičiuota, taigi, daugiau metų reiktų dirbti, kad susidarytų reikiamas darbo stažas pensijai gauti. Mano nuomone, dabar galiojanti darbo stažo užskaitymo tvarka riboja neaukštą darbo užmokestį gaunančių asmenų galimybes pasinaudoti teise į lankstų užimtumą derinant pareigas darbui ir šeimai. Statistikos duomenimis, 2006 pabaigoje minimalią mėnesinę algą (MMA) ar mažesnę darbo užmokestį gaunančių visą darbo laiką dirbančių darbuotojų skaičius, palyginti su visą darbo laiką dirbančių darbuotojų skaičiumi, šalies ūkyje sudarė 8,5 procento (valstybės sektoriuje – 5 procentai, privačiame sektoriuje – 10,7 procento). Darbuotojų skaičiaus pagal bruto darbo užmokesčio dydį šalies ūkyje, neįskaitant individualių įmonių, tyrimo duomenys rodo, kad daugiau negu pusė visų visą darbo laiką dirbančių darbuotojų uždirbo mažiau už šalies darbo užmokesčio vidurkį (2007 m. II ketv. – bruto 1826,30 Lt). Taigi, susidaro didelė Lietuvos darbuotojų dalis, kurie, pasinaudoję teisėmis į lankstų užimtumą, prarastų dalį stažo.

Manoma, kad maždaug po dešimtmečio Lietuva gali susidurti su problemomis, kai nemaža dalis pensinio amžiaus gyventojų neturės teisės gauti senatvės pensijos išmokų, nes nebus mokėję reikalaujamą laiką socialinio draudimo įmokų arba mokėję per trumpą laiką. Tokios gyventojų grupės gali būti asmenys, dirbę turėdami patentus. Nemaža tokių asmenų grupė gali būti grįžę ar iš kitų šalių deportuoti ekonominiai emigrantai, kuriems negali būti pritaikytos Europos Tarybos reglamentų 1408/71/EEB¹ ir 574/72/EEB² dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, persikeliantiems Bendrijoje, nuostatos. Tokia situacija gresia didelių socialinių grupių su minimalia socialine parama atsiradimą.

Dar viena senatvės pensijų problema, susijusi su darbo stažu, buvo pradėta spęsti tik šiais metais, nors poreikis spęsti didelį darbo stažą turinčių asmenų klausimus buvo jau seniai. Nuo 2007 metų liepos 1 d. įsigaliojo Pensijų įstatymo pakeitimas, svarbus visiems didelį stažą įgijusiems valstybinių socialinio draudimo pensijų gavėjams. Vadovaujantis Pensijų įstatymo pataisomis, asmenims, įgijusiems didesnę nei 30 metų stažą, už kiekvienus jų įgytus pilnus stažo metus, viršijančius 30 metų, prie gaunamos senatvės ar netekto darbingumo

---

1 Europos Tarybos reglamentas 1408/EEC dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, persikeliantiems Bendrijoje. Prieiga per internetą: < <http://www.socmin.lt/index.php?247904891>>.

2 Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 574/72, 1972 m. kovo 21 d. Prieiga per internetą: < http://www.socmin.lt/get_file.php?file=c29jL20vbV9maWxlcY93ZmlsZXMvZmlsZTEzODAuZG9jO1JlZ2xhbWVudGFzIDU3NC03Mi1FRUluZG9jOzs=&view=1>

(invalidumo) pensijos skiriamas *priedas už stažo metus*. Šio priedo dydis yra individualus kiekvienam pensijos gavėjui ir apskaičiuojamas dauginant 3 procentus bazinės pensijos iš kiekvienų pilnų stažo metų, įgytų daugiau kaip 30 metų, skaičiaus. Atsižvelgiant nuo 2007 metų galiojantį bazinės pensijos dydį – 266 litus, už vienerius pilnus stažo metus, įgytus dirbant daugiau kaip 30 metų, priedas už stažo metus 2007 metais sudarys 7,98 lt, už penkerius – 39,90 lt, už dešimt – 79,80 lt ir t.t. Kaskart didinant bazinę pensiją, atitinkami didės ir priedo už stažo metus dydis. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, šios Pensijų įstatymo pataisos didžiausia dalimi palies senatvės pensijų gavėjus. Prognozuojama, kad priedas už stažo metus bus paskirtas apie 410 tūkst. senatvės pensijų gavėjų. Didžiausia dalis senatvės pensininkų turi įgiję 37 metų stažą, taigi didžiausiai daliai senatvės pensijos gavėjų bus paskirtas 55,86 lt dydžio priedas už stažo metus.¹ Reikia pastebėti, kad ženkliu pajaus pensijos padidėjimą tik labai ilgą (45-50 metų) darbo stažą turintys asmenys, o tokių nėra daug, ir atsižvelgiant į tai, kad daugelis šių asmenų jau garbaus amžiaus, nebeilgai padidinta pensija bepasinaudos.

2.1. 2 lentelė

Senatvės pensijų gavėjų, turinčių didesnę nei 30 metų stažą, pasiskirstymas

Senatvės pensijų gavėjai, tūkst.	21,7	30,4	32,9	30,3	23,7	11,2	5,0	1,9	0,7
Stažas, metais	31	35	37	41	43	45	49	51	55 ir >

Pagal Valstybinio socialinio draudimo fondo duomenis parengė autorė

Reiktų prisiminti ir nuo 2004 m. liepos 1 d. galiojantį LR Valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymą.² Šis įstatymas priimtas siekiant užtikrinti bedarbių ir kitų įstatyme išvardintų asmenų pragyvenimą tuo metu, kai, netekus pajamų šaltinio, yra papildomų sunkumų įsidarbinti dėl amžiaus bei prarastos kvalifikacijos, o asmenys turi teisę į sąžiningai uždirbtą pensiją. Įstatymo priėmimas buvo vilkinamas, baimintis, kad galimybė išeiti anksčiau į pensiją paskatins dirbančius priešpensinio amžiaus žmones palikti darbo rinką ir registruotis bedarbiais, o padidėjus išlaidoms išankstinėms pensijoms, bus sunku didinti valstybinio socialinio draudimo pensijas, sutriktų kitų valstybinio socialinio draudimo išmokų (ligos, motinystės, bedarbio pašalpų ir kitų) finansavimas. Siekiant išvengti nurodytųjų padarinių, tektų didinti valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifą, o tai neigiamai paveiktų verslo plėtrą, darbo rinką ir naujų darbo vietų kūrimą.

¹ Socialinis pranešimas 2006-2007 m., Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vilnius, 2007, p. 83.

² Valstybės žinios. 2003, Nr.114-5116.

Mano nuomone, taip svarstant, buvo praleistas kitas svarbus dalykas – augantis jaunimo nedarbas, kuris 2001-2002 metais svyravo tarp 16 - 19 procentų ir buvo pusantro karto didesnis nei bendras nedarbas. Jaunimui buvo taikomos kitokios darbo rinkos skatinimo priemonės – masinis profesinis mokymas, tačiau profesiją įgiję jaunuoliai negalėjo įsidarbinti, nes neturėjo darbo patirties (toks buvo dažniausias darbdavių atsisakymo įdarbinti argumentas. Užimtumo rėmimo priemonė - darbo įgūdžių įgijimo rėmimas - atsirado su Užimtumo rėmimo įstatymu tik 2006 metų viduryje, nors poreikis kurti darbo įgūdžių rėmimo sistemą buvo susiformavęs geru dešimtmečiu anksčiau). Darbo vietų trūkumas prisidėjo prie jaunimo nelegalios emigracijos iš šalies, kitaip tariant, valstybė prarado daug „Sodros“ įmokų mokėtojų, dėl to perspektyvoje turės daugiau problemų, nei tuometinė galimybė priešpensinio amžiaus asmenims anksčiau išeiti į pensiją.

Išankstinio pensijų mokėjimo įstatyme yra apibrėžtos sąlygos, kurias visas kreipimosi dėl išankstinės senatvės pensijos dieną asmuo turi atitikti, kad galėtų gauti išankstinę pensiją. Pensijos gali būti skiriamos ir mokamos tiems asmenims, kurie: 1) kreipimosi dėl šios pensijos dieną yra sukakę penkeriais metais mažesnę amžių nei nustatytas senatvės pensijos amžius; 2) turi ne mažesnę kaip 30 metų pensijų draudimo stažą. Atsižvelgiant į objektyvias aplinkybes, turėdami tik 15 metų pensijų draudimo stažą ir atitinkantys visas kitas sąlygas, gali kreiptis motinos, kurios pagimdė ir išaugino iki 8 metų penkis ir daugiau vaikų; asmenys, ne mažiau kaip 15 metų slaugę namuose neįgaliuosius (savo neįgalius vaikus (įvaikius) nepaisant jų neįgalumo lygio arba savo vaikus (įvaikius), pripažintus netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo, jei šie vaikai (įvaikiai) buvo pripažinti neįgaliaisiais iki 18 metų (I ar II grupės invalidais nuo vaikystės), arba asmenims, kurie ne mažiau kaip 15 metų namuose slaugė neįgaliuosius, kuriems nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis (visiškos negalios invalidus)); 3) paskutinius 12 mėnesių yra registruotas bedarbiu teritorinėje darbo biržoje; 4) negauna kitų pajamų darbo užmokesčio, pensijų ar pašalpų pavidalu valstybinio socialinio draudimo, valstybinių, šalpos pensijų (išskyrus šalpos pensijas, įstatymų nustatytais atvejais mokamas namuose neįgaliuosius slaugantiems asmenims), užsienio valstybės pensijų, nuolatinio pensinio pobūdžio išmokų už asmens darbo pobūdį (valstybinės signatarų rentos, artistų rentos, kompensacijos už ypatingas darbo sąlygas), kurios mokamos iš valstybės biudžeto arba valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto, pensijų išmokų, gaunamų bet kuriuo Pensijų kaupimo ir Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymuose nustatytu būdu, netekto darbingumo periodinės kompensacijos, šalpos kompensacijos, nedarbo socialinio draudimo išmokos ar priešpensinės bedarbio išmokos. Be to, asmuo negali būti dirbantis pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu, nebūti individualios įmonės

savininku, nesiversti kita individualia veikla, nesiversti pagal verslo liudijimus, taip pat nebūti ūkininkais ar jų ūkių partneriais pagal LR Ūkininko ūkio įstatymą.¹

Pažvelkime, kaip gali asmenys realizuoti teisę į išankstinę senatvės pensiją. Mano nuomone, realizuoti šią teisę gali ne visi, turintys tokį poreikį: tai riboja privalomas 12 mėn. registravimas darbo biržoje, reikalaujamas 30 metų darbo stažas yra sunkiau įgyvendinamas moterims, taip pat įstatyme įtvirtintas neadekvačiai ilgas senatvės pensijų sumažinimas.

Reikalavimas būti registruotam 12 mėnesių bedarbiu gali būti suprantamas kaip valstybės įsipareigojimas priešpensinio amžiaus žmogui, aprūpinant jį laikiniais darbais, mokant pašalpą ir pan., bei paties bedarbio atsakomybės už savo gyvenimą skatinimas. Bet reikia pripažinti, kad ši sąlyga apsunkino priešpensinio amžiaus asmenų teisės į išankstines pensijas realizavimą. Tokia sąlyga labiau pasiteisina dabartiniu metu, kai mažėjant nedarbui ir trūkstant darbo jėgos darbdaviai lengviau įdarbina vyresnius žmones (2007 m. spalio 1 d. nedarbo lygis tesiekia 2,8 %, teritorinėse darbo biržose registruota 59 tūkst. bedarbių, o 2003 m. pabaigoje bedarbių skaičius buvo 158 tūks.), daugiau įregistruota laisvų darbo vietų (2007 m. įregistruota per 24 tūkstančius darbo vietų, arba dvigubai daugiau nei 2003 m.), ilgalaikis nedarbas sudaro nepilnus 10 %, lyginant su beveik 26 % 2003 metais, sklandžiau vyksta darbo biržų ir savivaldybių bendradarbiavimas aprūpinant bedarbius viešaisiais darbais, o nedarbo draudimo išmokas gauna virš 30 % registruotų asmenų, lyginant su nepilnais 12 % gavusių bedarbio pašalpas 2003 m.).

Pagal tuo metu galiojusį Bedarbių rėmimo įstatymą, asmenys, kuriems iki senatvės pensijos amžiaus likę ne ilgiau kaip 5 metai buvo priskiriami papildomai darbo rinkoje remiamais, jiems galiojo pirmenybė ribotą laiką būti aprūpintiems viešaisiais darbais, Bedarbių rėmimo įstatymo 16 straipsnis buvo papildytas nuostata, kad priešpensinio amžiaus bedarbiams, iki teisės gauti visą senatvės pensiją likus ne daugiau kaip 5 metams, maksimali bedarbio pašalpos mokėjimo trukmė pratęsiama du mėnesius, o likus mažiau kaip metams - iki teisės gauti tokią pensiją. Vis tik šios išmokos buvo mažos ir niekaip negalėjo užtikrinti pragyvenimo.² Be to, dalis priešpensinio amžiaus bedarbių nenoriai dalyvavo viešuosiuose darbuose, motyvuodami tuo, kad neapsimokėjo dirbti už minimumą, jeigu anksčiau buvo gavę neblogą atlyginimą, nes tai tik pablogintų draudžiamąsias pajamas ir sugadintų jau užsidirbtą pensiją. Esant sunkumams įsidarbinti, pastebimai išaugo invalidumo pensijų gavėjų skaičius.

Mano nuomone, priešpensinio amžiaus žmogus, dėl prastesnių įsidarbinimo galimybių, turi būti papildomai remiamas, bet registracija darbo biržoje nustatyta laikotarpį neturėtų būti

¹ Valstybės žinios. 1999, Nr. 43-1358.

² Bedarbių rėmimo įstatymo 10, 14, 16, 22 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999-07-28, Nr. 65-2086.

griežta sąlyga teisei į išankstinę pensiją atsirasti. Žmogus, pasirinkdamas išankstinę pensiją, jau sutiko su viena sąlyga, jog pensija bus ženkliai mažesnė. Šita sąlyga, mano nuomone, neatitinka žmonių poreikių, nes įstatymo normose įtvirtintas neadekvačiai ilgas senatvės pensijų sumažinimas. Išankstinė senatvės pensija apskaičiuojama taip kaip valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatyta tvarka ir mažinama po 0,4 procento už kiekvieną pilną mėnesį, asmeniui likusį iki senatvės pensijos amžiaus. Išankstinės pensijos gavimo laikotarpis negali būti ilgesnis nei 5 metai. Tačiau gavusiam išankstinę pensiją asmeniui ji lieka sumažinta visą jos gavimo laikotarpį. Pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose, sukakusiam 62 metus amžiaus ir pasirinkusiam išankstinę pensiją asmeniui, pirmus 36 mėnesius pensijos dydis mažinamas 5/9 procento per mėnesį, o po 36 mėnesių (t.y. sulaukus senatvės pensijai nustatyto 65 metų amžiaus) šis dydis yra 5/12 procento per mėnesį, t.y. sulaukus nustatyto pensinio amžiaus pati gaunama pensija perskaičiuojama ir tampa kiek didesnė, nei gauta dar nesulaukus tokio amžiaus.¹ Manau, mūsų įstatymų leidėjui reikėtų apvarstyti tokią galimybę, siekiant labiau atliepti priešpensinio amžiaus žmonių poreikius.

Išankstinės pensijos dydis apskaičiuojamas taip, kaip būtų skaičiuojamas senatvės pensijos dydis, ir mažinamas 0,4 proc. už kiekvieną pilną mėnesį, asmeniui likusį iki senatvės pensijos amžiaus. Vidutinis senatvės pensijos dydis 2007 metų liepos mėn. siekė 637,08 lito.² Taigi, asmuo, nutaręs pasirinkti išankstinę pensiją likus penkeriems metams iki pensinio amžiaus, gautų kas mėnesį 24 procentais, arba 152,90 lt mažesnę pensiją. O turinčiam 35 metų stažą prisideda prie pensijos tik 39,90 litai per mėnesį, nes priedas skaičiuojamas tik nuo bazinės, o ne visos asmens pensijos, o tai sudaro tik 6,3 procentus pensijos.

Dirbančių pensininkų problema. Šių metų lapkričio 6 d. seimas pritarė Valstybinių socialinio draudimo senatvės ir invalidumo pensijų dalies išmokėjimo įstatymo projektui (Nr.XP-2199(3), kuris nustato valstybinių socialinio draudimo senatvės ir invalidumo pensijų dalies išmokėjimo sąlygas ir tvarką tiems šių pensijų gavėjams, kurie po pensijos paskyrimo laikotarpiu nuo 1995 m. sausio 1 d. iki 2002 m. gruodžio 31 d. turėjo draudžiamųjų pajamų, dėl kurių dydžio pagal tuo metu galiojusias Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo nuostatas jiems buvo mokama ne visa paskirta valstybinė socialinio draudimo senatvės ar invalidumo pensija. Įstatymu taip pat nustatoma, jog apskaičiuota senatvės ar invalidumo pensijos dalies suma asmenims bus išmokama 2008–2010 metais Vyriausybės nustatyta tvarka. Šios išmokos turėtų būti grąžinamos ir jau mirusių pensininkų paveldėtojams. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas jau 2002 m. lapkričio

¹ *Social Security Manual*, Cincinnati : The National Underwriter Company, 2005, p.60.

² Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos tinklapis. Prieiga prie interneto: <http://www.socmin.lt/index.php?1282129856>.

25 d. nutarimais pripažino, kad paskirtų ir mokėtų valstybinių socialinio draudimo senatvės ir invalidumo pensijų mokėjimo dirbantiems šių pensijų gavėjams ribojimas prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. „<...> asmuo, kuris atitinka įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti ir kuriam ši pensija yra paskirta ir mokama, turi teisę į atitinkamo dydžio piniginę išmoką, t.y. teisę į nuosavybę“.¹ Konstitucinis teismas nekonstatavo, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjui draudžiama riboti senatvės pensijų mokėjimą pensininkams, turintiems draudžiamųjų pajamų. Jis nustatė, kad jeigu senatvės pensija jau buvo paskirta ir mokama, vėliau negalima jos sumažinti; paskirtos ir mokamos senatvės pensijos dydis teisinėmis priemonėmis negali būti mažinamas. Tačiau Europos socialinio kodekso (kurį kitais metais Lietuva ruošiasi ratifikuoti) 26 str. 3d. teigia, kad „nacionaliniai įstatymai ir kiti teisės aktai gali numatyti, kad (senatvės-*aut.past.*) išmokos mokėjimas gali būti sustabdytas turinčiam teisę ją gauti asmeniui, jeigu jisai užsiima bet kokia nustatyta veikla, už kurią gaunamos pajamos, arba kad gali būti sumažinta įmokinė išmoka, jeigu išmokos gavėjo uždarbis viršija nustatytą dydį, ir kad gali būti sumažinta neįmokinė išmoka, jeigu išmokos gavėjo uždarbis arba jo kitos lėšos, arba visa tai kartu paėmus, viršija nustatytą dydį“.² Taigi, Kodeksas netapatina subjektinės teisės į pensiją su subjektine nuosavybės teise. Socialinės apsaugos teisės moksle pensinės išmokos suvokiamos kaip gyvybiškai būtinos išmokos, paremtos solidarumu, skirtos užtikrinti apsaugą nuo skurdo senatvėje bei kompensuoti dėl senatvės prarastas pajamas. Taip suvokiant senatvės pensijų paskirtį, kyla klausimas, ar nepažeidžiamas solidarumo principas, kai mokama visa senatvės pensija asmenims, kurie dirba ir turi labai dideles, keliolika ar keliasdešimt kartų vidutinės viršijančias draudžiamąsias pajamas? Mano manymu, atsižvelgiant į didelę Lietuvos gyventojų pajamų nelygybę, senatvės pensijų mokėjimo ribojimas labai dideles draudžiamąsias pajamas turintiems senatvės pensininkams būtų pateisinamas ir leistų nukreipti lėšas skurstančių pensininkų būtinųjų poreikių tenkinimui. Juolab, kad teisės normose yra įtvirtinta galimybė įgijusiam teisę į senatvės pensiją asmeniui atidėti senatvės pensijos mokėjimą, taip ją padidinant.

Savarankiškai dirbančių asmenų problema. Nuo 1991 iki 1995 metų galiojo valstybinio socialinio draudimo išimtis ir savarankiškai dirbusiems asmenims: jie galėjo nemokėti socialinio draudimo įmokų, jeigu įstatymais nustatytos jų apmokestinamosios pajamos buvo mažesnės už minimalų darbo užmokestį arba įstatymo nustatyta tvarka nuo apmokestinimo buvo atleisti. Kitoks savarankiškai dirbančių asmenų draudimo modelis buvo pasirinktas dėl

¹ LR Konstitucinio Teismo nutarimas 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2002, Nr.113-5057.

² Europos socialinės apsaugos kodeksas. Pagrindinės Europos tarybos sutartys. Europos Taryba, 2000.p.486.

jų veiklos specifikos, gaunamų (ar deklaruojamų) mažų, nepastovių pajamų; bandymai įpareigoti draustis sulaukdavo savarankiškai dirbančiųjų pasipriešinimo. Laikotarpiais, kuriais šie asmenys įmokų nemokėjo, jie nekaupė draudimo stažo. Vyresniems iš jų užteko ankstesniais metais įgyto stažo, bet nemaža dalis jaunesnių, sulaukę pensinio amžiaus, gali netekti teisės gauti socialinio draudimo pensijos. Dėl sudėtingumo apskaičiuoti šios kategorijos asmenų pajamų dydžius, nuo 1995 metų jiems buvo nustatytos fiksuotos, pusės bazinės pensijos dydžio, įmokos. 1999 metais priimtos socialinio draudimo įstatymo pataisos savarankiškai dirbančius asmenis įpareigojo draustis visai pensijai, mokant įmokas, apskaičiuotas nuo deklaruojamų pajamų, bet ne mažesnes kaip kiekvieno mėnesio minimali alga. Pagal dabar galiojančią įstatymo redakciją, šie asmenys papildomai pensijos daliai privalomai draudžiami tuo atveju, jeigu jų pajamų metinė suma, apskaičiuota nustatyta tvarka, iš yra lygi 12 minimalių mėnesinių algų sumai arba didesnė. LR Konstitucinis Teismas 2007 rugsėjo 26 nutarime konstatavo, kad dirbantys asmenys į dvi grupes - tuos, kurie privalo mokėti socialinio draudimo įmokas, ir tuos, kurie gali nemokėti socialinio draudimo įmokų, - suskirstomi objektyviu pagrindu - pagal gaunamų draudžiamųjų pajamų dydį, ir toks suskirstymas nei diskriminuoja, nei nustato privilegijas.¹

Vis dėlto reikia pažymėti, kad ir kitų šalių savarankiškai dirbančių asmenų socialinio draudimo įmokos paprastai yra mažesnės negu samdomų darbuotojų, o iš čia seka ir mažesnės išmokos.²

Pensijų kaupimas. Šiuo metu pirmieji pusantro šimto gyventojų, nutarusių kaupti lėšas privačiuose antrosios pakopos pensijų fonduose, jau yra išėję į pensiją. Jų gautos išmokos yra mažesnės už tas, kurias būtų gavę, jei nebūtų dalyvavę pensijų kaupime. Pastarieji treji metai „Sodrai“ buvo sėkmingi, tačiau nebuvo palankūs investicijoms į obligacijas, kurios yra konservatyviųjų lėšų kaupimo fondų pagrindas. Daugiau nei 90 proc. minėtų pensininkų kaupė būtent tokiuose fonduose; tokias rekomendacijas teikė ir Vyriausybė. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos iniciatyva Pasaulio banko parengtoje ataskaitoje³ apie 2003 m. pradėtą Lietuvos pensijų sistemos reformą pažymima, kad didelis Lietuvos gyventojų aktyvumas, dalyvaujant valstybinio socialinio draudimo įmokos dalies kaupimo sistemoje, rodo pasitikėjimą naująja sistema: didžioji (80 proc.) joje dalyvaujančių Lietuvos gyventojų dalis – jauni žmonės nuo 25 iki 35 metų. Teigiamai vertinamas „Sodros“, kaip institucijos,

---

¹ LR Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 2 dalies, 34 straipsnio (2002 m. liepos 4 d., 2003 m. spalio 7 d. redakcijos) 3,4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2007-09-29, Nr. 102-4171.

² BERNOTAS D., GUOGIS A., *Socialinės politikos modeliai: dekomodifikacijos ir savarankiškai dirbančiųjų problemos*.-Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. p. 64.

³ Pasaulio banko ataskaitos tekstas [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 10 12]. Prieiga per internetą : <<http://www.pensijusistema.lt/index.php?12335526>>.

paskirstančios kaupiamąsias pensijų įmokas į žmonių pasirinktus pensijų fondus, įtraukimas į antrosios pensijų pakopos administracinę sistemą, nes žymia dalimi sumažino antrosios pensijų pakopos sąnaudas bei visiškai minimizavo įmokų pervedimo klaidų riziką bei suteikė žmonėms daugiau pasitikėjimo šia nauja sistema. Pasaulio bankas teigiamai įvertino įstatymuose įtvirtintus veiklos principus, kuriais remiasi antrosios pensijų kaupimo veiklos funkcionavimas: griežtas pensijų kaupimo veiklos licencijavimas, žmonių kaupiamų lėšų atskyrimas nuo pensijų kaupimo bendrovės turto ir jo laikymas specialiojoje institucijoje – depozitoriume, informacijos atskleidimo priežiūros institucijoms bei dalyviams reglamentavimas, draudimas keisti pensijų fondų taisykles be dalyvių žinios, privalomas veiklos auditas. Tačiau, viena pagrindinių problemų – pensijų fondų dalyviams taikomų administravimo atskaitymų dydžiai. Lietuvoje dažniausiai taikomi atskaitymų dydžiai (1 proc. nuo turto bei 3 proc. nuo įmokos) lyginant tarptautiniu mastu yra dideli, taip pat per aukštos atskaitymų už perėjimą į kitos pensijų kaupimo bendrovės pensijų fondą ribos. Tokie atskaitymų dydžiai dar gali būti pateisinami reformos įgyvendinimo pradžioje, tačiau jie neatitinka dalyvių poreikių; ilgainiui jie mažins pensijų kaupimo dalyvių senatvės išmokas, o taip pat mažės daug lėšų sukaupusių asmenų motyvacija pasilikti šioje sistemoje. Todėl siūloma nustatyti metodiką, pagal kurią pensijų kaupimo bendrovės, licencijuojant jų veiklą, turėtų pateisinti taikomų atskaitymų dydžių pagrįstumą. Kaip pažymi R. Lazutka, socialinio draudimo pensijų privatizavimas buvo inicijuotas verslo interesų grupių; socialinio draudimo pensijų daliniu privatizavimu apsiribojusi reforma neišsprendė pensijų reformai keltų tikslų – padidinti apdraustųjų skaičių (į privačius fondus buvo leista pereiti tik samdomą darbą dirbantiesiems, o savarankiškai dirbantieji nebuvo įtraukti) bei įveikti socialinio draudimo fondo deficitą (pastarasis įveiktas dėl spartaus ekonomikos augimo ir nedarbo mažėjimo).¹

2.2. Ligos ir motinystės socialinis draudimas

Ligos ir motinystės socialinį draudimą reglamentuoja LR Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas², Ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatai³. Ligos ir motinystės socialinis draudimas kompensuoja šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims dėl jų pačių arba šeimos narių ligos, taip pat dėl motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės) dalį prarastų ar dėl dalyvavimo profesinės reabilitacijos programoje negautų darbo pajamų. Teisei į pašalpą įgyti (laikino nedarbingumo nustatymo dieną, iki pirmos nėštumo ir gimdymo atostogų dienos, iki profesinės reabilitacijos programos pradžios) asmuo turi turėti ne

¹ LAZUTKA R. Pensijų sistemų raida Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla. 2007.T.18. Nr.2.

² Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 111-3574.

³ *Valstybės žinios*, 2001, Nr.10-284.

trumpesni kaip 3 mėnesių per paskutinius 12 mėnesių arba 6 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą.

Pagal Ligos ir motinystės įstatymą skiriamos ir mokamos *ligos, motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės), profesinės rehabilitacijos pašalpos*.

Ligos pašalpos skiriamos turintiems teisę jas gauti apdraustiesiems asmenims, tapusiems laikinai nedarbingiems dėl ligos arba traumos ir dėl to praradusiems darbo pajamų; taip pat sergantiems šeimos nariams slaugyti, jeigu tai būtina gydytojo nurodymu; dėl užkrečiamųjų ligų protrūkių arba epidemijų nušalintiems nuo darbo; apdraustiesiems asmenims, kurie gydosį sveikatos priežiūros įstaigoje, teikiančioje ortopedines ir (ar) protezavimo paslaugas; vaikų priežiūrai, jeigu vaikų įstaigose nustatytas infekcijų plitimas. Ligos pašalpa skiriama, jei teisė ją gauti atsirado darbo laikotarpiu (įskaitant bandomąjį laikotarpį bei atleidimo iš darbo dieną). Pagrindas skirti ligos pašalpą yra nedarbingumo pažymėjimas, išduotas pagal sveikatos apsaugos ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijų patvirtintas Nedarbingumo pažymėjimų bei nėštumo ir gimdymo atostogų pažymėjimų išdavimo taisyklės.¹ Ligos pašalpą pirmąsias 2 kalendorines nedarbingumo dienas moka darbdavys, ši pašalpa negali būti mažesnė kaip 80 proc. ir didesnė kaip 100 proc. pašalpos gavėjo vidutinio darbo užmokesčio; pašalpa, mokama iš VSDF lėšų lygi 85 proc. pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio ir negali būti mažesnė už nedarbingumo atsiradimo mėnesį galiojusių einamųjų metų draudžiamųjų pajamų ketvirtadalį. Kompensuojamasis uždarbis, pagal kurį nustatomas ligos profesinės rehabilitacijos, motinystės tėvystės ir motinystės (tėvystės) pašalpų dydis, skaičiuojamas pagal apdraustojo asmens draudžiamąsias pajamas, turėtas užpraeitą kalendorinį ketvirtį, buvusį prieš laikinojo nedarbingumo nustatymo, profesinės rehabilitacijos programos pradžios, nėštumo ir gimdymo atostogų, tėvystės atostogų ar vaiko priežiūros atostogų, iki jam sukaks vieneri metai, suteikimo mėnesį. Gali atsirasti taip, kad asmuo, dirbęs ir mokėjęs įmokas dešimtmetį ar daugiau ir per tą laiką nepasinaudojęs ligos draudimo išmokomis, kurį laiką netenka darbo, o ligos pašalpa bus skaičiuojama būtent iš to ketvirčio, kuriuo jis neturėjo pajamų. Mano manymu, skaičiuojant kompensuojamąjį uždarbį, ir nesant nustatyto laikotarpio pajamų, reiktų įvertinti ilgesnio nei kalendorinis ketvirtis laikotarpio pajamas bei atsižvelgti į įmokų mokėjimo istoriją.

Padažnęjus elgesio taisyklių nedarbingumo laikotarpiu pažeidimams, VSDF valdyba pradėjo tikrinti nedarbingumo pažymų išdavimo ir tęsimo pagrįstumą. Piktnaudžiaujama tiek darbdavių iniciatyva, kurie taip taupo pinigus atlyginimams, tiek ir pačių darbuotojų iniciatyva (nedarbingumo ar tėvystės atostogų laikotarpiu išvyksta į užsienį uždarbiauti). Dėl gavėjo

---

¹ Sveikatos apsaugos ministro ir socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Nr. V-533/A1-189 „Dėl nedarbingumo pažymėjimų bei nėštumo ir gimdymo atostogų pažymėjimų išdavimo taisyklių“. *Valstybės žinios*, 2005, Nr.83-3087.

kaltės nepagrįstai išmokėta ligos pašalpa, vadovaujantis Ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų 71 punktu, gali būti išieškota iš bet kurios kitos išmokos, mokamos tam asmeniui iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto lėšų. Sudarius sutartį su Valstybės sienos apsaugos tarnyba, tikrinami asmenys, kurie laikinojo nedarbingumo metu buvo išvykę į užsienį.¹

Motinystės, tėvystės ir motinystės (tėvystės) pašalpos skiriamos turintiems teisę jas gauti apdraustiesiems asmenims šiais atvejais: motinystės – moterims nėštumo ir gimdymo atostogų metu; tėvystės – apdraustajam asmeniui tėvystės atostogų metu, kol vaikui sueis vienas mėnuo; motinystės (tėvystės) – apdraustajam asmeniui vaiko priežiūros atostogų, kol vaikui sueis vieni metai, laiku (nuo 2008 m sausio 1d. – taip pat ir apdraustajam asmeniui, nesančiam vaiko priežiūros atostogose, bet įstatymų nustatyta tvarka dirbančiam ne visą darbo laiką dėl vaiko auginimo, – iki vaikui sukaks vieneri metai).

Teisę gauti *motinystės* pašalpą nėštumo ir gimdymo laikotarpiu turi pagal Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio 1 dalį apdrausti asmenys, kuriems suteiktos nėštumo ir gimdymo atostogos ir turi nustatytą draudimo stažą. Motinystės pašalpa nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu mokama 100 procentų pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio; pašalpa per mėnesį negali būti mažesnė už nėštumo ir gimdymo atostogų suteikimo mėnesį galiojusių einamųjų metų draudžiamųjų pajamų ketvirtadalį.

Tėvystės pašalpa turi teisę gauti tėvas, kuris apdraustas, įstatymų nustatyta tvarka išleistas tėvystės atostogų, per paskutinius 24 mėnesius iki pirmos tėvystės atostogų dienos turi ne trumpesnę kaip 7 mėnesių ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą bei gyvena santuokoje su kūdikio motina. Pastaroji nuostata sulaukė nepasitenkinimo tų tėvų, kurie su vaiko motina neįteisinę santuokos.

Pastaraisiais metais vyko nemažai diskusijų motinystės ir tėvystės temomis. Buvo pastebėta, kad nors nuolat augo apdraustųjų socialiniu draudimu asmenų skaičius, bet gimusių vaikų skaičius dirbančiųjų šeimose nuolat mažėjo. Tai rodo, kad jauni žmonės nesiryžta nors ir laikinai nutraukti darbo karjerą ir auginti vaikus. Šeimos, gaunančios vidutines ir didesnes pajamas, nenori prarasti dalies savo pajamų, baimindamosi, kad jų gali nepakakti tinkamai išlaikyti šeimą ir auginti vaiką tol, kol motina, o vėliau – kažkuris vienas iš tėvų vėl galės dirbti ir gauti viso dydžio uždarbį.

Priimta svarbi nuostata padidinti tam tikras pensinio bei nedarbo draudimo garantijas tėvams, apsisprendusiems nedirbti ir patiems auginti vaikus iki trejų metų. Nuo 2008 metų

---

¹ *Socialinis pranešimas, 2006-2007*. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vilnius, 2007. p.80.

sausio 1 dienos šeimos pasirinkimu vienas iš tėvų arba globėjų, auginančių vaiką iki trejų metų, valstybės biudžeto lėšomis būtų draudžiami visai valstybinio socialinio draudimo pensijai bei nedarbo draudimu. Pensijų ir nedarbo draudimo įmokos bus skaičiuojamos nuo minimalios mėnesinės algos. Iki 2008 metų motina arba tėvas ar vienas iš globėjų, auginantys vaiką iki trejų metų, valstybės biudžeto lėšomis buvo draudžiami tik valstybinio socialinio draudimo pensijos pagrindinei daliai. Kartu su socialinio draudimo garantijomis buvo patikslinta vidutinio darbo užmokesčio skaičiavimo tvarka, kuri nustatyta, kad bus taikoma palankesnė tvarka apskaičiuojant vidutinį darbo užmokestį asmenims, kurie nedirbo dėl tėvystės atostogų. Jeigu asmuo dėl tėvystės atostogų neturėjo darbo užmokesčio, iš kurio būtų galima skaičiuoti vidurkį, pastarasis būtų skaičiuojamas iš skaičiavimo metu nustatytos mėnesinės algos, buvusios prieš atostogas.

Nuo 2007 metų sausio 1 d. motinystės (tėvystės) socialinio draudimo pašalpa, kuri mokama iki vaikui sukaks vieneri metai, nuo 70 procentų padidėjo iki 85 procentų kompensuojamojo darbo uždarbio. Dėl šio padidėjimo motinystės (tėvystės) mėnesio pašalpa vidutiniškai padidėjo apie 160 lt.¹ Nuo 2007 metų liepos 1 d. – motinystės (tėvystės) pašalpa iki vaikui sukaks 6 mėnesiai, padidėjo iki 100 procentų kompensuojamojo uždarbio dydžio. Už likusį laikotarpį, iki vaikui sukanka vieneri metai, mokama 85 procentai kompensuojamojo uždarbio dydžio. Jeigu gimsta du ir daugiau vaikų, apdraustajam, esančiam vaiko iki vienerių metų priežiūros atostogose, motinystės (tėvystės) pašalpos dydis yra 100 procentų pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio.

Teisę gauti *motinystės (tėvystės)* pašalpą turi vienas iš tėvų (įtėvių) ar globėjas, kuris yra apdraustas įstatymo 4 straipsnio 1 dalį, įstatymų nustatyta tvarka išleistas vaiko priežiūros atostogų, iki vaikui sukaks vieneri metai (nuo 2008 m. sausio 1d. - įstatymų nustatyta tvarka išleistas vaiko priežiūros atostogų iki tol, kol vaikui sukaks vieneri metai, arba nesantis vaiko priežiūros atostogose, iki vaikui sukaks vieneri metai, bet įstatymų nustatyta tvarka dirbantis ne visą darbo laiką dėl vaiko auginimo), per paskutinius 24 mėnesius iki pirmosios vaiko priežiūros atostogų dienos turi ne trumpesnę kaip 7 mėnesių ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą. Kai moteriai, gaunančiai motinystės (tėvystės) pašalpą, suteikiamos nėštumo ir gimdymo atostogos ir ji įgyja teisę gauti motinystės pašalpą nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu, jai mokama didesnė iš šių pašalpų arba pagal pasirinkimą. Asmeniui, neturinčiam teisės gauti motinystės (tėvystės) pašalpos iš Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšų, mokama pašalpa pagal Išmokų vaikams įstatymą. Motinystės (tėvystės) pašalpa mokama vaiko priežiūros atostogų laikotarpiu nuo nėštumo ir gimdymo atostogų pabaigos iki tol, kol vaikui sukanka vieneri metai.

---

¹ *Socialinis pranešimas 2006-2007 m.*, Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2007.p. 76 .

Pagal galiojančius įstatymus ligos, motinystės ar motinystės (tėvystės) socialinio draudimo pašalpos skaičiuojamos ne nuo viso pašalpos gavėjo buvusio uždarbio, o nuo tam tikros maksimaliai ribojamos sumos. Nuo 2006 metų liepos 1 dienos padidinta kompensuojamojo uždarbio, taikomo ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpoms skaičiuoti, maksimali riba nuo 3,5 iki 5 einamųjų metų draudžiamųjų pajamų sumos dydžių (arba 6780 lt).

Šių metų lapkričio 8 d. Seimas po svarstymo buvo pritaręs Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo pataisoms, kad nuo kitų metų būtų didinama motinystės pašalpa, o vaiko priežiūros atostogos būtų apmokamos visus trejus metus. Kol vaikui sukaks metai, motinai siūlyta mokėti 100 proc. gauto darbo užmokesčio, iki sukaks dveji - 85 proc., o 50 proc. - iki sukaks treji metai. Buvo siūlyta, jog galimybę gauti tėvystės pašalpą turės tik tie tėvai, kurie ne tik pripažins tėvystę, bet ir gyvens kartu su kūdikiu.¹ Šių metų gruodžio 4 d. Seimas priėmė Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 3, 5, 6, 8, 10, 15, 16, 17, 18, 18¹, 18³, 19, 20, 21 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymą (projektas Nr.XP-2486(4), kuriuo nustatoma, kad motinystės (tėvystės) pašalpa bus mokama dvejus metus, o jos dydis nuo nėštumo ir gimdymo atostogų pabaigos, kol vaikui sueis vieni metai, bus 100 procentų, o kol vaikui sueis dveji metai, – 85 procentai gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio. Gauti tėvystės pašalpą galės ir tėvai, pripažinę vaiko tėvystę. Motinystės (tėvystės) pašalpa per mėnesį negalės būti mažesnė nei 1/3 vaiko priežiūros atostogų pradžios mėnesį galiojusių einamųjų metų draudžiamųjų pajamų (dabar motinystės pašalpą sudaro taip pat trečdalį buvusių draudžiamųjų pajamų). Jeigu apdraustajam gimsta du ir daugiau vaikų ir jis yra šių vaikų priežiūros atostogose, motinystės (tėvystės) pašalpa nuo 2008 m. sausio 1 d. bus didinama atsižvelgiant į vienu metu gimusių vaikų skaičių (gimus dvynukams – 2 kartus, gimus trynukams – 3 kartus ir t.t.).²

Šie siūlymai kelia dideles diskusijas visuomenėje. Iš vienos pusės, tokiems pakeitimams pritaria esamos ir būsimos mažų vaikų motinos, kurios piketavo dėl spartesnio jų įgyvendinimo. Dabartinė socialinė politika mažai rėmė šeimas, auginančias vienerių – trejų metų vaikus.³ Tai reiškia, kad nėra gerai išvystytos tokio amžiaus vaikų priežiūros paslaugos, ir vaiko priežiūra gula ant šeimos narių pečių, arba šeima turi pasirūpinti vaiko priežiūra, jei tėvai dirba. LR Darbo kodekso 180 str. 1 dalyje įtvirtinta teisė į atostogas vaikui prižiūrėti, kol

---

¹ 2007 m. lapkričio 8 d. pranešimas iš LR Seimo plenarinių posėdžių [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 11 09]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4445&p_d=71451&p_k=1>.

² 2007 m. gruodžio 4 d. pranešimas iš LR Seimo plenarinių posėdžių [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 12 04]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4445&p_d=72375&p_k=1>.

³ Plačiau apie valstybės taikomas priemones vaiko priežiūrai, vaiko priežiūros „familizaciją“, arba politines priemones, kurios remia tėvo ar motinos teikiamą priežiūrą namuose, bei „defamilizaciją“, kai valstybė teikia paramą vaiko priežiūrai už šeimos ribų: ARNLAUG L. *Dirbantys tėvai ir socialinės gerovės valstybė: kintanti šeima ir politikos reforma Skandinavijoje*. Vilnius: Eugrimas, 2006.

jam sueis treji metai, vienam iš šeimos narių pagal šeimos pasirinkimą: motinai (įmotei), tėvui (įtėviui), senelei, seneliui ar kitiems giminaičiams, faktiškai auginantiems vaiką arba vaiko globėjui. Galiojanti tvarka, kad auginant vaiką iki trejų metų, gaunama 0,75 MGL pašalpa, netenkina auginančių vaikų poreikių, gaunant tokius pinigus išgyventi neįmanoma, todėl po metų reikia grįžti į darbą. Tačiau tokio amžiaus vaikų nėra kur palikti, nes trūksta vietų valstybiniuose vaikų lopšeliuose-darželiuose už prieinamą kainą, o privačių lopšelių-darželių ir auklių paslaugos yra pakankamai brangios ir prieinamos ne kiekvienai šeimai. (Už auklės darbo valandą rajonų centruose reikia mokėti nuo 3 litų, Kaune nuo 4 litų, Vilniuje – nuo 6 litų, arba nuo 1200 lt per mėnesį). Vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis 2007 metų II ketvirtį šalies ūkyje buvo 1368 lt (vyrų 1618 lt, moterų 1223 lt).

Kitokios nuomonės yra Lygių galimybių plėtros centro ekspertai, teigiantys, kad iš pirmo žvilgsnio teigiamai vertintina galimybė prižiūrėti vaiką ilgiau ir gauti išmoką, turi neigiamą pusę. Kuo ilgiau moteris augina vaiką namuose, tuo jai didesnė tikimybė iškristi iš darbo rinkos (esant didelei darbo pertraukai prastės profesinės kompetencija, ir darbdaviai nebus suinteresuoti įdarbinti moterų), o tuo pačiu sumažėjusi galimybė kilti pareigose, ateityje - mažesnė senatvės pensija ir skurdesnė senatvė.

Manau, kad įstatymo pataisos dėl motinystės pašalpos didinimo ir ilgiau apmokamų vaiko priežiūros atostogų atitinka auginančių vaikų asmenų poreikius, nes yra sudaroma realesnė galimybė auginti vaiką bent iki dvejų metų namuose. Dabar galiojančiame įstatyme yra akivaizdus prieštaravimas, nes įstatymas numato teisę į atostogas trejiems metams, tačiau nenustato jokių garantijų ta teise pasinaudoti, nes nuo vienerių metų mokama tik 0,75 MGL pašalpa.

Nuo 2009 01 01 motinystės pašalpos bus apskaičiuojamos remiantis ne per tris, kaip yra dabar, o per šešis būsimosios motinos darbo mėnesius gautomis pajamomis. Taip siekiama užkirsti kelią nesąžiningu būdu gauti didesnes motinystės pašalpas, kai su darbdaviu susitariama padidinti draudžiamąsias pajamas. Taip siekiama užkirsti kelią nesąžiningu būdu gauti didesnes motinystės pašalpas, kai su darbdaviu susitariama padidinti draudžiamąsias pajamas. Ši nuostata taip pat sukėlė daug diskusijų – tiek pačiame Seime, tiek atgarsių visuomenėje. Dėl minėto laikotarpio paankstinimo ir valstybėje vykstančių infliacijos procesų gali sumažėti šių šeimų kompensuojamasis uždarbis. Šia prasme nuostata yra nesuderinama su valstybės gimstamumo skatinimo politika.

Profesinės reabilitacijos pašalpos nuo 2005 m. liepos 1 d. skiriamos ir mokamos turintiems teisę jas gauti apdraustiesiems asmenims, kuriems Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – NDNT) nustatė profesinės reabilitacijos paslaugų poreikį, jeigu šie asmenys dalyvauja profesinės reabilitacijos programoje ir dėl to negauna pajamų. Profesinės reabilitacijos pašalpa skiriama už

dalyvavimo profesinės reabilitacijos programoje laikotarpį ir mokama nuo pirmosios dalyvavimo profesinės reabilitacijos programoje dienos, kol asmuo taps darbingu arba bus pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu, bet ne ilgiau kaip 180 kalendorinių dienų. Pašalpa lygi 85 procentams pašalpos gavėjo kompensuojamojo darbo užmokesčio. Profesinės reabilitacijos pašalpa neturinčiam pagal šį įstatymą teisės ją gauti asmeniui skiriama už dalyvavimo profesinės reabilitacijos programoje laikotarpį ir mokama Vyriausybės nustatyta tvarka iš valstybės biudžeto lėšų.

2.3. Nedarbo socialinis draudimas

Nedarbo socialinį draudimą reglamentuoja LR Nedarbo socialinio draudimo įstatymas.¹ Nedarbo socialinis draudimas kompensuoja šios rūšies apdraustiesiems asmenims dėl nedarbo negautas pajamas arba jų dalį. Teisę į nedarbo draudimo išmoką turi bedarbiais teritorinėje darbo biržoje įsiregistravę apdraustieji, nurodyti Nedarbo draudimo įstatymo 4 straipsnyje, kuriems teritorinė darbo birža nepasiūlė darbo, atitinkančio jo profesinį pasirengimą ir sveikatos būklę ar aktyvių darbo rinkos politikos priemonių ir jeigu jie atitinka tokias sąlygas: 1) iki įsiregistravimo teritorinėje darbo biržoje turi ne mažesnę kaip 18 mėnesių nedarbo draudimo stažą per paskutinius 36 mėnesius; 2) įstatymų nustatyta tvarka buvo atleisti iš darbo ar valstybės tarnautojų pareigų nesant darbuotojo ar valstybės tarnautojo kaltės, dėl nepriklausančių nuo darbuotojo ar valstybės tarnautojo aplinkybių ir darbdavio bankroto atveju; 3) baigė privalomąją nuolatinę pradinę karo tarnybą ar alternatyviają krašto apsaugos tarnybą arba buvo atleisti iš šių tarnybų ištarnavę ne mažiau kaip pusę nustatyto laiko.

Įstatymas numato, kad nuo 2008 m. sausio 1 d. teisę į nedarbo išmoką galės gauti auginantys vaiką iki trejų metų šeimos pasirinkimu vienas iš tėvų (įtėvių) arba asmuo, nustatyta tvarka paskirtas vaiko globėju, o bedarbiams, buvusiems vaiko nuo 1 iki 3 metų priežiūros atostogose, 36 mėnesių laikotarpis ir nedarbo draudimo stažas bus skaičiuojamas įskaitant vaiko nuo 1 iki 3 metų priežiūros atostogų laikotarpį. Teisė į nedarbo draudimo išmoką atsiranda, jei asmuo įsiregistruoja teritorinėje darbo biržoje ne vėliau kaip per 6 kalendorinius mėnesius po atleidimo iš darbo ar valstybės tarnautojų pareigų bei paleidimo iš privalomosios nuolatinės pradinės karo tarnybos ar alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos ar vaiko priežiūros atostogų pabaigos.

Nedarbo draudimo išmoka mokama iš VSDF biudžeto. Nuo 2005 metų sausio 1 dienos iš esmės pakeista nedarbo išmokos dydžio nustatymo tvarka: ji skaičiuojama sudedant pastovią dalį, kuri lygi valstybės remiamų pajamų dydžiui (nuo 2007 10 01 VRP lygus 235 lt)

---

¹ Nedarbo socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 4-26.

ir kintamą dalį (40 procentų buvusio darbo užmokesčio, kuri bedarbis gaudavo iki netekdamas darbo per paskutinius 36 mėnesius). Nedarbo socialinio draudimo išmokos mokėjimo trukmė priklauso nuo bedarbio nedarbo draudimo stažo, įgyto iki įsiregistruojant teritorinėje darbo biržoje dienos. Esant stažui iki 25 metų, išmoka mokama 6 mėnesius, nuo 25 iki 30 metų – 7 mėnesius, 30-35 metų – 8 mėnesius, 35 metai ir daugiau – 9 mėnesius. Minimali nedarbo išmoka šiai dienai 235 lt, maksimali – 70 proc. einamųjų metų draudžiamųjų pajamų, arba 949 lt. Vidutinė nedarbo socialinio draudimo išmoka per mėnesį 2007 m. III ketvirtį buvo 473,33 lt. Siekiant skatinti bedarbį aktyviai ieškoti darbo, išmokos dydis mažėja: pirmus tris mėnesius mokama visa išmoka, likusį nustatytą išmokos mokėjimo laikotarpį – pastovi išmokos dalis ir pusė kintamos dalies. Pagal bendrą normą nedarbo draudimo išmoka yra skiriama nuo aštuntos po įsiregistravimo teritorinėje darbo biržoje dienos; jei bedarbis gauna socialinio draudimo ligos, profesinės reabilitacijos, motinystės, tėvystės ar motinystės (tėvystės) pašalpą, paskirtą iki įsiregistravimo teritorinėje darbo biržoje dienos, nedarbo draudimo išmoka skiriama ne anksčiau, negu baigiasi šių pašalpų mokėjimo laikas. Yra išimtis bedarbiams, atleistiems dėl darbuotojo kaltės, šiuo atveju nedarbo draudimo išmoka skiriama praėjus 3 kalendoriniams mėnesiams nuo įsiregistravimo dienos. Tai ilga trukmė bedarbiui, jeigu jis neturi santaupų.

2.4. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas.

2000 sausio 1 d. įsigaliojęs LR Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas¹ reglamentuoja nelaimingų atsitikimų darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo bei profesinių ligų socialinio draudimo santykius asmenų, kurie draudžiami šios rūšies socialiniu draudimu, kategorijas, teises į šio draudimo išmokas, išmokų skyrimo, apskaičiavimo bei mokėjimo sąlygas, apibrėžia draudiminius bei nedraudiminius įvykius. Įstatymo nustatytais atvejais kompensuoja dėl draudiminių įvykių (nelaimingų atsitikimų darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo ar profesinių ligų) negautas pajamas šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims, o jų mirties dėl draudiminių įvykių atvejais – jų šeimos nariams. Nukentėjusiųjų gydymo ir medicininės reabilitacijos paslaugos kompensuojamos Sveikatos draudimo įstatymo nustatyta tvarka. Nelaimingų atsitikimų darbe draudimo rūšis grindžiama solidarumo principu: darbdavys moka nelaimingų atsitikimų darbe socialinio draudimo įmoką, o išmoka tenka tik asmenims, kuriems atsitiko nelaimingas atsitikimas.

Netektas darbingumas išreiškiamas procentais. Darbingumo netekimą dėl nelaimingo atsitikimo darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo arba susirgimo profesine liga Vyriausybės ar jos

---

¹ Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr.110-3207, 2003, Nr.114-5114.

įgaliotos institucijos nustatyta tvarka nustato Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – NDNT). Apdraustajam ir dėl draudiminio įvykio netekusiame dalies ar viso darbingumo, pagal LR Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto šiam draudimui skirtų lėšų išmokamos: ligos dėl nelaimingo atsitikimo darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo arba profesinės ligos pašalpa; netekto darbingumo vienkartinė kompensacija; netekto darbingumo periodinė kompensacija. Ligos pašalpa mokama už visą laikotarpį nuo pirmos laikinojo nedarbingumo dienos iki darbingumo atgavimo dienos arba darbingumo lygio nustatymo dienos, taip pat ir už gydymosi laiką sveikatos priežiūros įstaigoje, teikiančioje ortopedines ir (ar) protezavimo paslaugas. Tuo atveju, kai NDNT nustato profesinės reabilitacijos paslaugų poreikį, ligos pašalpa mokama iki pirmos dalyvavimo profesinės reabilitacijos programoje dienos. Nedarbingumo laikotarpis turi būti patvirtintas nedarbingumo pažymėjimu.

Apdraustajam tapus laikinai nedarbingu dėl draudiminio įvykio, mokama ligos pašalpa, kurios dydis yra 100 procentų kompensuojamojo uždarbio, taikomo ligos pašalpoms skaičiuoti.

Jeigu nukentėjusysis dėl draudiminio įvykio terminuotai netenka iki 20 procentų darbingumo, jam išmokama netekto darbingumo vienkartinė kompensacija, lygi 10 procentų jo 24 mėnesių kompensuojamojo uždarbio, taikomo vienkartinei kompensacijai apskaičiuoti; jeigu terminuotai netenka daugiau kaip 20, bet mažiau kaip 30 procentų darbingumo, jam išmokama netekto darbingumo vienkartinė kompensacija, kurios dydis yra 20 procentų jo 24 mėnesių kompensuojamojo uždarbio, taikomo vienkartinei kompensacijai apskaičiuoti. Jeigu nustatoma, kad nukentėjusysis dėl draudiminio įvykio neteko 30 ir daugiau procentų darbingumo, jam mokama netekto darbingumo periodinė kompensacija.

Neįgalumas, jei jis atsiranda dėl įvykių darbe, turi didelės įtakos tolimesniam darbuotojo ir jo šeimos gyvenimui ir gyvenimo kokybei: žmogus gali nebepajėgti dirbti buvusio darbo arba dirbti apskritai, padidėja jo išlaidos, susijusios su sveikatos būkle. Todėl svarbu sumažinti nelaimingų įvykių darbe. Siekiant, kad darbdaviai (draudėjai) labiau rūpintųsi sveikomis ir saugiomis darbo sąlygomis, nuo 2006 metų sausio 1 d. pradėtas diferencijuoti nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įmokos tarifas, kurio dydis priklauso nuo asmenų, nukentėjusių dėl mirtinų ar sunkių nelaimingų atsitikimų jų įmonėse, skaičiaus. Nelaimingų atsitikimų ir profesinių ligų draudimo lėšos taip pat gali būti panaudotos šių reiškinių prevencijai.

Svarbi nuostata įsigaliojo 2006 metų sausio 1 d., kai valstybės lėšomis pradėti drausti visi profesinių mokyklų moksleiviai, aukštesniųjų ir aukštųjų mokyklų studentai bei asmenys, teritorinių darbo biržų siūsti profesiniam mokymui ir profesinei reabilitacijai, jų profesinės

veiklos praktikos įstaigoje ar įmonėje metu. Iki tol šias įmokas (išskyrus profesinei reabilitacijai) turėjo mokėti darbdaviai. Mokinių ir studentų nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas valstybės lėšomis sumažina darbdavių sąnaudas bei užtikrina mokiniams ir studentams socialinio draudimo garantijas įvykus nelaimingam atsitikimui darbe.

2.5. Sveikatos draudimas

Lietuvoje sveikatos draudimą reglamentuoja LR Sveikatos draudimo įstatymas¹, kuris *privalomą* ir *papildomą* sveikatos draudimą. Privalomasis sveikatos draudimas – valstybės nustatyta asmens sveikatos priežiūros ir ekonominių priemonių sistema, įstatyme nustatytais pagrindais ir sąlygomis garantuojanti privalomuoju sveikatos draudimu draudžiamiesiems asmenims, įvykus draudimui įvykiui, sveikatos priežiūros paslaugų teikimą bei išlaidų už suteiktas paslaugas, vaistus ir medicinos pagalbos priemones kompensavimą.

Papildomojo (savanoriškojo) sveikatos draudimo sutartyse nustatytos asmens sveikatos priežiūros paslaugos, atlyginamos pagal šias sutartis po papildomojo sveikatos draudimo draudiminio įvykio. Papildomasis (savanoriškasis) sveikatos draudimas vykdomas Sveikatos draudimo įstatymo, Draudimo įstatymo ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka.

Iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto apmokamos šios asmens sveikatos priežiūros paslaugos: prevencinė medicinos pagalba, medicinos pagalba, medicininė reabilitacija, slauga, socialinės paslaugos bei patarnavimai, priskirti asmens sveikatos priežiūrai, asmens sveikatos ekspertizė. Iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto apmokama: pirminės, antrinės ir tretinės asmens sveikatos priežiūros paslaugos; galūnių, sąnarių ir organų protezavimo bei protezų įsigijimo išlaidų kompensacijos; šio Įstatymo nustatytos draudžiamųjų išlaidų vaistams ir medicinos pagalbos priemonėms kompensacijos; valstybės parama ortopedijos technikos priemonėms įsigyti Sveikatos apsaugos ministerijos nustatyta tvarka.

Taip pat iš šio fondo biudžeto apmokama medicininė reabilitacija, slauga, socialinės paslaugos bei patarnavimai, priskirti asmens sveikatos priežiūrai. Apdraustiesiems yra kompensuojamos išlaidos kompensuojamiesiems vaistams ir medicinos pagalbos priemonėms, išrašytiems ambulatoriniam gydymui Sveikatos apsaugos ministerijos nustatyta tvarka. Ligų ir kompensuojamųjų vaistų joms gydyti, Kompensuojamųjų vaistų bei Kompensuojamųjų medicinos pagalbos priemonių sąrašus ir įsigijimo išlaidų kompensavimo tvarką tvirtina Sveikatos apsaugos ministerija, įvertinusi Valstybinės ligonių kasos ir Privalomojo sveikatos

---

¹ Sveikatos draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 123-5512.

draudimo tarybos nuomonę. Išlaidos vaistams ir medicinos pagalbos priemonėms kompensuojamos pagal bazines kainas, apskaičiuotas Vyriausybės nustatyta tvarka.¹

Iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto turi būti apmokamos vaistų ir medicinos pagalbos priemonių, naudojamų hospitalizuotiems stacionarinėse asmens sveikatos priežiūros įstaigose apdraustiesiems gydyti, išlaidos, išskyrus atvejus, kai apdraustasis savo iniciatyva pasirenka brangesnius vaistus ar medicinos pagalbos priemones, negu Lietuvos Respublikoje yra taikomi pagal nustatytas gydymo metodikas. Taip pat yra numatytas medicininės reabilitacijos ir sanatorinio gydymo išlaidų kompensavimas; galūnių, sąnarių ir organų protezavimo, protezų įsigijimo ir centralizuotai apmokamų vaistų bei medicinos pagalbos priemonių išlaidų kompensavimas. Neapdraustiems privalomuoju sveikatos draudimu asmenims turi būti užtikrinama tik būtinoji medicinos pagalba. Už kitas paslaugas tokie asmenys privalo mokėti Sveikatos apsaugos ministerijos nustatytomis kainomis.

Reikia pasakyti, kad problemų, susijusių su asmens poreikių sveikatos apsaugai užtikrinimu ir Sveikatos reformos eiga, Lietuvoje yra labai daug. Pakanka paminėti, kad pagal Europos sveikatos paslaugų indekso tyrimą, Lietuva atsidūrė žemiausioje vietoje lyginant su kitomis 25 ES valstybėmis. Lietuvos sveikatos apsaugos sistema neatitinka pacientų lūkesčių, gydymas ir vaistai ligoniams sunkiai prieinami, o gydymo rezultatai nepatenkinami.² Apdraustųjų asmenų galimybės gauti nemokamą ambulatorinę priežiūrą ir gydymą siaurinamos, mažėja galimybių patekti nemokamai konsultacijai pas antrinio lygio specialistus, siaurėja kompensuojamųjų medikamentų ratas, taip pat ir vaikams ir t.t. Norint sužinoti apie valstybės socialinės politikos prioritetus reikia pasižiūrėti kokią dalį savo bendro vidaus produkto ji skiria socialinei apsaugai. Lietuva yra antra nuo apačios tarp ES narių – socialinei apsaugai skiriama vos 13,3 %. Tai daug mažiau negu Lenkija (20 %), truputį mažiau negu Estija (13,4 %), bet daugiau už Latviją (12,6 %). Iš visų ES šalių čia vėl pirmauja Švedija. Net trečdalis (32,9 %) jos bendro vidaus produkto atitenka socialinei apsaugai. Ekspertų įsitikinimu, dėl tokios prastos situacijos kaltas ne tik nepakankamas sveikatos sektoriaus finansavimas, bet ir sovietinės sistemos palikimas.

Sveikatos draudimo įstatyme numatytas ir papildomas (savanoriškasis) sveikatos draudimas, kurio lėšomis apmokamos sveikatos priežiūros paslaugų išlaidos, taip pat išlaidos kompensuojamiesiems vaistams, kurių neapmoka Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžetas, valstybės ar savivaldybių biudžetai. Tačiau Lietuvoje šiuo draudimu gali naudotis tik nedidelė aukštas pajamas turinčių gyventojų dalis.

---

¹ Dėl Ambulatoriniam gydymui skirtų vaistų ir medicinos pagalbos priemonių, kurių įsigijimo išlaidos kompensuojamos iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto lėšų, bazinių kainų apskaičiavimo tvarkos aprašo patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2005, nr.111-4048

² Lietuvos sveikata [interaktyvus]. [žiūrėta 2006-06-28]. Prieiga per internetą: <http://www.lsveikata.lt/index.php?page_id=13&news_id=1079>

1. ASMENS POREIKIŲ ATSPINDĖJIMAS IR PROBLEMOS SOCIALINĖS PARAMOS SISTEMOJE

Socialinė parama – socialinės apsaugos organizavimo forma, kurios priemonės skirtos užtikrinti, kad kiekvienas asmuo (šeima), neturintys pakankamai lėšų pragyventi ir negalintys gauti tokių lėšų savo pastangomis ar iš kitų šaltinių, gautų reikiamą paramą, ir kad įstatymų nustatytais atvejais parama būtų teikiama asmenims (šeimoms), turintiems papildomų išlaidų dėl su šeima susijusių aplinkybių. Socialinės paramos priemonės gali būti nukreiptos individualiems-konkrečioms asmens poreikiams tenkinti (pavyzdžiui, protezavimui arba mokinio maitinimui) arba tipiniams-abstraktiems poreikiams tenkinti (pavyzdžiui, vaiko pinigai).¹ Pagrindinis socialinės paramos tikslas – išvengti skurdo garantuojant minimalias pajamas. Europos Taryba skurstančiuosius apibūdino kaip asmenis (šeimas ar jų grupes), kurie dėl materialinių, kultūrinių ir socialinių išteklių ribotumo nepajėgia užsitikrinti minimalaus toje šalyje nustatyto gyvenimo lygio. Skurdo mažinimo Lietuvoje strategijoje, skurdas apibrėžiamas kaip pajamų ir kitų išteklių (fizinų, kultūrinių ir socialinių), užtikrinančių Lietuvos visuomenei priimtinus gyvenimo standartus, nepakankamumas. "Eurostat" duomenimis, ES šalyse skurde gyvena apie 60 mln. žmonių. Tačiau šis rodiklis yra santykinis - kiekvienoje šalyje skirtingas. Jeigu gyventojų pajamos sudaro mažiau kaip 60 proc. vidutinių pajamų šalyje, tai laikoma, kad toks žmogus gyvena skurde. Pernai 615 tūkst. Lietuvos piliečių buvo galima laikyti gyvenančiais skurdžiai, nes dėl menkų pajamų daugelis iš jų galėjo tenkinti tik būtiniausius savo poreikius. Vienišam asmeniui santykinio skurdo riba buvo 316 Lt, dviejų suaugusiųjų ir dviejų vaikų šeimai - 853 litai per mėnesį. Siekiant išvengti skurdo, vaikams ir šeimoms mokamos socialinės išmokos bei teikiamos socialinės lengvatos ir garantijos.

Socialinė parama finansuojama iš valstybės ir savivaldybių lėšų, kurios surenkamos iš bendrųjų mokesčių. Ji teikiama gyventojams remiantis dviem skirtingais principais: *kategoriniu*, kai remiamos tam tikros gyventojų grupės neatsižvelgiant į pajamas, ir *pajamų testavimo (means-testing)*, kai remiami tie gyventojai, kurių pajamos mažesnės už tam tikrą vyriausybės nustatomą dydį (socialinė pašalpa, šildymo išlaidų kompensacija, kitos vienkartinės savivaldybių išmokos). Konkretus paslaugų objektas paprastai priklauso nuo atitinkamos valstybės gyvenimo sąlygų, ypač nuo pragyvenimo lygio, kainų lygio ir pajamų didėjimo. Įstatymais ir poįstatyminiais aktais nustatoma, kokios paslaugos gali būti laikomos

---

¹ EICHENHOFER E., *Sozialrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2004. p.8.

pakankamomis, tenkinant pačius būtinausius poreikius, kad nebūtų žeminamas žmogiškasis orumas. Šitaip nustatytos sumos grindžiamos moksliniais tyrimais pagrįstu būtinu egzistenciniu minimumu (pavyzdžiui, „prekių krepšelis“) arba kitais indikatoriais: vartojimo statistika, kainų indeksu, duomenimis apie pajamų lygį (pavyzdžiui, įstatymų numatytais minimaliu atlygiu arba vidutinėmis pajamomis šalyje).¹

Minimalių pajamų lygio nustatymo problema. Minimalių pajamų lygio gyventojams nustatymas yra labiau politinis sprendimas, siekiant suderinti prieštarigus valstybės tikslus, t.y. užtikrinti gyventojams minimalią gyvenimo kokybę ir nesudaryti jiems galimybių piktnaudžiauti valstybės parama. Skurdo riba yra nustatoma remiantis kiekvienam gyventojui valstybės garantuojamų pajamų dydžiu. Be to, minimalų pajamų lygį vyriausybė nustato atsižvelgdama į savo biudžeto galimybes, todėl galima teigti, kad minimalios garantuojamos pajamos neužtikrina, jog skurdo bus išvengta.² Kaip pavyzdį galima paimti dabar įgyvendinant socialinę politiką Lietuvoje taikomą 1 MGL (minimalaus gyvenimo lygio) dydį. Pagal 1990 m. LR Gyventojų pajamų garantijų įstatymą³ minimalus gyvenimo lygis šalyje apibrėžtas taip – šeimos mėnesinių pajamų suma, tenkanti vienam žmogui per mėnesį ir garantuojanti visiems minimalų socialiai priimtina poreikių patenkinimo lygį, atitinkantį organizmo maisto poreikius pagal fiziologines normas, taip pat minimalius drabužių, avalynės, baldų, ūkinių, sanitarijos ir higienos reikmenų, buto, komunalinių, buitinių, transporto, ryšių, kultūros ir švietimo paslaugų poreikius“ - lygis ilgą laiką šalyje buvo 125 lt. (nuo 2007 01 01 yra 130 lt). Tačiau iš esmės šis dydis nėra pagrįstas kokiais nors objektyviais asmeninio vartojimo normatyvais – jo dydį labiau nulemia valstybės biudžeto galimybės. Gyventojų, esančių žemiau nei 1 MGL skurdo ribos, vartojimo išlaidos neužtikrina net minimalių maisto produktų poreikių patenkinimo, nes nuo 1992 m, gerokai padidėjus kainoms šalyje, MGL neatitinka minimalaus gyvenimo lygio principų, ir negali būti taikomas skurdo riboms šalyje skaičiuoti. Be to, daugelis mokslinės literatūros šaltinių pabrėžia, kad siekiant įvertinti valstybės socialinės apsaugos ir skurdo mažinimo politiką, nėra logiška taikyti pačios politikos sukurtą standartą.⁴ Tikslinga nustatyti nepriklausomą ribą, kuri parodytų, kokia gyventojų dalis yra žemiau oficialios skurdo ribos, ir padėtų įvertinti socialinės apsaugos sistemos efektyvumą, įgyvendinant numatytus tikslus. Kad šis poreikis aktualus ir reikalaujantis neatidėliotinių sprendimų, byloja ir gyventojų protesto akcijos. Nustatyti realią skurdo ribą reikalavo ir Lietuvos Profsąjungos 2007 lapkričio 24 dieną

¹ TIAŽKIJUS V., *Darbo teisė: teorija ir praktika*. Vilnius: Justitia. 2005. p.157

² ŠILEIKA A., ZABARAUSKAITĖ R. *Skurdas, jo matavimas ir tendencija Lietuvoje*. Ekonomika: VU leidykla, 2006, Nr. 74.p.67.

³ Gyventojų pajamų garantijų įstatymas, *Vastybės žnios*, 1990, Nr. 30-711.

⁴ ŠILEIKA A., ZABARAUSKAITĖ R. *Skurdas, jo matavimas ir tendencija Lietuvoje*. Ekonomika: VU leidykla, 2006 Nr. 74.p.67-68.

surengtame protesto mitinge. Taip pat reikalaujama priimti įstatymą dėl darbo užmokesčio, pensijų ir kitų socialinių išmokų indeksavimo priklausomai nuo infliacijos.

Teisė į garantuojamus išteklius paprastai laikoma papildoma teise į bendras socialinės apsaugos priemones. Todėl socialinė parama galima su sąlyga, jei ji papildo išteklius iki tam tikros nustatytos ribos, kai asmuo negauna kitos paramos ar kai ta parama nepakankama.

Socialinė parama gali būti teikiama pinigais ir natūra. Piniginės išmokos gali būti fiksuoto dydžio, bet gali būti siejamos su anksčiau uždirbtomis, gautomis iš profesinės veiklos pajamomis. Siekiant išvengti piktnaudžiavimo socialine parama, jos teikiamos išmokos paprastai yra mažesnės už tas, kurias žmogus gautų dirbdamas ir užsidirbdamas; taip pat teikiama socialinė pagalba įvairiomis ne pinigų formomis.

LR socialinės paramos sistema skirstoma į *piniginę socialinę paramą* ir *socialines paslaugas*

3.1. Piniginė socialinė parama

Sukūrus valstybinio draudimo pensijų sistemą, buvo siekiama didinti žmonių suinteresuotumą draustis valstybiniu socialiniu pensijų draudimu. Valstybiniu socialinio draudimo pensijų įstatymas reglamentuoja tik privalomuoju draudimu apdraustų asmenų pensinį aprūpinimą, tuo trapu be socialinių garantijų liktų tas visuomenės sluoksnis, kuris pagal įstatymą negali jų gauti (nes neturi darbo stažo ar jo nepakanka). Tokia teisinio reguliavimo būklė prieštarautų Konstitucijai, kurios 52 straipsnyje teigiama, jog „valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais“. Socialinė parama teikiama įvertinant arba neįvertinant asmens pajamas, turto dydį; tai priklauso nuo socialinės paramos teikimo tikslų.

Piniginė parama neįgaliems, pripažintiems nedarbingais, seniems asmenims.

Kaip vienas iš socialinės apsaugos teisinio reguliavimo būdų buvo priimtas Šalpos (socialinių) pensijų įstatymas, įsigaliojęs 1995 m. Šis įstatymas numatė šalpos pensijas už invalidų slaugą namuose ir socialines pensijas, mokamas iš valstybės lėšų. 2005 metų liepos 1 d. įsigaliojo LR Valstybinių šalpos išmokų įstatymas¹, kurio tikslas – nustatyti valstybines šalpos išmokas asmenims, kuriems dėl jų neįgalumo, amžiaus ar dėl kitų šiame įstatyme nustatytų priežasčių teikiama valstybės šalpa. Įstatymas reglamentuoja šalpos išmokų rūšis ir jų skyrimo tvarką, ją detalizuoja Valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatai²

Valstybinių šalpos išmokų įstatymas numato tokias šalpos išmokas: *šalpos pensijas, šalpos našlaičių pensijas; tikslines kompensacijas slaugos ar priežiūros (pagalbos) išlaidoms,*

¹ Valstybinių šalpos išmokų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 71-2556.

² Valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatai. *Valstybės žinios*, 2004, Nr.47-1558.

šalpos kompensacijos. Taip pat Lietuvoje mokamos *šalpos pensijos už invalidų slaugą namuose, paskirtos iki 2004 m. balandžio 1 d. ir socialinės pensijos, paskirtos iki 1995 m. sausio 1 d.*

Šalpos pensiją turi teisę gauti:

1) neįgalūs vaikai; 2) asmenys, pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais iki dienos (įskaitytinai), kurią jiems sukanka 24 metai, taip pat asmenys, kurie dėl ligos ar traumos, atsiradusios iki jiems sukako 24 metai, padarinių nedarbingais ar iš dalies darbingais pripažinti po 24 metų sukakties dienos, tačiau ne vėliau kaip iki dienos (įskaitytinai), kurią jiems sukanka 26 metai; 3) tėvai (įtėviai), globėjai ar rūpintojai, kurie yra sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo, ir kurie ne mažiau kaip 15 metų slaugė namuose neįgaliuosius, kuriems nustatytas specialusis nuolatinės slaugos ar nuolatinės priežiūros (pagalbos) poreikis (iki 2005 m. liepos 1 d. slaugė vaikus invalidus, I ar II grupės invalidus nuo vaikystės arba asmenis, tapusius I ar II grupės invalidais iki 18 metų, taip pat visiškos negalios invalidus). Už vieno neįgalaus asmens (invalido) slaugą šalpos pensija gali būti paskirta tik vienam asmeniui; 4) motinos, pagimdžiusios ir išauginusios iki 8 metų penkis ar daugiau vaikų ir sukakusios senatvės pensijos amžių arba pripažintos nedarbingomis ar iš dalies darbingomis, netekusiomis 60 procentų ir daugiau darbingumo; 5) asmenys, sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. pripažinti I ar II grupės invalidais). Maksimali šalpos pensija yra 2 valstybinių socialinio draudimo bazinių pensijų dydžio, minimali – 0,75.

Asmenims, kurie gauna pensiją, tačiau jos dydis (arba bendra gaunama pensijų suma) yra mažesnis už šalpos pensiją, mokamas šalpos pensijos ir ir gaunamos pensijos ir (ar) pensijų išmokos (bendros jų sumos) skirtumas.

Miestų ir rajonų savivaldybių socialinės paramos skyrių duomenimis (2007 m. sausio 1d.), asmenų, neturinčių gauti jokios rūšies pensijos (gaunančių mažesnes nei šalpos pensijas) ir todėl gaunančių šalpos pensijas (šalpos pensijos ir gaunamos pensijos skirtumą), skaičius tarp visų šalpos išmokų gavėjų nėra didelis: neįgalių asmenų buvo 3,4 tūkst., o sukakusių senatvės pensijos amžių – 5,3 tūkst.; ir šie asmenys sudarė 18,1 procento visų šalpos išmokų gavėjų.¹ Tačiau atsižvelgiant į tai, kad ateityje daugės asmenų, neturinčių privalomojo socialinio draudimo stažo, atitinkamai daugės ir šalpos pensijų gavėjų bei turės plėstis jų aprėptis.

Šalpos našlaičių pensijas turi teisę gauti mirusiojo arba įstatymų nustatyta tvarka paskelbto mirusiu asmens vaikai (įvaikiai), kurie yra: 1) nesukakę 18 metų; 2) sukakę 18

---

¹ Socialinis pranešimas 2006-2007. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2007m., p. 86.

metų ir mokosi nustatyta tvarka įregistruotų aukštųjų, aukštesniųjų, profesinių bei bendrojo lavinimo mokyklų dieniniuose skyriuose, tačiau ne vyresni negu 24 metų; 3) sukakę 18 metų ir yra pripažinti neįgaliaisiais (iki 2005 m. liepos 1 d. – invalidais) iki dienos (įskaitytinai), kurią jiems sukako 18 metų, jeigu jie visą laiką nuo 18 metų sukakties yra nedarbingi ar iš dalies darbingi (invalidai).

Našlaičiams, netekusiems abiejų tėvų (tėvių), šalpos našlaičių pensijos skiriamos už kiekvieną iš mirusių tėvų (tėvių). Mirusiojo vaikams (įvaikiams), turintiems teisę gauti šalpos našlaičių pensiją, ši teisė išlieka ir juos įvaikinus.

Šalpos našlaičių pensija skiriama ir mokama 0,5 bazinės pensijos dydžio kiekvienam vaikui. Kai teisę gauti šią pensiją turi 4 ar daugiau mirusiojo vaikų (įvaikių), 1,5 bazinės pensijos skiriama ir mokama visiems mirusiojo vaikams (įvaikiams) lygiomis dalimis.

Slaugos ar priežiūros (pagalbos) išlaidų tikslinę kompensaciją turi teisę gauti:

1) vaikai, kuriems nustatytas sunkus ar vidutinis neįgalumas; 2) nedarbingi ar iš dalies darbingi asmenys, netekę 60 procentų ir daugiau darbingumo, pripažinti tokiais iki dienos (įskaitytinai), kurią jiems sukanka 24 metai, taip pat asmenys, kurie dėl ligos ar traumos, atsiradusios iki jiems sukako 24 metai, padarinių pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo, po 24 metų sukakties dienos, tačiau ne vėliau kaip iki dienos (įskaitytinai), kurią jiems sukanka 26 metai; 3) kiti netekę 60 procentų ir daugiau darbingumo asmenys; 4) sukakę senatvės pensijos amžių asmenys.

Slaugos ar priežiūros (pagalbos) išlaidų tikslinių kompensacijų dydžiai priklauso nuo neįgalumo laipsnio.

Nuo 2007 metų sausio 1 dienos siekiant nediskriminuoti neįgalių asmenų pagal amžių, slaugos išlaidų tikslinė kompensacija asmenims, pripažintiems neįgaliais po 24 metų sukakties ar sukakusiems senatvės pensijos amžių, ir slaugos išlaidų tikslinės kompensacijos dydis yra vienodas visiems specialųjų nuolatinės slaugos poreikį turintiems neįgaliesiems.

Nuo 2007 metų sausio 1 dienos priežiūros (pagalbos) išlaidų tikslinės kompensacijos dydis nebeprisiklauso nuo asmens amžiaus neįgalumo nustatymo dieną.

Šalpos kompensacijas turi teisę gauti tėvai (tėviai), kurie iki 1995 m. sausio 1 d. ne mažiau kaip 10 metų slaugė namuose vaikus invalidus arba vaikus, pripažintus I ar II grupės invalidais nuo vaikystės arba tapusius I ar II grupės invalidais iki 18 metų, bei motinos, kurios iki 1995 m. sausio 1 d. pagimdė penkis ar daugiau vaikų ir išaugino juos iki 8 metų.

Šalpos kompensacijos dydis- 1,5 valstybinio socialinio draudimo bazinės pensijos. Pastebėtina, kad šalpos pensijų ir kitų šalpos išmokų sistema apima vis didesnę ratą asmenų, auga ir valstybės biudžeto lėšų poreikis šioms pensijoms ir išmokoms mokėti. Gana žymų šalpos išmokų gavėjų augimą 2006 metais sąlygojo tikslinių kompensacijų sistemos reforma.(3.1. 1 lentelė).

3.1. 1 lentelė

Valstybinių šalpos išmokų gavėjų skaičius ir joms mokėti panaudotų valstybės lėšų augimas 2000 – 2006 metais

Metai	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Gavėjų skaičius, tūkst.	64,34	66,3	68,34	71,08	79,22	83,38	97,87
Lėšų poreikis, mln.lt	104,4	108,1	116,3	135,7	170,9	223,3	298,5

Parengta autorės pagal Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenis

Manytina, kad ateityje šalpos išmokų gavėjų skaičius dar labiau augs dėl to, kad tam tikra dalis asmenų negalės sukaupti ir minimalaus 15 metų valstybinio socialinio draudimo stažo ar stažo netekto darbingumo pensijai. Potencialūs šalpos išmokų gavėjai: ilgalaikiai bedarbiai, buvę kaliniai, deportuoti ar į Lietuvą sugrįžę nelegaliai dirbę kitose šalyse mūsų šalies piliečiai, o taip pat jų vaikai.

Parama šeimoms ir vaikams.

Vaiko auginimas yra susijęs su ypatingomis išlaidomis. Pašalpų, skiriamų vaikams tikslas – padengti ypatingas išlaidas, kurių patiria tėvai ar kiti vaiką auginantys asmenys juos auginami. Šeimoms, auginančioms vaikus, nuo 2004 metų liepos 1 d. teikiama LR Išmokų vaikams įstatymu¹ numatyta valstybės parama, siekianti užtikrinti kiekvieno auginamo šeimoje vaiko rėmimą nuo jo gimimo iki pilnametystės. Ši parama mokama iš valstybės biudžeto, nepriklausomai nuo asmens pajamų ir nepriklausomai nuo to, ar asmuo draudžiamas valstybiniu socialiniu draudimu, ar ne. Įstatyme įteisintos tokios išmokos:

Šeimose auginamiems vaikams: 1) vienkartinė išmoka vaikui gimus; 2) vienkartinė išmoka įvaikintam vaikui (šia nuostata 2006 m. liepos 1 d. papildytas gavėjų sąrašas, siekiant užtikrinti socialinį saugumą visoms vaikams auginančioms šeimoms); 3) išmoka vaikui; 4) išmoka privalomosios tarnybos kario vaikui.

Vaikams ir asmenims, kuriems nustatyta globa (rūpyba): 1) globos (rūpybos) išmoka; 2) vienkartinė išmoka būstui įsigyti arba įsikurti.

Vienkartinė išmoka nėščiai moteriai.

Išmokos šeimose auginantiems vaikams. Išmokos mokamos iš valstybės biudžeto, nepriklausomai nuo to, ar asmuo draudžiamas valstybiniu socialiniu draudimu. Kiekvienai šeimai gimus vaikui skiriama vienkartinė 8 MGL dydžio išmoka. Skatinant įvaikinimą Lietuvoje ir siekiant, kad įvaikinimas prilygtų vaiko gimimui šeimoje, nuo 2006 m. liepos 1 dienos įvesta tokio paties dydžio vienkartinė išmoka įvaikintam vaikui. Šeima, įsivaikindama kūdikį, gauna ir vaiko gimimo ir įvaikinimo išmoką. Šeimoje, auginančioje vieną ar du vaikus,

¹ Išmokų vaikams įstatymas, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 89-1706; 2004, Nr. 88-3208.

kiekvienam vaikui skiriama 0,75 MGL dydžio išmoka per mėnesį nuo jo gimimo dienos iki sukaks trejus metus. Jei šeimoje auga 3 ir daugiau vaikų, kiekvienam vaikui iki trejų metų skiriama 1,1 MGL dydžio išmoka. Sekant Europos valstybių praktiką, Lietuvoje užsibrėžta išmokas vaikui mokėti iki jo pilnametystės. Šeimoje, auginančioje vieną ar du vaikus, kiekvienam vaikui nuo 3 iki 18 metų ir vyresniam, kuris mokosi dieninėje bendrojo lavinimo mokykloje, skiriama 0,4 MGL dydžio išmoka per mėnesį. Jei auga šeimoje 3 ir daugiau vaikų, išmoka tęsiama ir iki 24 metų, jei vaikas studijuoja. Kadangi šios išmokos įvedimas visiems vaikams iki pilnametystės susijęs su labai didelėmis valstybės biudžeto lėšomis ir turi būti įgyvendintas ne vėliau 2009 metų pradžios, šios išmokos įvedimas vykdomas etapais. Išmoka vaikui neskiriama, jei jis yra pilnametis ir turi savo vaikų, susituokia, yra emancipuotas; yra globojamas, išskyrus atvejus, kai laikinoji globa (rūpyba) nustatyta tėvų prašymu dėl jų laikino išvykimo iš Lietuvos Respublikos.

Kiekvienam privalomosios tarnybos kario vaikui jo tėvo tarnybos laikotarpiu skiriama 1,5 MGL dydžio išmoka per mėnesį.

Vaikui, kuris nuolat arba darbo dienomis išlaikomas (suteikiama nakvynė ir maistas) valstybės ar savivaldybės finansuojamoje įstaigoje, ir globojamam vaikui ši išmoka neskiriama.

Išmokos vaikams ir asmenims, kuriems nustatyta globa (rūpyba). Vaikui, globojamam šeimoje, šeimynoje ar nevyriausybinėje vaikų globos institucijoje, jo globos laikotarpiu skiriama ir mokama 4 MGL dydžio globos (rūpybos) išmoka per mėnesį. Baigusiam bendrojo lavinimo mokyklą vyresniam kaip 18 metų asmeniui ši išmoka mokama iki tų pačių metų rugsėjo 1 dienos, o besimokantiems toliau dieniniuose skyriuose, kol mokosi, bet ne ilgiau kaip iki 24 metų. Išmoka neskiriama ir nemokama daugiau kaip du kartus įstojusiam į tos pačios ar žemesnės pakopos mokyklą. Kol išmokos gavėjas, gaunantis globos (rūpybos) išmoką, įstatymų nustatyta tvarka gauna našlaičių pensiją ir (arba) vaiko išlaikymui kas mėnesį mokamą periodinę išmoką, vaiko (globos) rūpybos išmokos dydis lygus skirtumui tarp išmokos gavėjui nustatyto vaiko globos (rūpybos) išmokos dydžio ir gaunamos našlaičių pensijos bei (arba) vaiko išlaikymui kas mėnesį mokamos periodinės išmokos dydžio.

Vienkartinė 50 MGL dydžio išmoka būstui įsigyti arba įsikurti skiriama asmenims, kuriems buvo nustatyta vaiko globa (rūpyba), pasibaigus vaiko globai (rūpybai) dėl pilnametystės, emancipacijos ar santuokos sudarymo. Ši išmoka neskiriama, jei asmuo yra išlaikomas (teikiama nakvynė, maistas) valstybės ar savivaldybės finansuojamoje įstaigoje. Išmoka grynaisiais neišmokama. Ji gali būti panaudota pirkti būstui ar sumokėti daliai paskolos būstui statyti ar pirkti, būsto nuomai, mokesčiams už nuomojamo būsto komunalines paslaugas, būstui remontuoti ar rekonstruoti, baldams ir buitinei technikai įsigyti. Nuo 2006 metų liepos 1 dienos išmokos gavėjui suteikta teisė panaudoti šią išmoką pagal poreikius:

mokesčiams už nuomojamo ar nuosavybės teise turimo būsto komunalines paslaugas, studijų įmokoms padengti, žemės sklypui įsigyti, asmeniniam kompiuteriui įsigyti.

Nuo 2006 m. liepos 1 d. suteikta teisė gauti globos (rūpybos) išmoką Lietuvos Respublikoje gyvenantiems užsieniečiams, įstatymų numatyta tvarka paskirtiems vaiko, LR piliečio globėjais (rūpintojais). Nuo 2007 m. sausio 1 d, globos (rūpybos) išmoka mokama ne tik globėjams (fiziniams asmenims, šeimynoms, ir nevyriausybinėms vaikų globos institucijoms, bet ir valstybės bei savivaldybės vaikų globos institucijose išlaikomiems vaikams.¹

Vaiko tėvams išvykus iš Lietuvos į užsienį, iškyla vaiko atstovavimo, globos (rūpybos) nustatymo ir išmokos mokėjimo suderinimo klausimas. Todėl nuo 2006 liepos 1 d. įteisinta nuostata nemokėti globos (rūpybos) išmokos, jei vaiko laikinoji globa (rūpyba) nustatyta tėvų prašymu dėl jų laikino išvykimo iš Lietuvos ir tėvai įsipareigoja teikti vaikui išlaikymą.

Vienkartinė išmoka nėščiai moteriai. Nėščiai moteriai, kuri pagal Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymą neturi teisės gauti motinystės pašalpos, likus 70 kalendorinių dienų iki gimdymo (suėjus 28 nėštumo savaitėms), skiriama 2 MGL dydžio vienkartinė išmoka.

Vaikus auginančios šeimos remiamos ne vien tik skiriant joms pinigines išmokas. Jei šeimos pajamos mažos, teikiama ir kita socialinė parama (socialinė pašalpa, kompensacijos už būsto šildymą, šaltą ir karštą vandenį, nemokamas maitinimas vaikams mokyklose, parama mokiniui mokyklai parengti, nuolaidos mokesčiui už darželį).

Mirus Lietuvos piliečiui ar Lietuvoje nuolat gyvenančiam asmeniui bei gimus negyvam kūdikiui, LR įstatymo „Dėl paramos mirties atveju“² nustatyta tvarka, laidojančiam jį asmeniui išmokama 6 MGL dydžio *laidojimo pašalpa* (2007 m. – 780 lt.). Nuo 2008 sausio 1 d. pašalpa yra 8 minimalių gyvenimo lygių (toliau – MGL) dydžio. Pašalpos dydis apskaičiuojamas pagal tą mėnesį, kurį atsirado teisė į pašalpą, galiojusio MGL dydį.

Piniginė socialinė parama mažas pajamas gaunančioms šeimoms ir asmenims.

Teisę gauti piniginę socialinę paramą turi šeimos ir vieni gyvenantys asmenys, kurie negali savarankiškai apsirūpinti pakankamomis pragyvenimo gyvenimo lėšomis. Viena iš svarbiausių problemų skiriant piniginę socialinę paramą ilgą laiką buvo ta, kad buvo įvertinamos tik turimos šeimos pajamos (darbo pajamos, pensijos, pašalpos ir kt.), bet visai neatsižvelgiama į turimą turtą. Oficialiai gaunamos šeimos narių pajamos dažnai neatspindėdavo realios šeimų materialinės padėties, ir tai sudarė sąlygas piktnaudžiauti socialine parama asmenims, kurie toli gražu neskurdo. Įsigaliojus Piniginės socialinės

¹ Išmokų vaikams įstatymo 2,8, ir 12 str. Pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 17-592.

² Dėl paramos mirties atveju. *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 73-1371.

paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymui¹, socialinė pašalpa ir kompensacijos skiriamos šeimoms ar asmenims, kurių turimo turto vertė neviršija jų gyvenamojoje vietovėje nustatyto vidutinio turto lygio. Iš prašančių socialinės paramos šeimos ar asmens reikalaujama, kad jie (jis) pirmiausiai pasirūpintų visomis pajamomis, kurias galėtų gauti savo pastangomis: gautų priklausančias išmokas, darbingi šeimos nariai aktyviai ieškotų darbo, nesusituokusių tėvų būtų pripažinta ar nustatyta tėvystė, nesusituokusių ar išsiskyrusių tėvų vaikams būtų nustatytas išlaikymas. Siekiant išvengti piktnaudžiavimų, piniginė socialinė parama teikiama įvertinus gaunamų pajamų ir turimo turto dydį. „Valstybės žiniose“ kiekvieną ketvirtį skelbiami komisijos privalomam registruoti turtui vertinti nutarimai dėl visuotinių nekilnojamojo turto rinkos kainų. Kai šeima ar asmuo kreipiasi piniginės socialinės paramos, sumuojama visų šeimos narių turimo turto- įregistruotų gyvenamosios ir negyvenamosios paskirties pastatų, žemės sklypų ir pan. – vertė pagal Registrų centro duomenis.

Piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims rūšys yra šios²:

1) *socialinė pašalpa* (kuri turėtų garantuoti minimalias lėšas prasimaitinti). Ją gauti turi teisę šeimos bei vieni gyvenantys asmenys, nuolatiniai Lietuvos gyventojai, kurių pajamos vienam asmeniui yra ne didesnės už Vyriausybės nustatytą valstybės remiamų pajamų lygį. Socialinės pašalpos dydis lygus 90 procentų skirtumo tarp valstybės remiamų pajamų šeimai (vienam gyvenančiam asmeniui) ir šeimos (vieno gyvenančio asmens) pajamų per mėnesį;

2) būsto, kuriame šeima ar vienas gyvenantis asmuo yra deklaravę savo gyvenamąją vietą, šildymo išlaidų, išlaidų šaltam vandeniui ir išlaidų karštam vandeniui *kompensacijos* (toliau – kompensacijos); skirtos būsto išlaidoms iš dalies padengti. Vienam šeimos narių arba vienam gyvenančiam asmeniui kompensuojamos 38 kv.m. , kiekvienam kitam šeimos nariui – 12 kv. m. būsto ploto šildymo išlaidos. Šie nustatyti kompensuojami būsto plotai garantuoja paramą nepasiturintiems gyventojams, gyvenantiems vidutinio dydžio būstuose. Šeima (vienas gyvenantis asmuo) už būsto šildymą moka ne daugiau kaip 20 procentų skirtumo tarp gaunamų pajamų ir 100 procentų valstybės remiamų pajamų šeimai ar asmeniui dydžio. Likusi mokesčio už būsto šildymą dalis kompensuojama iš valstybės biudžeto lėšų. Iki 2006 gruodžio šie dydžiai buvo atitinkamai 25 procentai ir 90 procentų. Nuostata įtvirtinta, siekiant didinti nepasiturinčių asmenų gaunamas kompensacijas vis augant komunalinių paslaugų kainoms. Toks kompensacijų skaičiavimo principas apsaugo gyventojus nuo mokesčio padidėjimo augant energetinėms ir komunalinių paslaugų kainoms. Kiekvienam

¹ Piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 73-3352; 2006, Nr. 130-4489.

² Piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 130-4489.

nepasiturinčiam gyventojui garantuojama parama už suvartotus 1,5 kub. metrus karšto ir 2 kub. metrus šalto vandens per mėnesį. Kompensuojama karšto vandens išlaidų dalis viršijanti 5 procentus ir šalto vandens išlaidų dalis, viršijanti 2 procentus šeimos (asmens) pajamų. Nuo 2006 metų gruodžio 1 d. įstatymu suteikta teisė gauti piniginę socialinę paramą iš karto (o ne po 6 mėnesių registravimosi laikotarpio) nuo įsiregistravimo darbo biržoje: asmenims, kuriems iki senatvės pensijos yra likę ne daugiau kaip 5 metai; abiturientams ir absolventams; asmenims, netekusiems 45-55 procentų darbingumo; motinai (tėvui) kol auginamam vaikui sukaks 3 metai; dirbusiems pagal sezonines, terminuotas, patarnavimo sutartis, joms pasibaigus; slaugiusiems šeimos narių; grįžusiems iš įkalinimo įstaigų.

Užtikrinant paramą mažas pajamas gaunančioms šeimoms, auginančioms mokyklinio amžiaus vaikus, 2007 01 01 įsigaliojo Socialinės paramos mokiniams įstatymas¹, kuris įteisino dvi socialinės paramos mokiniams rūšis: mokinių nemokamą maitinimą (nemokamus pietus, jei pajamos vienam šeimos nariui per mėnesį yra mažesnės kaip 1,5 VRP² dydžio, nemokamus pietus ir aprūpinimą mokinio reikmenimis – kaip šios pajamos mažesnės kaip 1 VRP ir nemokamus pusryčius, pietus ir aprūpinimą mokinio reikmenimis – kaip šios pajamos mažesnės kaip 1 VRP ir mokinys auga socialinės rizikos šeimoje).

Savivaldybės savo nustatyta tvarka iš savo biudžeto lėšų gali skirti piniginę socialinę paramą ir kitais įstatymo nenustatytais atvejais (skirti vienkartinę pašalpą, socialinę pašalpą, kompensuoti įstatyme nenurodytas būsto išlaikymo išlaidas, kompensuoti didesnio, nei įstatymas nustato normatyvo, būsto naudingojo ploto išlaidas, padengti išsiskolinimą už būstą ir panašiai). Vienkartinę pašalpą (skurdo, stichinės nelaimės, benamystės, ligos, negalios ir kitais atvejais) skiriamą iš savivaldybių biudžeto, mokėjimo tvarką ir dydžius savo teritorijos gyventojams nustato savivaldybės, atsižvelgdamos į savo biudžeto galimybes. Savivaldybės taip pat turi teisę įsipareigojimų nevykdančioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims piniginę socialinę paramą teikti nepinigine forma (perkant produktus, organizuojant nemokamą maitinimą ir pan.), tikrinti gyvenimo sąlygas, turimą turtą ir užimtumą, surašyti buities tyrimo aktą ir jo pagrindu priimti sprendimą dėl teisės į piniginę socialinę paramą ar kitas lengvatas.

Gyventojų pajamų augimas, nedarbo mažėjimas, gyventojų migracija bei paramos teikimas, įvertinant ne tik šeimos pajamas, bet ir turtą, lemia pastaruoju metu socialinės pašalpos gavėjų skaičiaus ir išlaidų šiai paramai mažėjimą.³

¹ Socialinės paramos mokiniams įstatymas, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 73-2755.

² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 gruodžio 6 d. nutarimu Nr. 1217 „Dėl valstybės remiamų pajamų dydžio patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 134-5087; nuo 2007 10 01 patvirtintas valstybės remiamų pajamų dydis – 235 lt per mėnesį.

³ *Socialinis pranešimas 2006-2007m.* Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2007 m., p. 107.

3.2. Socialinės paslaugos

Socialinės paslaugos Lietuvoje buvo įteisintos 1994 metais, patvirtinus socialinės paramos koncepciją, kurioje socialinė parama buvo numatyta teikti trim būdais: pašalpomis ir piniginėmis išmokomis, šalpa daiktais ir socialinėmis paslaugomis. Socialinės paslaugos yra paslaugos, kuriomis suteikiama pagalba asmeniui (šeimai), dėl amžiaus, neįgalumo, ligos, socialinių problemų iš dalies ar visiškai neturinčiam, neįgijusiam arba praradusiam gebėjimus ar galimybes savarankiškai pasirūpinti asmeniniu (šeimoms) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Socialinių paslaugų tikslas – sudaryti sąlygas asmeniui (šeimai) ugdyti ar stiprinti gebėjimus ir galimybes savarankiškai spręsti savo socialines problemas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, taip pat padėti įveikti socialinę atskirtį.

Teisę į socialines paslaugas turi: Lietuvos Respublikos piliečiai; užsieniečiai, tarp jų ir asmenys be pilietybės, turintys leidimą nuolat ar laikinai gyventi Lietuvoje; kiti asmenys Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse numatytais atvejais.

Socialinės paslaugos plačiuoju požiūriu – visuomenei teikiamos paslaugos, tokios, kaip švietimo, sveikatos priežiūros, socialinės apsaugos, sporto, laisvalaikio, kultūros paslaugos. Siauresnė socialinių paslaugų samprata: tai paslaugos, kurias teikia šiuolaikinė socialinės apsaugos sistema, apimant aštuonias socialines rizikas (liga, invalidumas, senatvė, našlystė, šeima, nedarbas, būstas, socialinė atskirtis) pagal ES socialinės apsaugos statistikos klasifikaciją.¹

2006 metais buvo priimtas naujas LR Socialinių paslaugų įstatymas², pakeitęs galiojusį nuo 1996 metų. Šiuo įstatymu siekta suaktyvinti socialines paslaugas bei socialinį darbą savivaldybėse, pertvarkyti socialinių paslaugų sistemą taip, kad būtų sudarytos teisinės, administracinės, finansinės prielaidos planuoti, organizuoti ir teikti socialines paslaugas bendruomenėje ir kad socialinė pagalba būtų veiksmingesnė bei skatintų patį žmogų aktyviai ieškoti savipagalbos būdų. Priėmus šį įstatymą, keitėsi socialinių paslaugų organizavimo ir valdymo pagrindai. Tuo tikslu buvo parengti nauji poįstatyminiai teisės aktai, kurie reglamentuoja naujus socialinių paslaugų organizavimo, valdymo pagrindus, socialinių paslaugų teikimo, skyrimo ir gavimo principus. Socialines paslaugas, jų turinį pagal atskiras socialinių paslaugų rūšis bei socialinių paslaugų įstaigų tipus apibrėžia 2006 m. priimtas Socialinių paslaugų katalogas³.

Socialinės paslaugos skirstomos į *bendrašias socialines paslaugas* ir *specialiąsias socialines paslaugas*.

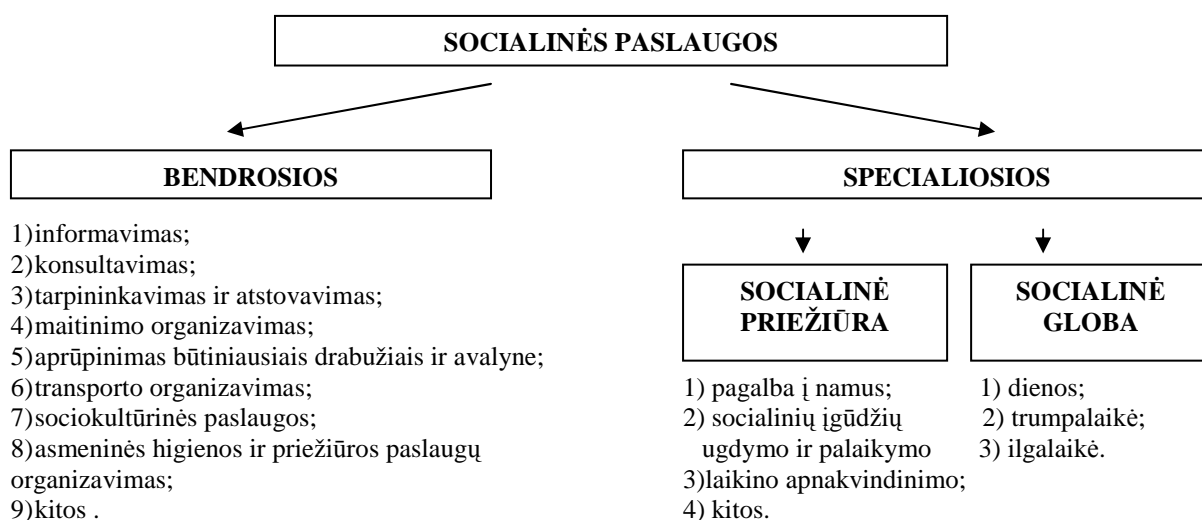
¹ Plačiau: ŽALIMIENĖ L., *Socialinės paslaugos*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija. 2003. p.11-12

² Socialinių paslaugų įstatymas, *Valstybės žinios*, 2006 02 11, Nr.17-589.

³ Valstybės žinios., 2006, Nr. 43-1570

Socialinių paslaugų rūšys

3.2. 1 pav.

Bendrosios socialinės paslaugos – tai paslaugos, kurios teikiamos asmeniui (šeimai), kurio gebėjimai savarankiškai rūpintis asmeniniu (šėimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime gali būti ugdomi ar kompensuojami atskiromis, be nuolatinės specialistų pagalbos teikiamomis paslaugomis.

Specialiosios socialinės paslaugos – tokios socialinės paslaugos, kurios teikiamos asmeniui (šeimai), kurio gebėjimams savarankiškai rūpintis asmeniniu (šėimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime ugdyti ar kompensuoti bendrųjų socialinių paslaugų nepakanka. Specialiosioms paslaugoms priskiriama: *socialinė priežiūra* (visuma paslaugų, kuriomis asmeniui (šeimai) teikiama kompleksinė pagalba, kuriai nereikia nuolatinės specialistų priežiūros, tai yra pagalba į namus, socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo, laikino apnakvindinimo bei kitos paslaugos); *socialinė globa* (visuma paslaugų, kuriomis asmeniui teikiama kompleksinė pagalba, kuriai reikia nuolatinės specialistų priežiūros. Ji skirstoma į dienos, trumpalaikę ir ilgalaikę).

Įstatymo 9 straipsnis numato, kad atskirais savivaldybės nustatytais atvejais, kai bendrąsias socialines paslaugas ir socialinę priežiūrą asmeniui (šeimai) yra veiksmingiau organizuoti pinigais, šios paslaugos gali būti keičiamos į piniginę išmoką – *pagalbos pinigus*.

Specialiosios socialinės paslaugos yra teikiamos nestacionariose ir stacionariose globos įstaigose. Stacionari globos įstaiga – įstaiga, kurioje, teikiamos ilgalaikės (nuo 30 parų ir ilgiau) socialinės globos ir slaugos paslaugos esant nuolatinei specialistų priežiūrai. Tokia

įstaiga ilgesnį ar trumpesnį laiką yra kliento gyvenamoji vieta. Tai socialinės globos įstaigos, kurių paskirtis yra tenkinti įvairių asmenų ir socialinių žmonių grupių gyvybinius poreikius ir spręsti išskylandčias socialines problemas, organizuojant reikalingų paslaugų teikimą ir užtikrinant įstaigų gyventojams nuolatinę priežiūrą ir saugią aplinką.

Apžvelgiant dabartinės socialinių paslaugų plėtros tendencijas Europoje, ES šalyse, galima rasti tokius akcentuojamus prioritetus: prevencinių paslaugų vystymas (turint galvoje socialinių problemų atsiradimą, tokių kaip narkomanija, smurtas, nusikalstamumas ir pan.); pagalbos namuose paslaugos vienišiemis seniems ir neįgaliems asmenims, probleminėms šeimoms su vaikais; intensyvi, sistemiška pagalba šeimai ir vaikui; sistemiška pagalba turintiems priklausomybių asmenims bei jų šeimoms, užtikrinant tarpinstitucinį ir tarpžinybinį bendradarbiavimą; profesinės reabilitacijos paslaugos neįgaliesiems; darbuotojų kvalifikacijos kėlimas (ypač tokiais klausimais, kaip kompleksinės pagalbos probleminėms šeimoms organizavimas, komandinis darbas, kliento socialinio tinklo stiprinimas, tarpinstitucinis ir tarpžinybinis veiklos koordinavimas).¹

Paslaugų poreikis – tai objektyvių sąlygų, aplinkybių nulemta asmens būklė, situacija, kai asmeniui reikia socialinių paslaugų, kurios padėtų jam išspręsti kilusias problemas (užtikrintų socialinį funkcionavimą). Būtinai detalūs, vieši ir pripažinti visuomenėje poreikio vertinimo kriterijai – konkretūs rodikliai, kuriais remiantis, nustatomi konkretaus asmens paslaugų poreikis. Remiantis kriterijais turi būti garantuota, kad paslaugas gaus tie, kuriems jų labiausiai reikia. Oficialiai patvirtinti kriterijai būtini siekiant užtikrinti asmens teisę į paslaugas. Įgyvendinant 2006 m. Socialinių paslaugų įstatymo nuostatas, išleista visa eilė poįstatyminių aktų, siekiančių apibrėžti asmens (šėimos) socialinių paslaugų poreikio nustatymo pagrindinius principus, poreikio įvertinimo ir sprendimo dėl paslaugų skyrimo, sustabdymo ir nutraukimo procedūras. 2007 07 01 įsigaliojęs Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu patvirtintas Asmens (šėimos) socialinių paslaugų poreikio nustatymo ir skyrimo tvarkos aprašas ir Senyvo amžiaus asmens bei suaugusio asmens su negalia socialinės globos poreikio nustatymo metodika² taikomi nustatant individualų socialinių paslaugų poreikį asmenims, pageidaujantiems gauti socialines paslaugas, kurias finansuoja savivaldybė iš savo biudžeto lėšų ar iš valstybės biudžeto specialių tikslinių dotacijų savivaldybėms. Per vienerius metus dokumentas keistas tris kartus, koreguoti asmens savarankiškumo nustatymo, asmens socialinės globos vertinimo kriterijai; šios aplinkybės apsunkina šių dokumentų taikymą sprendžiant asmens socialinių paslaugų poreikių vertinimo klausimus ir sudaro neaiškumų juos taikantiems specialistams.

¹ ŽALIMIENĖ L., *Socialinės paslaugos*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija. 2003. p.22

² Dėl Asmens (šėimos) socialinių paslaugų poreikio nustatymo ir skyrimo tvarkos aprašo ir Senyvo amžiaus asmens bei suaugusio asmens su negalia socialinės globos poreikio nustatymo metodikos patvirtinimo, *Valstybės žinios*, 2006-04-20, Nr. 43-1571

Problemų socialinių paslaugų teikimo srityje galima paminėti ir daugiau.

Dėl besikeičiančios šalies demografinės situacijos (daugėja vyresnio amžiaus žmonių, mažėja gimstamumas, didelė emigracija tarp jaunų darbingų žmonių, o tuo pačiu be tėvų globos paliktų vaikų, daugėja socialinės rizikos šeimų ir pan.), išryškėjusių atskirų socialinių žmonių grupių socialinių problemų, socialinių paslaugų poreikis savivaldybėse pastaruoju metu smarkiai išaugo. Socialinių globos įstaigų išlaikymas ir kitų socialinių paslaugų teikimas reikalauja didelių lėšų, kurių savivaldybėms dažnai trūksta. Ilgą laiką iš esmės nebuvo sprendžiamas savivaldybių socialinių paslaugų finansavimo klausimas. Pagal LR vietos savivaldos įstatymą¹ socialinių paslaugų planavimas ir jų teikimo organizavimas yra priskirtoji (ribotai savarankiška) savivaldybių funkcija. Tai reiškia, kad Lietuvoje šią funkciją savivaldybės įgyvendina atsižvelgdamos į vietos sąlygas ir aplinkybes. Toks pasirinktas socialinių paslaugų organizavimo modelis reiškia, kad atskirose Lietuvos savivaldybėse skiriasi socialinių paslaugų aprėptis tikslinėms gyventojų grupėms, jų finansavimas bei teikiamų paslaugų kokybė. Socialinių paslaugų skirtumai Lietuvos provincijoje yra didžiuliai. Vienos savivaldybės jau turi tarnybas, dienos centrus, globos įstaigas vos ne kiekvienai socialinės atskirties gyventojų grupei, kitos viliasi socialines problemas įveikti siūsdamos pagyvenusius žmones ir vaikus į apskričių globos įstaigas. Todėl vienos savivaldybės vidutiniškai vienam gyventojui socialinėms paslaugoms per metus skiria keliasdešimt, kitos - tik keliolika litų.² Dėl neaiškiai apibrėžtos atsakomybės už atskirų socialinių paslaugų teikimą valstybinėms ir savivaldybių institucijoms, susidarė situacija, kad kai kurios funkcijos yra dubliuojamos, pavyzdžiui, senelių globos namus steigia ir savivaldybės, ir apskritys.

Socialinių paslaugų kokybės problema. Kol kas nėra įdiegtos socialinių paslaugų licencijavimo tvarkos, todėl atskirose įstaigose teikiamų socialinių paslaugų kokybė yra labai skirtinga. Numatyta, kad Socialinių paslaugų įstatymo skirsnis, reglamentuojantis socialinių paslaugų licencijavimą, įsigalioja 2010 metais. Kaip teigia A. Guogis ir D. Gudelis³, teigiama socialinių paslaugų teikimo vystymosi kryptis buvo ta, kad į socialinių paslaugų teikimą kartu su valstybinėmis ir savivaldybių pavaldumo įstaigomis buvo vis plačiau įtraukiamos nevyriausybines organizacijos, savanoriai bei neformalūs paslaugų teikėjai, taip pat kai kurios tarptautinės, bažnytinės ir privačios socialinių paslaugų teikimo organizacijos. Paskaičiuota, kad nevyriausybinių organizacijų efektyvumas teikiant socialines paslaugas buvo tris kartus didesnis nei valstybės ar savivaldybių administruojamųjų. Tačiau nevyriausybines organizacijos, labiau nei valstybės finansuojamos, susidurdavo su finansavimo trūkumu. Be to, 2004 metais, Lietuvai tapus ES nare, nutrūko ar sumažėjo finansavimas daugelio

¹ Valstybės žinios., 1994, Nr. 55-1049.

² *Vietos savivalda ir socialinis darbas.* Vilnius: LDRM, 2006.

³ GUOGIS A., GUDELIS D., Naujosios viešosios vadybos taikymo teoriniai ir praktiniai aspektai. In *Viešojo politika ir administravimas.* 2003, Nr.4, p.27-28.

nevyriausybinių organizacijų, dirbančių socialinėje srityje, kurioms parama iš įvairių ES fondų socialiniams projektams vykdyti sudarė nuo 80 iki 97 proc. Ypač tai atsiliepė socialinių paslaugų teikimui nevyriausybinių organizacijų ir parapijų įsteigtuose globos namuose, nes dėl lėšų stygiaus neturėdamos nuolatinio finansavimo šios įstaigos negali užtikrinti paslaugų kokybės, be to, minėtose įstaigose teikiamų paslaugų kokybės niekas nekontroliavo. Manytina, kad socialinių paslaugų finansavimo reglamentavimo pakeitimai, kai pereinama nuo globos įstaigų išlaikymo finansavimo prie pačių paslaugų finansavimo, užtikrins galimybes visiems paslaugų teikėjams užtikrinti kokybiškas socialines paslaugas.¹

Yra labai dideli socialinių paslaugų pasiskirstymo regioniniai skirtumai. Skirtingose savivaldybėse socialinių darbuotojų skaičius skiriasi net kelias dešimtis kartų.

Savivaldybės iki šiol neturi galimybės veiksmingai teikti integruotų slaugos bei socialinių paslaugų namuose, nes nėra sukurto integruoto globos ir slaugos paslaugų teikimo mechanizmo.

Siekiant kuo ilgiau išlaikyti asmenį namuose, netalpinant jo į stacionarią globos įstaigą, ypač aktualu derinti sveikatos priežiūros paslaugas ir socialines paslaugas. Todėl būtina parengti dokumentus, kurie leistų dvi sistemas (sveikatos priežiūros ir socialinės paramos) vietinėje bendruomenėje sujungti į visumą.

Per pastaruosius metus išaugo dienos centrų ir asmenų, gaunančių juose paslaugas, skaičius. Dienos centrų neįgaliesiems skaičius išaugo nuo 59 įstaigų 2003 m. (18,4 tūkst. paslaugų gavėjų) iki 92 įstaigų 2005 m. (36,3 tūkst.). Tačiau reikėtų specialių centrų, kur šeima galėtų neįgalųjį palikti specialistų priežiūrai vakarais, susirgus, išvykti atostogų, į komandiruotę. Lietuvoje visai nėra grupinio gyvenimo namų, mažų būstų, kur galėtų gyventi neįgalieji savo jėgomis, padedami socialinių darbuotojų. Jie labai populiarūs užsienyje, todėl ir pas mus turėtų bent daliai žmonių su protine ar psichikos negalia pakeisti internatus, kur jie tik vegetuoja.

Taip pat yra didelis trūkumas dienos centrų senyvo amžiaus asmenims. Daugelis senyvo amžiaus žmonių skundžiasi dėl somatinio pobūdžio problemų, nors iš tikrųjų jaučia didelį bendravimo trūkumą ir vienatvės baimę. Todėl socialiniams darbuotojams nėra lengva objektyviai įvertinti asmens poreikius, kadangi pagyvenę asmenys dažnai jaučia socialinę atskirtį: vaikai sukūrę savo šeimas ir gyvena atskirai, o gyvenantys kartu ir dirbantys neturi laiko bendravimui su senyvu artimuoju. Senyvo amžiaus asmenų priežiūros ir bendravimo poreikius galėtų padėti spręsti dienos centrai. Tokių centrų, esančių arti namų ar šeimos narių darbuotojų, tinklas palengvintų senyvus asmenis prižiūrinčių artimųjų ir sudarytų galimybes įsitraukti į darbo rinką tiems šeimos nariams (daugiausia moterims), kurie negali dirbti, nes

---

¹ LR Vyriausybės 2006m. Spalio 10 d. nutarimas Nr. 978 „Dėl socialinių paslaugų finansavimo ir lėšų apskaičiavimo metodikos patvirtinimo“, Valstybės žinios, 2006, Nr. 110-4163.

reikia prižiūrėti senyvą asmenį. Socialinės paramos specialistų nuomone, kad patenkintu senyvo amžiaus asmenų ir jų artimųjų poreikius, po tokį centrą turėtų būti bendruomenė, kiekviename miesto mikrorajone.¹ Šiuo metu visame Vilniuje tokie centrai tėra šeši.

Nėra sukurtos darbo su probleminėmis šeimomis ir jų vaikais sistemos. Šiuo metu vaikų ir probleminių šeimų srityje dirba daugybė organizacijų, į šią veiklą įtraukta daug įvairių žinybų ir įstaigų, tačiau darbai skirtingose žinybose vykdomi atskirai, jie nepakankamai koordinuojami, neapibrėžti bendro darbo tikslai, siektini rezultatai ir metodai jiems pasiekti.

Problemų kelia ir *neįgalių asmenų* specialiųjų poreikių tenkinimas. Savivaldybių Socialinės paramos centruose 2005 metais atlikto socialinių paslaugų tyrimo duomenimis, apskritai yra didelis poreikis paslaugoms, susijusioms su neįgaliųjų specialiaisiais poreikiais (profesinės reabilitacijos, būsto pritaikymo, dienos centrų), o jų tenkinimo lygis, lyginant su poreikiu, yra žemas. Todėl šių paslaugų plėtra būtų reikalinga pati didžiausia.² Šiuos klausimus aptarsiu plačiau.

Būsto pritaikymas neįgaliųjų poreikiams. Būsto ir jo aplinkos pritaikymas yra neįgaliųjų specialusis poreikis. LR Vyriausybės 2006 m. birželio 28 d. nutarimu Nr. 638 patvirtinta Būsto pritaikymo žmonėms su negalia 2007-2011 metų programa³ siekiama išspręsti neįgaliųjų, turinčių judėjimo ir apsitarnavimo buityje sutrikimų, bei jų globėjų, buities ir asmenines problemas, sudaryti sąlygas laisviau judėti, aktyviai dalyvauti ugdymo, profesijos įgijimo procese, darbo rinkoje. Programoje konstatuojama, kad nepritaikytas būstas ir jo aplinka daug metų buvo viena iš opiausių problemų, kurias kėlė neįgalieji ir neįgaliųjų asociacijos. Šalyje yra per 70000 neįgaliųjų su judėjimo funkcijų sutrikimais. Panašus skaičius yra vyresnių nei 80 metų asmenų, kurių dauguma taip pat susiduria su judėjimo ir apsitarnavimo problemomis. Šie asmenys ir neįgalūs vaikai, turintys judėjimo ir apsitarnavimo funkcijų sutrikimų, yra pagrindinė tikslinė grupė, kuriai turi būti pritaikomas būstas ir jo aplinka.

Būstai neįgaliesiems asmenims buvo pritaikomi ir iki minėtos programos. Neįgaliųjų asociacijų būsto ir jo aplinkos pritaikymo programas 1998 -2005 metais finansavo iš LR valstybės biudžeto lėšų Lietuvos invalidų reikalų taryba prie LR Vyriausybės, kuri buvo patvirtinusi reikalavimus būstui pritaikyti, taip pat nustačiusi reikalavimą pritraukti papildomų 50 proc. lėšų iš savivaldybių ir kitų finansavimo šaltinių. Šiais reikalavimais vadovaujantis 2000-2005 metais pritaikyta 1500 būstų žmonėms su negalia, ir tai sudarė tik apie 20 proc. lyginant su bendru asmenų, kuriems reikėjo pritaikyti būstą, skaičiumi. Būsto pritaikymo

¹ Autorė remiasi savo atlikta Vilniaus, Ukmergės, Tauragės, Panevėžio socialinės paramos centruose dirbančių socialinių darbuotojų apklausa.

² *Socialinių paslaugų Vilniaus mieste tyrimas.* Vilnius: Vilniaus miesto savivaldybės socialinės paramos centras, 2005 m. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 10 01]. Prieiga internete:

<http://www.spcentras.lt/spc/_img_up/File/Socialiniu%20paslaugu%20Vilnius%20tyrimas%20ataskaita.doc> .

³ Valstybės žinios, 2006-06-30 Nr. 73-2782.

programai vykdyti iš LR valstybės biudžeto lėšų buvo skiriama tiek, kiek pritraukiama lėšų iš savivaldybės biudžetų ir kitų šaltinių (fondų, rėmėjų ir pan.). Taigi, būsto pritaikymas neįgaliesiems kiekvienoje konkrečioje savivaldybėje priklausė nuo savivaldybės geranoriškumo vykdyti ar nevykdyti tokią programą, skirti ar neskirti lėšų, ir dalis savivaldybių dėl lėšų stokos nebuvo suinteresuotos teikti šių paslaugų. Tokiu būdu buvo pažeidžiamas socialinio teisingumo principas, nes skirtingose Lietuvos savivaldybėse gyvenantiems asmenims buvo sudaromos nevienodos sąlygos.

Būsto pritaikymo žmonėms su negalia 2007 - 2011 metų programoje apibrėžti būsto pritaikymo priemonių finansavimo principai. Numatyta, kad maksimali būsto pritaikymui skiriama lėšų suma gali būti ne didesnė kaip 150 valstybės remiamų pajamų (VRP) dydžio. (Nuo 2007 01 01 VRP dydis yra 205 litai). Numatyta, kad išlaidos būstui pritaikyti dengiamos iš valstybės ir savivaldybės biudžetų tokiomis dalimis: asmenims, turintiems labai ryškių ir ryškių judėjimo bei apsitarnavimo funkcijų sutrikimų, – 80 procentų iš valstybės biudžeto lėšų ir 20 procentų iš savivaldybės biudžeto lėšų; asmenims, turintiems vidutinių judėjimo bei apsitarnavimo funkcijų sutrikimų, – 50 procentų iš valstybės biudžeto lėšų ir 50 procentų iš savivaldybės biudžeto lėšų. Liftų ar keltuvų eksploatavimo išlaidos dengiamos tokiomis dalimis: 80 procentų iš valstybės biudžeto lėšų ir 20 procentų iš savivaldybės biudžeto lėšų. Manytina, kad toks finansavimo paskirstymas leis bent jau ryškių ir labai ryškių judėjimo ir apsitarnavimo funkcijų sutrikimų turintiems asmenims patenkinti šį poreikį.

LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. balandžio 19 d. įsakymu Nr.A1-111 patvirtintuose Baziniuose būsto pritaikymo žmonėms su negalia reikalavimuose ir Būsto pritaikymo žmonėms su negalia poreikio vertinimo metodikoje¹ nustatyti galimi būsto pritaikymo darbai asmenims, diferencijuojami pagal asmens judėjimo ir apsitarnavimo funkcijų sutrikimų lygius: kuriems nustatyti labai ryškūs, ryškūs ir vidutiniai judėjimo ir apsitarnavimo funkcijų sutrikimai. Asmens judėjimo ir apsitarnavimo funkcijų sutrikimo lygį asmens ar jam atstovaujančiojo asmens prašymu nustato šeimos gydytojas pagal negalios priežasčių ir būklių sąrašą, patvirtintą socialinės apsaugos ir darbo ministro ir sveikatos apsaugos ministro įsakymu. Būsto pritaikymo asmeniui su negalia poreikį nustato savivaldybės administracijos nustatyta tvarka paskirti savivaldybės administracijos ar savivaldybės administracijos įgaliotos institucijos darbuotojai. Savivaldybės administracijos sudaryta būsto pritaikymo žmonėms su negalia komisija sudaro laukiančiųjų eilę, atsižvelgiant į neįgalaus asmens prioritetinę grupę.

---

¹ Dėl Bazinių būsto pritaikymo žmonėms su negalia reikalavimų, Būsto pritaikymo žmonėms su negalia poreikio vertinimo metodikos ir Būsto pritaikymo žmonėms su negalia finansavimo tvarkos aprašo patvirtinimo Valstybės žinios, 2007-04-28, Nr. 47-1822.

Tačiau, mano nuomone, ir ši naujoji būsto aprūpinimo programa ne visai atitinka neįgaliųjų būsto pritaikymo poreikius. Problema ta, kad neįgaliajam, kuris savarankiškai pritaikė savo būstą, būsto pritaikymo išlaidos nekompensuojamos. Manau, ši nuostata riboja neįgalaus asmens galimybes patenkinti poreikį turėti patogesnę būstą tada, kai jam to reikia. Programoje užsibrėžta tenkinti būsto pritaikymo poreikį 50 procentų. Tai reiškia, kad dalis neįgaliųjų, kurie savo ar skolintomis lėšomis būtų pajėgūs pritaikyti bent dalinai būstą, o vėliau gauti išlaidų kompensaciją pagal nustatytus kriterijus, turės laukti eilėje kelerius metus. Be to, kaip parodė neįgaliųjų apklausa, savivaldybių teikiamos būsto pritaikymo negaliai paslaugos dažnai netenkina neįgaliųjų poreikių.¹ Apraše nurodyti galimi būsto pritaikymo darbai tiek būsto išorėje (kur suprantamas derinimo su atsakingomis institucijomis būtinumas bei priemonių suderinimas su aplinka), tiek viduje (pavyzdžiui, elektrinio vandens šildytuvo pastatymas, turėklų, įvairių atramų, laikiklių vonios, dušo ar tualetu kambariuose pastatymas, įvairių buitinių įrenginių (skalbimo mašinos, džiovyklės, viryklės) pastatymas ir prijungimas, kurių neįgalusis ar jo šeima galėtų atlikti savo ar skolintomis lėšomis greičiau, nei ateitų jo eilė pagal Būsto pritaikymo žmonėms su negalia komisijos sprendimus. Kadangi minėti dokumentai pakankamai detalai aprašo reikalavimus būsto pritaikymui, norint geriau patenkinti būsto pritaikymo poreikį, reikia numatyti galimybę kompensuoti ir tam tikrus savarankiškai atliktus būsto pritaikymo darbus.

Profesinės reabilitacijos paslaugos. 2005 m. liepos 1 d. įsigaliojusiame Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme² įtvirtintas naujas neįgalumo lygio ir darbingumo lygio nustatymo principas – darbingumo lygis vertinamas kompleksiskai, atsižvelgiant į bazinio darbingumo (asmens sveikatos būklės) ir profesinių, funkcinių veiksmų bei aplinkybių, darančių įtaką žmogaus darbingumui, visumą. Darbingumo lygis nustatomas po to, kai yra panaudotos visos galimos medicininės ir profesinės reabilitacijos bei specialiosios pagalbos priemonės. Įstatyme reglamentuota profesinės reabilitacijos samprata bei pagrindiniai principai, įtvirtinantys prielaidas bei sąlygas profesinės reabilitacijos sistemai sukurti. *Profesinė reabilitacija* – asmens darbingumo, profesinės kompetencijos bei pajėgumo dalyvauti darbo rinkoje atkūrimas arba didinimas ugdymo, socialinio, psichologinio, reabilitacijos ir kitomis poveikio priemonėmis. Profesinės reabilitacijos paslaugų poreikis nustatomas asmenims, kurie be šių paslaugų negali dirbti ankstesnio darbo pagal įgytą profesinę kvalifikaciją arba kito darbo, atitinkančio jų profesinę kvalifikaciją, arba atlikti mažesnės profesinės kvalifikacijos reikalaujančius darbus dėl ligos, sveikatos būklės ar organizmo funkcijų sutrikimų. Šiomis paslaugomis siekiama ugdyti ar atkurti neįgaliųjų

¹ *Socialinių paslaugų Vilniaus mieste tyrimas.* Vilnius: Vilniaus miesto savivaldybės socialinės paramos centras, 2005 m. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 10 01]. Prieiga internete:

<http://www.spcentras.lt/spc/_img_up/File/Socialiniu%20paslaugu%20Vilnius%20tyrimas%20ataskaita.doc> .

² Valstybės žinios, 2004, Nr. 83-2983.

darbingumą ir didinti jų įsidarbinimo galimybes. Profesinės reabilitacijos programą (ciklą) sudaro tokios paslaugos: profesinių gebėjimų įvertinimas; profesinis orientavimas ir konsultavimas; profesinių gebėjimų atkūrimas ir naujų išugdymas; pagalba įsidarbinant. Pasibaigus profesinės reabilitacijos programai, nustatomas asmens darbingumo lygis.

Už profesinės reabilitacijos paslaugų teikimo organizavimą atsakinga Socialinės apsaugos ir darbo ministerija kartu su Lietuvos darbo birža prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

Profesinės reabilitacijos paslaugų teikimas finansuojama iš valstybės biudžeto, Užimtumo fondo ir kitų lėšų. Lietuvos darbo biržos duomenimis, per 2007 m. sausio-rugsėjo mėn. teritorinėse darbo biržose registruoti 285 asmenys, kuriems nustatytas profesinės reabilitacijos poreikis, į programą nusiųsti 282 asmenys; programą baigė 264 asmenys, iš jų 118 asmenų įsidarbino (į įdarbinimo subsidijuojant priemonėse, įsteigtas subsidijuojamas darbo vietas, viešuosiuose darbuose, darbo įgūdžių įgijimo rėmimo priemonėse, dalyvauja profesinio mokymo ir neformalaus švietimo priemonėse, 1 asmuo susikūrė darbo vietą pats).¹ Baigiančių profesinės reabilitacijos programą skaičius didėja. Tai gali rodyti, jog klientai atranda jiems patrauklių profesinio mokymo programų iš siūlomų ir didėja jų motyvacija profesinei reabilitacijai. Tačiau profesinės reabilitacijos tikslas – asmenų įsidarbinimo galimybių didinimas, ne visuomet pasiekiamas. Programą galima bus laikyti efektyvia, kai į darbo rinką pavyktų grąžinti apie 60 proc. neįgaliųjų.

Profesinės reabilitacijos sistema plėtojama lėtai ir ne visai atitinka asmenų poreikius. Pagrindinės profesinės reabilitacijos plėtojimo problemos yra tokios:

Neišvystyta profesinės reabilitacijos infrastruktūra. Šiuo metu yra penkios profesinės reabilitacijos paslaugas teikiančios įstaigos (VŠĮ Valakupių reabilitacijos centras Vilniuje, VŠĮ „Profesijų spektras“ Druskininkuose, Lietuvos reabilitacinio profesinio rengimo centras Radviliškyje, VŠĮ Palangos reabilitacinė ligoninė ir VŠĮ „Vilties žiedas“ Kaune). Atsižvelgiant į bendrą Lietuvoje gyvenančių darbingo amžiaus neįgaliųjų asmenų skaičių ir galimą neįgaliųjų profesinės reabilitacijos paslaugų poreikį, šalyje iš viso reikėtų ne mažiau kaip 500 reabilitacijos vietų², kurios tolygiai pasikirstytų kiekvienoje iš apskričių. (Pripažįstant, kad reabilitacijos centrų turi būti daug daugiau, nei dabar, vis tik dėl tokio didelio skaičiaus galima būtų ginčytis, nes tuomet būtų sunku užtikrinti profesinės reabilitacijos kokybę). Nėra užtikrintas profesinės reabilitacijos paslaugų prieinamumas pagal negalios pobūdį. Šiuo metu profesinės reabilitacijos paslaugos teikiamos asmenims su fizine bei proto negalia. Nėra įstaigų, teikiančių paslaugas psichikos, regos, klausos negalią turintiems asmenims.

¹ http://www.ldb.lt/LDB_Site/index.htm [žiūrėta 2007 11 01].

² Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. birželio 6 d. įsakymu A1-157 patvirtinta „Profesinės reabilitacijos paslaugų plėtros 2007-2012 metais strategija“, Valstybės žinios, 2007-06-12, Nr. 65-2535.

Nepakankamas profesinės reabilitacijos sistemos metodinis pasiruošimas: nėra profesinės reabilitacijos paslaugų standartų, trūksta darbo su neįgaliaisiais metodikų bei kvalifikuotų profesinės reabilitacijos specialistų. Trūksta kokybiškų priemonių profesinių gebėjimų įvertinimui, profesinių gebėjimų atkūrimui, skirtų atgauti ir lavinti sutrikusius ar prarastus darbinius įgūdžius, per mažai lėšų skiriama kokybiškoms priemonėms įsigyti. Kai kurios minėtos priemonės gaminamos reabilitacijos centruose dirbančių entuziastų pastangomis.

Neįgaliųjų motyvacijos stoka. Jai turi įtakos neišvystyta profesinės reabilitacijos infrastruktūra (tolimas atstumas iki profesinės reabilitacijos paslaugas teikiančios įstaigos), informuotumo apie profesinės reabilitacijos naudingumą, šias paslaugas teikiančias įstaigas ir mokymų programas trūkumas, pačių mokymo programų, atitinkančių šiuolaikinės darbo rinkos reikalavimus nei pačių neįgaliųjų poreikius, trūkumas. Pavyzdžiui, skirtingai nuo kitų ES valstybių, Lietuvoje lokomotorinius sutrikimus turintiems asmenims nesudaromos sąlygos vairuoti automobilį: netaikomi minimalūs standartai įgyjant vairavimo teises, nepakankamos galimybės automobiliams pritaikyti pagal neįgaliųjų poreikius, lavinti vairavimo įgūdžius. Profesinės reabilitacijos specialistai pažymi, kad viena iš neįgaliųjų motyvacijos stokos priežasčių yra žemas kvalifikacija bei nesuinteresuotumas dirbti, ypač tų asmenų, kurie iki naujos – darbingumo lygio nustatymo – tvarkos nedirbo, turėjo invalidumo grupę ir gaudavo invalidumo pašalpas.

Nepakankamas profesinės reabilitacijos sistemoje dalyvaujančių institucijų ir įstaigų bendradarbiavimas, kuris savo ruožtu sąlygoja žemą informuotumą ir paslaugų prieinamumą, o tuo pačiu, nepakankamą neįgaliųjų poreikių tenkinimą.

Transporto lengvatos. Kalbant apie neįgaliųjų poreikių tenkinimą, svarbios yra transporto lengvatos, nes transporto paslaugos yra pakankamai brangios. Transporto lengvatų įstatyme¹ nustatytos kategorijos asmenų, kuriems teikiamos važiavimo keleiviniu transportu lengvatos, lengvatų rūšys, išlaidų, kurias patiria vežėjai dėl lengvatų taikymo, tvarka. LR teikiamos šios transporto lengvatos: teisė važiuoti nemokamai; įsigyti važiavimo bilietą su nuolaida; teisė į transporto išlaidų kompensaciją. Teisę į transporto lengvatas turi asmenys, pripažinti nedarbingais, senatvės pensijos amžiaus, asmenys, kuriems teisės aktų tvarka nustatytas didelių ar vidutinių specialiųjų poreikių lygis. Nedetalizuojant asmenų, turinčių minėtas teises, kategorijų, galima pasakyti, kad ne visi teisę į lengvatas turintys asmenys gali jomis pasinaudoti. Manau, reikėtų sudaryti galimybę gauti transporto išlaidų kompensaciją asmenims, kuriems gydyti reikalinga hemodializė, ir kuriuos artimieji veža į gydymo įstaigas

---

¹ Transporto lengvatų įstatymas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 32-890.

savo transportu, taip pat šeimoms, auginančioms neįgalius vaikus. Šiuo metu įstatyme įtvirtinta teisė tokiam asmeniui ir jį lydinčiam asmeniui įsigyti lengvatinius bilietus važiuoti tolimojo reguliaraus ir vietinio susisiekimo visuomeniniu transportu. Ne visada sunkią negalią turinčio vaiko ar suaugusiojo šeima gali pasinaudoti visuomeniniu transportu, dėl to, kad pačiam neįgaliajam tokiu būdu keliauti gali būti per sunku. Vadinasi, tokia šeima patiria papildomų išlaidų. Yra asmenų, kuriems transporto lengvatos teikiamos, bet nėra būtinos, kitaip tariant, jų nebuvimas nepablogintų asmenų gyvenimo kokybės. Pavyzdžiui, įstatyme numatytos lengvatos asmenims, nukentėjusiems nuo 1939 – 1990 okupacijų. Į šią kategoriją asmenų taip pat patenka tremtyje gimę ir dar kūdikiais sugrižę į Lietuvą asmenys, kuriems dabar apie 40-50 metų, kurie yra darbingi bei uždirba dideles pajamas ir objektyvaus poreikio į transporto lengvatas neturi. Taigi, transporto lengvatų sistemą reikėtų peržiūrėti.

Analizuojant esamą socialinių paslaugų sistemą Lietuvoje, galima teigti, kad bazinė socialinių paslaugų infrastruktūra jau sukurta. Daugelyje savivaldybių jau yra sukurtas tam tikras socialinių paslaugų tinklas atskirų klientų grupių poreikiams tenkinti. Plėtojant socialines paslaugas įgyvendinami decentralizacijos ir deinstitucionalizacijos principai. Taip pat yra priimti pagrindiniai teisės aktai, sudarantys prielaidas tobulinti socialinių paslaugų teikimo sistemą.

Tačiau socialinių paslaugų vis dar trūksta. Ypač stokojama bendruomenės centrų, dienos socialinės globos įstaigų, laikino apgyvendinimo namų. Dabartinė socialinių paslaugų sistema dar nėra gerai pritaikyta ir orientuota į pagalbą šeimoms, prižiūrinčioms savo namuose senyvo amžiaus, neįgalius asmenis ar auginančioms vaikus.

4. ASMENS POREIKIAI IR SPECIALIŲJŲ (PAPILDOMŲ) IŠMOKŲ SISTEMA

4.1. Asmens poreikių realizavimas valstybinių pensijų sistemoje

Kai kurioms gyventojų grupėms Lietuvos įstatymais yra nustatytos specialiosios išmokos, atsižvelgiant į jų nuopelnus, tarnybą ar arba kompensuojant patirtą skriaudą. Specialiųjų išmokų sistema Lietuvoje įvairių suinteresuotų grupių pastangomis buvo išplėsta daugiau, negu buvo būtina.¹

Specialiųjų išmokų sistemą sudaro valstybinės pensijos. Šias išmokas įtvirtinantys įstatymai buvo priimti 1994 metais, jais įteisintos atskiros mokslininkų, jėgos struktūrų darbuotojų, pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinių pensijų, nukentėjusių asmenų ir Prezidento valstybinės pensijos, mokamos iš valstybės biudžeto. Kai kurios valstybinės pensijos egzistavo ir anksčiau, tačiau 1994 metais buvo įteisintas socialinio draudimo ir valstybinių pensijų atskyrimas. Šiuo metu valstybinių pensijų skyrimą ir mokėjimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas². Valstybinės pensijos mokamos iš valstybės biudžeto. Valstybinių pensijų sistemą sudaro:

- 1) Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos;
- 2) nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos;

Šios pensijos skiriamos pagal LR valstybinių pensijų įstatymą.

Kitos valstybinės pensijos skiriamos pagal specialius įstatymus:

- 3) pareigūnų ir karių valstybinės pensijos pagal LR pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymą;³
- 4) mokslininkų valstybinės pensijos pagal LR mokslininkų valstybinių pensijų laikinąjį įstatymą⁴.
- 5) teisėjų valstybinės pensijos pagal LR teisėjų valstybinių pensijų įstatymą.⁵

Be šių valstybinių pensijų yra skiriamos ir mokamos LR pirmojo ir antrojo laipsnio valstybės našlių ir našlaičių, nukentėjusių asmenų valstybinės našlių ir našlaičių, pareigūnų ir karių valstybinės našlių ir našlaičių pensijos ir valstybinės šalpos išmokos.

Respublikos prezidento valstybinės rentos, Respublikos prezidento valstybinės našlių ir našlaičių rentos skyrimo bei mokėjimo sąlygas ir tvarką, rentų dydžius nustato LR Prezidento

¹ GUOGIS A., BERNOTAS D., ŪSELIS D., *Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą*. Eugrimas, Vilnius, 2000. p. 58.

² Valstybės žinios, 1994, Nr.101-2018.

³ Valstybės žinios, 2005, Nr. 71-2558.

⁴ Valstybės žinios, 2005, Nr.1-4.

⁵ Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3088.

valstybinės rentos įstatymas¹. Signatarų rentos mokamos pagal Nepriklausomybės akto signatarų statuso įstatymą.²

Valstybinės pensijos diferencijuotos: jų dydis atskirų kategorijų pensijų gavėjams svyruoja nuo 8 iki 0,75 valstybinių pensijų bazės dydžio (valstybinių pensijų bazė nuo 2007 01 01 yra 172 lt). Teisėjų valstybinės pensijos siejamos ne su valstybinių pensijų baze, o su buvusiu teisėjo darbo užmokesčiu. Taip pat skiriasi šių pensijų gavėjai tuo, gali ar negali gauti paskirtą valstybinę pensiją, jei turi draudžiamųjų pajamų.

Valstybinių pensijų sistema nuo pat jos atsiradimo buvo ginčijama kaip socialiai neteisinga, kurianti tam tikroms gyventojų grupėms privilegijas kitų grupių atžvilgiu. Vyriausybės programinėse nuostatose nuolat buvo numatomas jos mažinimas. Programinė nuostata „siekti socialinės apsaugos sistemos universalumo, mažinant išskirtines socialines teises turinčių gyventojų grupių skaičių“ buvo įrašyta LR Vyriausybės 1997 -2000 metų, 1999-2000 metų programose; 2001-2004 programoje siekta „<...> atsisakyti nepagrįstų privilegijų ir socialinį teisingumą pažeidžiančių išmokų“, 2004 – 2008 metų programoje siekiama „<...> modernizuoti pensijų sistemą, pasiekti didesnio jos skaidrumo, išmokų pagrįstumo ir finansinio stabilumo“; 2006-2008 metų programoje – „<...> tobulinti valstybinių pensijų sistemą, peržiūrėti ir optimizuoti valstybinių pensijų skyrimo kriterijus“.³

Nepaisant to, nuo įsteigimo momento valstybinių pensijų sistema tik plėtėsi, gavėjų kontingentas, skaičius ir išlaidos jai didėjo. Pavyzdžiui I ir II laipsnio valstybinių pensijų gavėjų skaičius nuo 2,5 tūkst. 2000 metais užaugo iki 7 tūkst. 2006 metais; nukentėjusių asmenų atitinkamai nuo 86 tūkst. iki 94 tūkst.; mokslininkų nuo 1,7 tūkst. iki 2,5 tūkst.

Šios išmokos tik su didelėmis išlygomis gali būti priskiriamos prie socialinės apsaugos sistemos sudėtinių dalių, nes neturi nieko bendra nei su socialiniu draudimu, nei su socialine parama. Iki šiol nėra nustatyta šios pensijų sistemos vieta visoje pensijų sistemoje, jos vaidmuo kaupiamuoju draudimu paremtoje pensijų sistemoje. Taip pat neaiškūs tokių pensijų skyrimo tikslai. Valstybinės pensijos skiriamos už nuopelnus, kuriuos objektyviai labai sunku įvertinti. Jeigu tokių pensijų paskirtis yra garantuoti tam tikras pajamas, tai tam yra sukurta tokia valstybinės paramos forma kaip socialinės pašalpos. Šiuo atveju jos neturėtų būti mokamos dirbantiems asmenims. Jeigu šiomis pensijomis rodoma pagarba ar dėkingumas – tai gali būti padaryta kitomis formomis (garbės raštais, vienkartinėmis premijomis), o ne

---

¹ Valstybės žinios, 2006, nr. 141-5405

² Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės akto signatarų statuso įstatymas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 101-4543.

³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006-2008 metų programa, 2006 07 12, Nr.XP 1553; Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004-2008 metų programa, 2004-12-08, Nr. XP-90; Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 - 2004 metų veiklos programa, 2000-11-02, Nr. IXP-39; Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999-2000 metų veiklos programa, *Valstybės žinios*, 1999-11-05, Nr. :P-2127; Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 - 2000 metų veiklos programa, *Valstybės žinios*, 1998-03-28, Nr. 30-796.

periodiniais mokėjimais. Jei dar gali būti suprantamas valstybinių pensijų, kaip paramos, skyrimas kai kuriems nukentėjusiems asmenims ar daug vaikų išauginusioms ir gerai išauklėjusioms motinoms, kurios neturėjo kada užsidirbti valstybinio socialinio draudimo stažą; tai šios rūšies pensijų skyrimas ir mokėjimas, pavyzdžiui, teisėjams, rezerviniams jėgos struktūrų pareigūnams ar kariams, o taip pat valstybės pareigūnams, kurie draudžiami pilnu valstybiniu socialiniu draudimu, yra nesuprantamas, prieštaraujantis pensinio aprūpinimo bendrumo principui. Neaišku, už kokius nuopelnus yra skiriamos valstybinės našlių pensijos. Tai atvejai, kai galima kalbėti ne apie asmens poreikių, o siaurų klaninių interesų tenkinimą, arba, anot A. Guogio, „institucionalizuotą korupciją“.¹ Kita vertus, pačiame Valstybinių pensijų įstatyme galima išvystyti paslėptos diskriminacijos neįgaliųjų atžvilgiu. Įstatymas įtvirtina teisę gauti pirmojo laipsnio valstybinę pensiją Lietuvos Respublikos piliečiams – olimpinių žaidynių čempionams (aukso medalio laimėtojams) bei teisę gauti antrojo laipsnio valstybinę pensiją Lietuvos Respublikos piliečiams – olimpinių žaidynių prizininkams (sidabro, bronzos medalių laimėtojams), tačiau nieko nepasako apie Lietuvos Respublikos piliečius - Parolimpinių žaidynių čempionus ir prizininkus, kuriems papildomos lėšos pensijų pavidalu daug labiau reikalingos pragyvenimui.

Taigi, valstybinių pensijų paskirtis yra neaiški, jos suteikia nepagrįstų privilegijų, pažeidžia socialinį teisingumą bei padidina valstybės biudžeto išlaidas. Siekiant išsaugoti socialinį teisingumą, reikia stabdyti šių pensijų plėtimą, sumažinti ir suvienodinti skiriamų pensijų dydžius, suformuluoti aiškias ilgalaikes valstybinių pensijų sistemos perspektyvas – kada tokių pensijų žadama atsisakyti ir kaip tai bus atlikta. Tolesni žingsniai turėtų būti nebemokėti valstybinių pensijų dirbantiems asmenims, valstybinių našlių ir našlaičių pensijų, panaikinti galimybę vienam asmeniui gauti kelias pensijas. Atsisakius valstybinių pensijų, išmokos asmenims (taip pat ir kariams bei artistams) turėtų būti susietos su įvykusi draudiminiu įvykiu, kai jie netenka darbo. Jei asmuo norėtų gauti papildomas pajamas nesulaukęs pensinio amžiaus, jis turėtų kaupti lėšas savo iniciatyva.²

Bet teisiniam reguliavimui valstybinių pensijų gavėjų atžvilgiu, kuris labiau atitiktų pensinio aprūpinimo principus, laikas, matyt, greitai neateis. 2007 spalio 22 d. Konstitucinis teismas nutarė, kad Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2006 m. birželio 8 d. redakcija) (Žin., 2006, Nr. 72-2686) nuostata „Teisėjų valstybinė pensija neskiriama, o paskirtoji nemokama, jei: <...>asmuo turi pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ir mokamos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos, arba gauna

---

¹ GUOGIS A. *Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese: Lietuvos atvejis*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 11 11]. Prieiga per internetą: <http://www.lsd.lt/documents/A.Guogis-Geroves%20valstybe_red.doc>

²Pastabos ir pasiūlymai dėl Valstybinių pensijų sistemos pertvarkymo koncepcijos. [interaktyvus]. Lietuvos laisvosios rinkos institutas [žiūrėta 2006 10 22]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Socialin/Valstpens.phtml>>

valstybinio socialinio draudimo ligos (įskaitant ir darbdavio mokamas ligos dienomis), motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės), profesinės reabilitacijos pašalpas ar nedarbo socialinio draudimo išmokas“ prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 52, 109 straipsniams, konstituciniam teisinės valstybės principui, o nuostata „Teisėjų valstybinė pensija neskiriama, o paskirtoji nemokama, jei: <...> asmuo turi pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ir mokamos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos“ – dar ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsnio 1 daliai. Konstitucinis Teismas akcentavo, kad teisėjų valstybinės pensijos skyrimo susiejimas su buvusio teisėjo gaunamomis pajamomis, kai buvęs teisėjas turi atitinkamų valstybiniu socialiniu pensijų draudimu draudžiamų pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ir mokamos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos, arba gauna valstybinio socialinio draudimo ligos (įskaitant ir darbdavio mokamas ligos dienomis) išmokas, motinystės (tėvystės) ar bedarbio pašalpas, yra konstituciškai nepagrįstas.¹ Konstitucinis Teismas priminė ankstesnius savo nutarimus, kuriuose buvo pripažinta, jog Konstitucijai prieštaravo teisinis reguliavimas, neleidęs visos paskirtos (ir mokėtos) valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos gauti būtinąjį valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą turintiems pensininkams (2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas); Konstitucijai prieštaraujančiu buvo pripažintas ir toks teisinis reguliavimas, pagal kurį išėjusiems iš tarnybos pareigūnams ir kariams, kurie po pareigūnų ar karių valstybinių pensijų už tarnybą arba po pareigūnų ar karių valstybinių invalidumo pensijų paskyrimo turi pajamų, nuo kurių skaičiuojamos ir mokamos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos, mokama ne visa pensija, tik 30 procentų dydžio pareigūno ar kario valstybinės pensijos dalis (2003 m. liepos 4 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas, komentuodamas LR Konstitucijos 52 straipsnį, teigė, kad jis laiduoja pensijas (senatvės ir invalidumo), kitas socialinės paramos rūšis (nedarbo, ligos našlystės, maitintojo netekimo atvejais); kitas (52 str. nenumatytas pensijas ir socialinės paramos rūšis. Kaip pastebi A. Vaičaitis, „Konstitucijos 52 straipsnio redakcija negali būti vienareikšmiškai suprantama kaip garantuojanti „kitas (ne senatvės ir invalidumo) pensijas. Tokios nuostatos šiame straipsnyje *expressis verbis* nėra. O minėta straipsnio nuostatų samprata įstatymų leidėjui ateityje galėtų sutrukdyti panaikinti dabar egzistuojančią dvigubą senatvės pensijų (socialinio draudimo ir valstybinių pensijų, jei visuomenė to norėtų) sistemą ir nustatyti visiems vienodais kriterijais paremtą bei socialinį teisingumą atitinkančią pensijų

---

¹ LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO NUTARIMAS DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISEJŲ VALSTYBINIŲ PENSIJŲ ĮSTATYMO 4 STRAIPSNIO (2002 M. LIEPOS 2 D., 2004 M. LAPKRIČIO 4 D., 2005 M. GEGUŽĖS 19 D., 2006 M. BIRŽELIO 8 D. REDAKCIJOS) ATITIKTIES LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJAI, *Valstybės žinios*, 2007-10-25, Nr. 110-4511.

sistemą.“¹ Kad įstatymų leidėjas realiai neketina siaurinti valstybinių pensijų apimties, byloja sulaukę didelio visuomenės pasipiktinimo projektai įteisinti Seimo nario rentas.(XP-2351).

---

¹ VAIČAITIS V.A., Ką nusprendė ir ko nenusprendė Konstitucinis teismas dirbančių pensininkų naudai. *Justitia*. 2003. Nr.1-2 (43-44).

IŠVADOS

Analizuojant asmens poreikių atspindėjimo problemas LR socialinės apsaugos teisėje, galima konstatuoti, kad:

1. Dabartinė valstybinio socialinio draudimo stažo įskaitymo tvarka riboja mažas darbo pajamas gaunančių asmenų galimybes pasinaudoti teise į lankstų užimtumą derinant pareigas darbui ir šeimai. Ateityje socialinio draudimo stažo problema bus dar aktualesnė, nes nemaža dalis pensinio amžiaus gyventojų neturės teisės gauti senatvės pensijos išmokų, nes nebus mokėję reikalaujamą laiką socialinio draudimo įmokų arba mokėję jas per trumpą laiką.
2. Prastėjant demografiniai būklei Lietuvoje, daugėjant pensinio amžiaus asmenų ir mažėjant darbingo amžiaus asmenų, vėl numatoma ilginti išėjimo į pensiją amžių ir sulygtinti su įprastiniu daugelyje ES šalių 65 metų amžiumi. Tačiau tokia pensinio amžiaus riba kertasi su realia situacija, nes Lietuvai būdingas vidutinės gyventojų trukmės mažėjimas, ir vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė gerokai mažesnė už ES vidurkį. Planuojamas gyventojų trukmės gerėjimas imantis sveikatos apsaugos priemonių, vargu ar galimas greitu laiku dėl pačios sveikatos sistemos krizės.
3. Nors pagrindinis senatvės pensijų tikslas – užtikrinti platesniam asmenų ratui pakankamas pajamas senatvėje - nėra pasiektas, atskiroms interesų grupėms teikiamos papildomos pensijos taip didinat socialinę diferenciaciją ir neracionaliai panaudojant išteklius.
4. Aktualus ir reikalaujantis neatidėliotinių sprendimų poreikis yra realios skurdo ribos nustatymas, kuris parodytų, kokia gyventojų dalis yra žemiau oficialios skurdo ribos, ir padėtų įvertinti socialinės apsaugos sistemos efektyvumą, įgyvendinant numatytus tikslus. Dabar nustatytas minimalių pajamų lygis gyventojams neužtikrina minimalios gyvenimo kokybės.
5. Nors yra sukurta bazinė socialinių paslaugų Lietuvoje infrastruktūra, socialinių paslaugų tinklas atskirų klientų grupių poreikiams tenkinti, priimti pagrindiniai teisės aktai, sudarantys prielaidas tobulinti socialinių paslaugų teikimo sistemą, dabartinė socialinių paslaugų sistema nėra pritaikyta ir orientuota į aktualią pagalbą šeimoms, prižiūrinčioms namuose senyvo amžiaus, neįgalius asmenis ar auginančioms vaikus.
6. Galima būtų konstatuoti, kad sprendžiant visuomenei aktualius socialinės apsaugos klausimus, atsižvelgiama ne tik į objektyviai egzistuojančius asmenų poreikius bei objektyvią šalies ekonomikos būklę, ir į tai operatyviai reaguojama, bet yra nemažai politizavimo, kai rezonansiniai socialinės apsaugos klausimai prisimenami ir pradedami spręsti tik artėjant rinkimams.

The Problem of Reflection of Person's Needs in Social Security Law of the Republic of Lithuania

SANTRAUKA

Asmens poreikiai yra realiausias kriterijus kuriant žmogaus teisių sistemą. Į objektyviai visuomenėje egzistuojančius poreikius turi būti atsižvelgiama planuojant ir vykdant socialinės apsaugos priemones. Socialinės apsaugos teisės normos turi adekvačiai atspindėti socialinės apsaugos santykių vystymąsi ir užtikrinti objektyvius, realius žmonių poreikius. Socialinio, ekonominio ir politinio gyvenimo pokyčiai skatina naujų poreikių atsiradimą ir jų kaitą. Įstatymų leidėjas privalo tuos poreikius laiku pastebėti ir užfiksuoti socialinę apsaugą reglamentuojančiuose įstatymuose, nustatyti priimtina socialinės gerovės minimumą. Jeigu pagrindiniai poreikiai nepastebimi, nerealizuojami, prasideda individuali ar socialinė dezintegracija ir gilėja socialinė atskirtis. Priešingu atveju, kai realizuojami visuomenei nelabai aktualūs poreikiai, o tik tam tikrų visuomenės grupių interesai, atsiranda žymi socialinė diferenciacija. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos sistema skirta kompensuoti dėl socialinės rizikos prarastas pajamas, teikti reikalingas pragyvenimui lėšas ir paslaugas tiems asmenims, kurie negali dėl įstatymuose nustatytų prižasčių patys apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra aprūpinti nepakankamai. LR socialinės apsaugos įstatymų ir poįstatyminių teisės aktų analizė leidžia teigti, kad ne visuomet pavyksta operatyviai reaguoti į naujai atsiradusius poreikius bei išvengti neesminių, neobjektyvių poreikių tenkinimo.

The Problem of Reflection of Person's Needs in Social Security Law of the Republic of Lithuania

SUMMARY

The needs of the person is the most realistic criteria in the creation of the system of the human rights. Planning and pursuing the measures of the social security must be taken into consideration of the existing needs of the society. The changes of the social, economic and political life encourage the birth of the new needs and their fluctuation. The legislator must observe those needs in time and commit the social security in the legislation and to estimate the acceptable minimum of the social welfare. If the basic needs are not perceived and realized, the individual and social disintegration begins and the social disjuncture deepens, otherwise, when the relevant needs of the society are not realized, only the interests of the certain social groups, then the significant differentiation begins. The system of the social security of the Republic of Lithuania is committed to reimburse the lost income of the social risk, to provide the necessary means of the subsistence and the services for the persons who are not able to support themselves from their labor and other kind of revenue, because of the reasons established in the law. The evaluation of the legislation of the social security of the Republic of Lithuania affirms, that not always are responded to the new needs and so it is impossible to avoid of the satisfaction of the not-essential and not-objective requirements.

Literatūros sąrašas

Norminė literatūra

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-104.
2. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 64-2569.
3. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2007 metų rodiklių patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 141-5398.
4. Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 141-5405.
5. Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 130-4889.
6. Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 73-2762.
7. Lietuvos Respublikos socialinės paramos mokiniams įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 73-2755.
8. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 17-589.
9. Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 71-2558.
10. Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 1-4.
11. Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 71-2556.
12. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 83-2983.
13. Lietuvos Respublikos valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 88-3208.
14. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 83 -2983.
15. Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas. *Valstybės žinios*, Nr. 89-1706, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 88-3208.
16. Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 4-26.
17. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo senatvės pensijų išankstinio mokėjimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 114-5116.
18. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 75-3472.
19. Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės akto signatarų statuso įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 101-4543.
20. Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3088.
21. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymas. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 91-3190.
22. Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 111-3574.
23. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 110-3207, 2003, Nr. 114-5114.
24. Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 123-5512.
25. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3085.

26. Lietuvos Respublikos transporto lengvatų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 32-890.
27. Lietuvos Respublikos ūkininko ūkio įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 43-1358.
28. Lietuvos Respublikos bedarbių rėmimo įstatymo 10, 14, 16, 22 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999-07-28, Nr. 65-2086.
29. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr.108-2018.
30. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 59-1153.
31. Lietuvos Respublikos paramos mirties atveju įstatymas. *Valstybės žinios*, 1993, Nr.73-1371.
32. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 17- 447.
33. Europos socialinė chartija (pataisyta). *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 49-1704.
34. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. birželio 14 d. nutarimas Nr.583 „Dėl mokėjimo už socialines paslaugas aprašo patvirtinimo“ .*Valstybės žinios*, 2006, Nr.68-2510.
35. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006m. Spalio 10 d. nutarimas Nr. 978 „Dėl socialinių paslaugų finansavimo ir lėšų apskaičiavimo metodikos patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 110-4163.
36. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. birželio 28 d. nutarimas Nr. 638 „Dėl būsto pritaikymo žmonėms su negalia 2007-2011 metų programos patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2006-06-30 Nr. 73-2782.
37. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Bazinių būsto pritaikymo žmonėms su negalia reikalavimų, Būsto pritaikymo žmonėms su negalia poreikio vertinimo metodikos ir Būsto pritaikymo žmonėms su negalia finansavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2007-04-28, Nr. 47-1822.
38. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas 2006 m. balandžio 20 d. „Dėl Asmens (šeimos) socialinių paslaugų poreikio nustatymo ir skyrimo tvarkos aprašo ir Senyvo amžiaus asmens bei suaugusio asmens su negalia socialinės globos poreikio nustatymo metodikos patvirtinimo, *Valstybės žinios*, Nr. 43-1571.
39. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001m. sausio 25 d. nutarimas Nr.86 „Dėl ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2001, Nr.10-284.
40. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 29 d. nutarimas Nr. 346 “Dėl valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr.47 -1558.
41. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. rugsėjo 13 d. nutarimas „Dėl Ambulatoriniam gydymui skirtų vaistų ir medicinos pagalbos priemonių, kurių įsigijimo išlaidos kompensuojamos iš Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto lėšų, bazinių kainų apskaičiavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2005, Nr.111-4048.
42. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 25 d. nutarimas Nr.584 „ Dėl valstybinio socialinio draudimo bazinės pensijos padidinimo ir einamųjų 2005 m. draudžiamųjų pajamų naujo dydžio patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2005, Nr.67-2411.
43. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos konvergencijos 2006 metų programos“. *Valstybės žinios*, 2006-12-14, Nr. 136-5162.
44. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo programos“. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 139-5019
45. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos įgyvendinimo 2005-2013 metų priemonių patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2005-01-13, Nr. 5-112.

46. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Sveikatos apsaugos ministro 2005 m. kovo 21 d. Nr. A1-78/V-179 įsakymas Dėl darbingumo lygio nustatymo kriterijų aprašo ir Darbingumo lygio nustatymo tvarkos aprašo patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2005-03-24, Nr. 38-1253.
47. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. kovo 28 d. įsakymu Nr. A1-88 „Dėl specialiųjų poreikių nustatymo ir jų tenkinimo sąlygų bei taisyklių patvirtinimo“ *Valstybės žinios*, 2006 04 04, Nr. 37-1323.
48. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. gegužės 28 d. įsakymas Nr. A1-146 „Dėl socialinių paslaugų poreikio asmeniui principų ir tvarkos aprašo patvirtinimo. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 88-3256.
49. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Nr. V-533/A1-189 „Dėl nedarbingumo pažymėjimų bei neštumo ir gimdymo atostogų pažymėjimų išdavimo taisyklių“. *Valstybės žinios*, 2001, Nr.10-284.
50. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. birželio 6 d. įsakymu A1-157 patvirtinta „Profesinės reabilitacijos paslaugų plėtros 2007-2012 metais strategija“, *Valstybės žinios*, 2007-06-12, Nr. 65-2535.
51. Europos Tarybos reglamentas 1408/EEC dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, persikeliantiems Bendrijoje. Prieiga per internetą: < <http://www.socmin.lt/index.php?247904891>>.
52. Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 574/72, 1972 m. kovo 21 d., nustatantis Reglamento (EEB) Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, persikeliantiems Bendrijoje, įgyvendinimo tvarką. Prieiga per internetą: < http://www.socmin.lt/get_file.php?file=c29jL20vbV9maWxlcy93ZmlsZXMvZmlsZTEzODAuZG9jO1JlZ2xhbWVudGFzIDU3NC03Mi1FRUluZG9jOzs=&view=1>

Specialioji literatūra

53. ANGELE S., DOBROVOLSKAS A., KEINYS S., MURAUŠKIENĖ L., SKALAITĖ R., STEINMEYER H., *Socialinės apsaugos terminų žodynas*. Vilnius: 1999.
54. ARNLAUG L. *Dirbantys tėvai ir socialinės gerovės valstybė: kintanti šeima ir politikos reforma Skandinavijoje*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
55. BERNOTAS D., GUOGIS A., *Socialinės politikos modeliai: dekomodifikacijos ir savarankiškai dirbančiųjų problemos*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
56. EICHENHOFER E., *Sozialrecht*. 5 Aufl. Tübingen: Mohr Siebeck, 2004.
57. ERIKSON E. H. *Vaikystė ir visuomenė*. Vilnius: Katalikų pasaulis. 2004.
58. GUOGIS A., BERNOTAS D., ŪSELIS D., *Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą*. Vilnius: Eugrimas, 2000.
59. JUODAITIS A., *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiauliai: ŠU leidykla, 2004.
60. JONSON L.C., *Socialinio darbo praktika*. Vilnius: Spauda. 2003.
61. *LR Konstitucijos komentaras (I dalis)*. Ats. red. K. Jovaišas. Vilnius: Teisės institutas, 2000.
62. MASLOW A. H., *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa. 2006.
63. MIMBERG U.S., ANGELE S., HEINE W. *Socialinė apsauga: tikslas, reikšmė, įtaka ir organizacinė struktūra*. Vilnius, 1998.
64. МАЧУЛСКАЯ Е. Е., ГОРБАЧЕВА Ж. А. *Право социального обеспечения*. – Москва, 2000.

65. (Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki darbo aplinka ir lyčių lygybė Europoje. Sud. J. Reingardė. Vilnius, 2006.
66. Pagrindinės Europos Tarybos sutartys. ET, 2000.
67. PIETERS D., *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas.1998.
68. PUMPUTIS A., *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija ir jos įgyvendinimo mechanizmas*. Vilnius, 2000.
69. *Socialinių teisių prieinamumas Europoje*. Europos socialinės sanglaudos komitetas, 2003.
70. *Social Security Manual*. Cincinnati: The National Underwriter Company. 2005.
71. TARTILAS J., *Socialinės saugos pagrinda: vadovėlis*. Vilnius, 2005.
72. TIAŽKIJUS V., *Darbo teisė: teorija ir praktika*. Vilnius: Justitia. 2005.
73. *Vietos savivalda ir socialinis darbas*. Vilnius: Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba. 2006.
74. ŽALIMIENĖ L., *Socialinės paslaugos*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija. 2003.
75. *Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys*. Vilnius: Mintis, 1991.
76. GUOGIS A., GUDELIS D., Naujosios viešosios vadybos taikymo teoriniai ir praktiniai aspektai. *Viešoji politika ir administravimas*. 2003, Nr.4.
77. GUOGIS A., GUDELIS D., Socialinių paslaugų sektoriaus plėtros galimybės Lietuvoje. *Viešoji politika ir administravimas*. 2005, Nr.12.
78. ГРИГОРЬЕВА А., Приоритеты социальной политики: пожилые люди. *Социология и социальная антропология*. С-Петербург, 2005, т. VIII, No. 3., с.131-145.
79. LAZUTKA R. Pensijų sistemų raida Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla. 2007.T.18. Nr.2., p.
80. LESAUSKAITĖ V., MACIJAUSKIENĖ J., Biologinio senėjimo socialinės pasekmės. In Večkienė N. (red.). *Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos*. Kaunas, 2004.
81. MACULEVIČIUS J., Socialinės apsaugos teisės principų samprata ir jų reikšmė reguliuojant socialinės apsaugos santykius. *Jurisprudencija*. 2004, t. 56 (48).
82. MITRIKAS A. A., Šeima ir vaikai: realijos ir vertinimai. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2006, Nr.1.
83. *Socialinis pranešimas, 1998*. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vilnius, 1998.
84. *Socialinis pranešimas, 2006-2007*. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vilnius, 2007.
85. ŠILEIKA A., ZABARAUSKAITĖ R. Skurdas, jo matavimas ir tendencija Lietuvoje. *Ekonomika*. VU leidykla, 2006, Nr. 74.
86. VAIČAITIS V.A., Ką nusprendė ir ko nenusprendė Konstitucinis teismas dirbančių pensininkų naudai. *Justitia*. 2003. Nr.1-2 (43-44).
87. GUOGIS A. *Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese: Lietuvos atvejis*. Konferencijos pranešimas 2006 02 25. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 11 28]. Prieiga per internetą: <http://www.lsd.lt/documents/A.Guogis-Geroves%20valstybe_red.doc>
88. GUOGIS A. *Globalizacijos poveikis socialinei apsaugai ir socialinei atskirčiai*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007-10-27]. Prieiga per internetą: <http://www.cceol.com/asp/get.document.aspx?logid=58.d>.
89. HEMERIJCK A. Pusiau suverenių Europos socialinės gerovės valstybių ir ES vaidmens kaita. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007-01-22]. Prieiga per internetą: http://www.seti.lt/?_nm_mid=TXI3d0xEQXNNQ3d3&_nm_lid=0&session=no

90. Pasaulio banko ataskaita apie Lietuvos pensijų sistemos reformą. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 10 12]. Prieiga per internetą : <http://www.pensijusistema.lt/index.php?123355526>.
91. Profesinio mokymo ir konsultavimo programų poreikio vyresnio amžiaus žmonėms nustatymas (2006). Darbo ir socialinių tyrimų institutas.[interaktyvus]. [žiūrėta 2007 07 01]. Prieiga per internetą: <http://www.dsti.lt/tyrimai.html#m2006>.
92. *Socialinių paslaugų Vilniaus mieste tyrimas*. Vilnius: Vilniaus miesto savivaldybės socialinės paramos centras, 2005 m.[interaktyvus]. [žiūrėta 2007 10 01]. Prieiga internete: http://www.spcentras.lt/spc/_img_up/File/Socialiniu%20paslaugu%20Vilnius%20tyrimas%20ataskaita.doc > .
93. VAIŠVILA A. Teisinės ir socialinės valstybės santykis. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 01 15]. Prieiga per internetą: <http://www.lsd.lt/documents/A.VaisvilaGerovesvalstybered2.doc>
94. 2007 m. lapkričio 8 d. pranešimas iš LR Seimo plenarinių posėdžių [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 11 09]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5show?p_r=4445&p_d=71451&p_k=1.

Teismų sprendimai

95. LR Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2007-10-25, Nr. 110-4511.
96. LR Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 26 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2004 m. lapkričio 4 d. redakcija) 2 dalies, 34 straipsnio (2002 m. liepos 4 d., 2003 m. spalio 7 d. redakcijos) 3,4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2007-09-29, Nr. 102-4171.
97. LR Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. rugsėjo 27 d. nutarimo Nr.1-619 „dėl Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo taikymo“ 1 punkto, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 5 d. nutarimu Nr.808 „dėl socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 6.1.1 punktu (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija, 6.1.4 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 6.1.5 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 7 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 9 punkto ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. balandžio 17 d. nutarimu Nr. 441 „Dėl Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų Socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 5.1.1 punkto, 5.1.7 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcijos), 5.1.8 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcijos), 5.4, 5.5.2, 9 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo 10 straipsnio (1994 m. lapkričio 3 d. redakcija) 1 daliai. *Valstybės žinios*, 2004, Nr.38-1236.
98. LR Konstitucinio Teismo nutarimas 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2002, Nr.113-5057.

Teisės aktų projektai

99. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų statuso įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas, Nr. (XP-2351). [žiūrėta 2007 11 24]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=299979&p_query=seimo%20nario%20renta&p_tr2=2>
100. Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 3, 5, 6, 8, 10, 15, 16, 17, 18, 18(1), 19, 20 ir 21 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas 2007 09 04 Nr. XP-2486. [žiūrėta 2007 11 29]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=303601&p_query=&p_tr2=>>.